

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSKE ÅRBØGER

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I. HALVBIND 1958

NICOLAI C. NIELSEN

(1848—1932)

En nordslesvigsk præst i tysk tid

Af *Jens Holdt*.

Hertugdømmet Slesvig, landet mellem Kongeå og Ejder, fremstået i Valdemarernes tid, har gennem tiderne haft den vanskelige opgave at blive styret overvejende af tyskuddannede embedsmænd, skønt hele området oprindeligt var dansk af tunge. Denne — folkeligt set — ulykkelige tilstand, som i tidens løb har voldt mange nationale genvordigheder, medførte en fremadskridende tysk-kulturel infiltration, hvis sidste fase vi oplevede fra 1864—1920, da det bismarckske Prøjsen med våbenmagt havde annekteret landet. Det nye statsstyre fra Berlin var opsat på, nu helt at germanisere landsdelen. Den sydlige del og købstæderne var i forvejen i udstrakt grad allerede vundet for tysk sprog og kultur og politisk indstilling. Opgaven blev nu at fuldbyrde fortyskningen ved at vinde Nordslesvig, der stadig havde dansk omgangssprog og overvejende viste dansk sindelag. Hertil måtte ved siden af skolen i første række kirken og dens embedsmænd tages i brug. Og det blev da til den store åndernes kamp i det nævnte tidsrum mellem den danske befolkning og den tyske embedsstand. Lykkeligvis faldt den — i forbindelse med Tysklands tabte storkrig — ud til dansk sejr og Nordslesvigs genforening med moderlandet.

Det siger sig selv, at kirkens embedsmænd i området herved blev stillet overfor en vanskelig opgave, der ikke kunne undgå at medføre store samvittighedskonflikter. Præsterne blev efter 1864 i stort tal udskiftede. I stedet for danske kom tyske. Men kirkeledelsen var klog nok til at sørge for, at det fortrinsvis blev landets egne (og dermed tvesprogede) sønner, som kom i embede i Nordslesvigs sogne. Gudstjenestesproget var jo i landsognene sta-

dig dansk, hvad man nødvendigvis måtte fortsætte med og se efterhånden at få indført så mange tyske gudstjenester ved siden af de danske, som der kunne skaffes behov for, enten ved tilflytning af tyske familier syd fra eller ud fra politiske motiver. Det afgørende var dog ikke sproget, men derimod præstens tyske sindelag, der naturligvis godt kunne forliges med forkyndergerningen som sådan.

De højere skoler og købstædernes kommuneskoler blev straks efter erobringen ved lov gjort rent tyske. Folkeskolen på landet fulgte etapevis efter, sidst ved den berygtede skoleanordning af 1888. Alle danske privatskoler og dansk hjemmeundervisning var i forvejen blevet forbudt. Men indenfor kirkens område undlod man klogeligt at gå tvangens vej og håbede til gengæld med skolen som vejbyrder på en langsom frivillig overgang fra dansk til tysk, som det forud var sket i Sydslesvig.

En af de mere fremtrædende og betydelige præster i Nordslesvig i dette skæbnetunge tidsafsnit var Nicolai Christian Nielsen, hvis liv og indsats her skal skildres som et typisk udtryk for præstestandens situation og indflydelse i dette bevægede halve århundrede i grænselandet. Til grund for fremstillingen ligger hovedsagelig Nielsens bevarede dagbøger¹⁾ og hans litterære frembringelser.

1. *Barndomshjem og uddannelse*

Nic. C. Nielsen var indfødt nordslesviger og alle dage denne hjemstavns hengivne søn. Han fødtes den 1. 4. 1848 i flækken Løgumkloster som ældste barn i et velstillet håndværkerhjem. Farfar (1780—1844) og far (1814—95) var kendte hattemagere, der afsatte de dengang brugte høje hatte på de store årlige markeder i klosterbyen og viden om. Barndomshjemmet lå (og ligger stadig) med sin høje stentrappe ud til markedspladsen. Moderen (1813—62) var amtsforvalterdatter fra byen. Hendes far, C. F. Meyer (1771—1848) kom syd fra, fra Rendsborg-egnen. Han har åbenbart været en dygtig og anset embedsmand, var cand. jur. fra Kiel, blev 1798 auditør i Rendsborg, 1801 husfoged i Pinneberg, 1806 husfoged, branddirektør og amtsforvalter i Løgumkloster, 1834 amtsforvalter i Haderslev østeramt, etatsråd 1843. Ved sin pensionering 1846 flyttede han tilbage til Løgum-

»Æ hatmager«s hus ved markedspladsen i Løgumkloster, værksted i kælderetagen.

kloster. Han var gift med en officersdatter v. Foss fra garnisonen i Rendsborg.²⁾

Dattersønnen meddeler, at amtsforvalteren havde haft besøg af kong Frederik VI, måske i anledning af kongens rejse til marsklandene 1825 efter den store oversvømmelse. Der kan næppe være tvivl om, at denne tyskindstillede embedsmand har sat sit præg på Løgumkloster by og egn i de nationalt skelsættende år, han havde sit virke på stedet. Skønt Nielsens moder døde tidligt af tæring, kun 49 år gammel, har det været hendes tyske slægtskultur, som kom til at præge hjemmet og børnene, også efter at en ugift faster, der var lærerindeuddannet syd på, overtog husmoderens plads. Politisk var faderen orienteret mod syd, skønt han i sine unge år under et besøg i København havde haft tanker om at blive dansk officer. Men en tur »på valsen« syd på som tyveårig (1834) og hans senere giftermål (1847) har vel beseglet hans tyske indstilling. Opbevarede breve til sønnen er skrevne på et ubehjælpsomt tysk.

Den politiske omvæltning efter treårskrigen, der en overgang satte dansk i højsædet, medførte imidlertid, at »æ hatmagers« ældste søn 1862 kom i dansk latinske i Flensborg. Den forberedende skolegang hertil var sket ved privatundervisning. Først på »Fårgård« (nordvest for Løgumkloster), som en morbroder ejede, og hvor den nævnte faster underviste ham og et par fætre. Derefter i Rise (ved Åbenrå) hos den 1850 i Moltrup afsatte pastor A. D. Grauer, der var barnefødt i Rise præstegård og nu forberedte unge til latinskolen³) (efter 1864 præst i Burkal). Ferier blev også tilbragte i Ravsted præstegård, hvor en anden morbroder, J. Meyer, var præst 1847—67. Men ellers var det den svagelige, men fromme og åbenbart fint dannede moder, som dybest havde givet barnesindet dets præg. Fra hende har den senere præst sikkert arvet sit følsomme, drømmende og digtende sind. Mor og søn har tilbragt mangan stille samtalestund på bænken under hylden ved Bredeåens bred nedenfor vandmøllen, hvortil deres have og blegeplads nåede ned. Her ved åens rindende, dragende vande foregik også megen munter barneleg, enten det nu var sommertid med blomster i enge eller vinter med opskruet isbro over åen. Lad ham selv få ordet et sted i sine »Slesvigske Fortællinger«:⁴)

»Min forkjærlighed for kilderne og det rindende vand .. er en mindegave om Bredeåen, ved hvis bredder jeg voxede op. Vor lille have i mit barndomshjem gik ned til åen. På en grønsvær-bænk under beskyttende gamle hyldebuske sad vi ved åens glidende vande. Om vinteren skruede de store isflager, der løsnede sig i mølledammen og gled ned ad åen, sig fast mellem os og den modsatte bred og dannede for de behjærtede iblandt os børn en naturlig bro over åen. Og om foråret plukkede vi de første små gæslinger af pilenes grene, der hang ud over åen. Men da jeg blev større, sad jeg med min kjære, fromme moder der nede på grønsværbænken, og medens åens vande under vandbillernes glimtende leg lydløst og hurtigt gled henimod Vesterhavet, talte vi om livets få dage, der lige så hurtigt som åen rinde ud i det store evigheds hav.«

Også indendørs var hjemlivet præget af alvor og gammen med børnenes muntre leg i skumringstimerne. Siden karakteriserer den pietistiske præst barndomshjemmets religiøse indstilling som kirketro rationalisme.

I moderens dødsår (1862) kom den ældste søn så på Flensborg latinskole. Han boede her i en kusines hjem, hvis mand, Ferdinand Jensen, havde en isenkramforretning på hjørnet af Holmen og Rådhusgade. Byen var ikke ukendt for drengen, idet han flere gange forud havde været på familiebesøg sammen med den omtalte faster. Under disse ophold havde de boet på Nørretorv (i det nuværende »Flensborg Avis«-hus) og på Søndertorv. Og han havde indsuet denne fjordbys særlige romantik, så den for ham livet igennem kom til at stå som den skønneste by i verden. Særlig de to torves brønde med det bestandig rislende kildevand har fortalt det vågne drengesind mange »historier« om denne gamle handelsbys berømmelige slægter under tidernes skift. Han skriver siden:⁵⁾

»Ved (Neptun) figurens fod strømede vandstrålen ud i kummen, og den snakkesalige pludren har i nattens stilhed fortalt de søvnløse i husene omkring torvet hundrede interessante historier. Jeg har selv som dreng i min onkels gæstekammer på loftet under det skrå tag ligget og lyttet til brøndens melodiske rislen. . . O, I poesiens vogtere, I gamle hyggelige brønde med det friske kildevand, hvi ere I forsvundne?«. —

Vi får i optegnelserne ikke meget at vide om latinskolen, dens undervisning og dens lærere. Det er næppe tilfældigt. Elevens skoleinteresse var vist ikke særlig stor. I hvert fald beklager han senere hen, at han ikke var så lærevillig og flittig, som det kunne forlanges og det siden havde været gavnligt for ham. Til gengæld var han i høj grad læselysten og lånte flittigt alskens skønlitterære bøger i skolens danske bibliotek i Klostergangen og hang i disse til langt ud på natten. Også teater og gøgl på Friserbjergets markedsplads skal han efter sigende have været stærkt interesseret i. Han kom jo selv fra en markedsby. Og han fik endda her engang adgang til at optræde på scenen i »Tivoli« med en længere deklamation, Chr. Winthers »Murad«, og skilte sig godt fra hvervet.⁶⁾ Han skal have haft tanker om at blive en ny Phister. Selv skriver han siden (1916), at i Flensborg »åbnede den danske verden sig for mig«.

Blandt skolekammeraterne var siden kendte mænd som Theodor Kaftan, der blev hans biskop. Endvidere Arnold Jensen Bildsøe, hans slægtning, siden dansk marinekommandør og kon-

torchef i marineministeriet i København og den første opmåler på Grønland.⁷⁾ De mødtes vist først igen 1930 i Flensborg, hvor Bildsøes far, Hans Jensen, ligger begravet. Dernæst H. M. Fenger, den senere Holmens provst og kgl. konfessionarius. De to hilste først på hinanden igen 1926 ved en fest på Duborgskolen i Flensborg, hvor Fenger talte. Men den, hvem Nielsen kom til at stå nærmest i disse skoleår, var Vilhelm Gregersen, digterpræsten, hvis hjem, et eddikebryggeri, lå lige overfor hans egen bopæl. »Vilhelm Gregersen og jeg«, skriver Nielsen i anledning af Gregersens død 1929, »var begge jævnaldrende, gik i samme klasse på skolen, havde fælles æstetiske interesser, behøvede bare at løbe over gaden for at være hos hinanden. Er det et under, at vi var gode venner og kom meget sammen.« Da Nielsen 1884 som redaktør af en kristelig almanak for Nordslesvig satte sig i forbindelse med Gregersen (dengang præst i Naur ved Holstebro) og bad om poetiske bidrag til almanakken (hvad han også fik), omtalte skolevennen i sit svarbrev et fælles minde fra konfirmationsdagen palmesøndag 1864 hos pastor G. F. Graae i Helligåndskirken, hvor de sad side om side. »Jeg mindes godt, at du — ved konfirmationen — rakte hånden til forening efter en lille strid, før vi gik op til Herrens bord.« Nielsen tilføjer i sin dagbog: »Rigtigt, jeg selv mindes det også. Jeg var dengang ikke åndelig vakt. Det blev jeg først 10 år senere. Men jeg har altid haft en naturlig gudsfrygt, har altid bedet til Gud, er altid gået i kirke, har altid havt ærbødighed for det Hellige. Derfor var det også umuligt for mig at gå til Herrens bord med bevidst uforsonlighed i hjertet. Men dermed var jeg dog ikke omvendt. Jeg bad nok til Gud, men gjorde, når det kom til stykket, dog hvad jeg vilde. Det må derfor hos alle os i barndommen døbte mennesker komme til et åndeligt gjenembrud, ellers er vi alligevel kun døde navn-kristne.«

Jeg gætter stærkt på, at uoverensstemmelsen mellem de to konfirmander, som ellers var de bedste venner, har været forskelligt nationalt syn på den lige overståede krigsbegivenhed, som de begge havde været vidne til i byen Flensborg — med danskernes sorg og tyskernes jubel. Nielsen nævner også i denne forbindelse, at Gregersens far var »indvandret« fra kongeriget.

Det varme drengvenskab med de to danske skolekammerater Gregersen og Bildsø forklarer måske en del af Nielsens livsvarige kærlighed til det danske sprog og dets litteratur. Til tysk side sluttede han ikke noget venskab, nævner blot siden hen et par navne. Vi konstaterer da, at Løgumklosterdrengen med det danske modersmål i sin skoletid i Flensborg før 1864 åbenbart ganske naturligt følte sig bedst hjemme på dansk side.

Dagen efter træfningen ved Sankelmark den 6. februar var gymnasiasten — sammen med kammerater — på slagmarken og oplevede her krigens blodige gru, de dødes stivnede tavshed og de såredes stærke pinsler. Han udtaler sig ikke siden om de følelser, der besjælede ham i disse for hjemstavnen og ham selv så afgørende dage. Hans indstilling har vel foreløbig nærmest været neutralt afventende. — Efter krigens afslutning skulle uddannelsen så fortsættes, men hvor?

Efter sigende skal den 16-årige selv have haft tanker om at læse videre i Ribe latinskoie og således følge med Gregersen og Bildsø nord på. Men hans tyskindstillede fader bestemte, at fortsættelsen skulle ske i Ploen. Måske har slægtskabsforbindelser været bestemmende for valg af Ploen, som i sin tid med hensyn til Flensborg.

Om skoletiden i den skønne østholstenske by, hvor mange adelssønner fik deres uddannelse, foreligger der heller ikke videre oplysninger. Men som gammel mand skriver Nielsen i et tilbageblik over sin skoletid som helhed (formentlig overdrevet), at han har været »en dårlig elev«. Jeg havde i skolen altid kun lært, hvad nødvendigheden tvang mig til at lære, havde arbejdet uden egentlig lyst. Mest havde mine drømmerier beskæftiget mig og optaget mig.« Hans lærer i Rise, pastor A. D. Grauer, tilskrev ham ved afgang fra skolen (i skudsmålet til faderen) »en udpræget fornøjelsessyge«, hvormed han dog ikke tænkte på »forlystelsessyge. . . Men en stor svaghed overfor det, der satte min fantasi i bevægelse, havde jeg unægtelig. Dette mit drømmeliv har også senere været mit livs svage side, rigtigere: min synd. Også i mit præsteliv. Jeg kunde have virket meget mere, meget bedre og meget mere intensivt, hvis dette mit drømmeliv ikke havde været. I mine drengear hindrede det mig i at få det fulde udbytte af skoleundervisningen.«⁸)

Efter studentereksamen i Ploen studerede den unge nordslesviger teologi ved universiteterne i Leipzig (1868-69) og i Berlin (1869-71). Til den første by har det rige musikliv på stedet også draget ham, til den anden måske tanken om at se sit nye »fædrelands« hovedstad.

Om studierne og professorerne tier de senere dagbøger. Professor Delitzsch i Leipzig nævnes andetsteds.⁹⁾ Interessen for fagstudiet har vist ikke været overvældende. Des mere har det kulturelle liv i storbyerne draget ham. Deltagelse i studentertilivet forlyder der intet om. Han har nok været en ensom student. Men Prøjsens nye erobringskrig 1870 med efterfølgende udråbelse af Tysklands andet kejserrige har også suget ham med ind i den almindelige tysknationale studenterbegejstring, selvom slesvigeren stadig vil have haft sine forbehold i sindet. I hvert fald meldte han sig frivilligt som sanitetssoldat og »feltdiakon«. Til selve krigstjenesten har hans spinkle krop vel ikke været duelig nok. Han kom til fronten ved Gravelotte og oplevede her foran fæstningen Metz frontkrigens bulder og specielt det tyske kavalleris blodige angreb, hvorom han siden i mindet skrev en ryttersang.

En tyfus, han pådrog sig, bragte ham døden meget nær. Han betragtede det som et under, at han slap levende fra lazarettet igen. Sygdomsugerne her, hvor han fra sin seng daglig havde byens kirke for øjnene, har været hans ungdoms alvorligste oplevelse og har præget hans livssyn fremover. Da hans plejesøn siden hen studerede medicin i Strasbourg, opsøgte han på en rejse de for ham så minderige steder fra krigens skæbnetunge år. Jo, også han havde ydet sin ringe del til det store tyske riges fremvækst. Han var een af dets krigsveteraner.

Efter helbredets restituering tog krigsstudenten i oktober tilbage til Tyskland, læste videre i Berlin og afsluttede i Kiel. Studierne blev nu — som almindeligt for krigsdeltagere — hurtigt og let afviklede. Den 8. 5. 1872 tog han sin teologiske embeds-eksamen i Kiel med en god anden karakter. — Studieårene havde jo i høj grad været politisk urolige, og studieresultatet var vel derfor heller ikke særligt dybtgående.

Af livsafgørende betydning blev derimod for kandidaten det

påfølgende ophold på præsteseminariet i Haderslev (1. 7.—21. 10. 1872). »En skøn tid«, kalder han den selv. På holdet var bl. a. den siden kendte nordslesvigske præst og hymnolog H. S. Prahll og tyskeren C. Obbarius fra Anhalt, der blev præst i Hammelev. Til begge kom Nielsen til at stå i et nært venskabs- og arbejdsforhold livet igennem. Den pastoralteologiske forberedelse til den kommende præstegerning under provst Valentiners ledelse har øjensynligt talt stærkt til den vordende præsts følsomme sind. Og ved læsningen af den kendte tyske præst L. Harms' prædikener oplevede han et religiøst gennembrud. »Dermed indtrådte grundforandringen i mit liv«, siger han selv. Nu blev den kristne tro en personlig livserfaring for ham, forberedt naturligvis gennem barndomshjemmets kirkelige traditioner, krigens sjælelige oplevelser, sindets følsomme anlæg og tanken om nu selv at skulle være forkynder og sjælesørger. Om sit sinds særlige andel i denne stærke omvendelsesoplevelse i ungdommens år og ligeså siden hen i sjælelige kriser fra tid til anden skriver han som gammel mand i dagbogen (udateret): »Jeg personlig var ikke kommen til at udlevere mig helt til Herren, hvis ikke psykiske (sjælelige) lidelser havde opdraget mig dertil. De var så store, at jeg meget nødig vilde opleve dem igjen, men jeg vilde heller ikke for intet i verden have undværet dem. Men skjøndt jeg, så vidt jeg veed og forstår mig selv, har udleveret mig helt og ubetinget til Herren, må jeg dog atter og atter igjennem tunge timer, mørke stunder. Derved holdes det åndelige liv friskt. Man erfarer Herrens hjælp og trofaste omsorg for den stakkelt man er, man kaster sig til hans bryst og siger: Du Herre, du og du alene. Og dit rige og din sag er det eneste, som jeg skal og som jeg vil leve for.« Sådan har han følt og sagt det i Haderslev som ung og utallige gange siden, hvad hans dagbøger noksom vidner om fra år til år. Vi forstår nu også, at han fra nu af var og forblev den nidkære pietistiske vækkelsesprædikant til sit livs ende. Religiøst hørte han til den såkaldte dualistiske sjæletype.

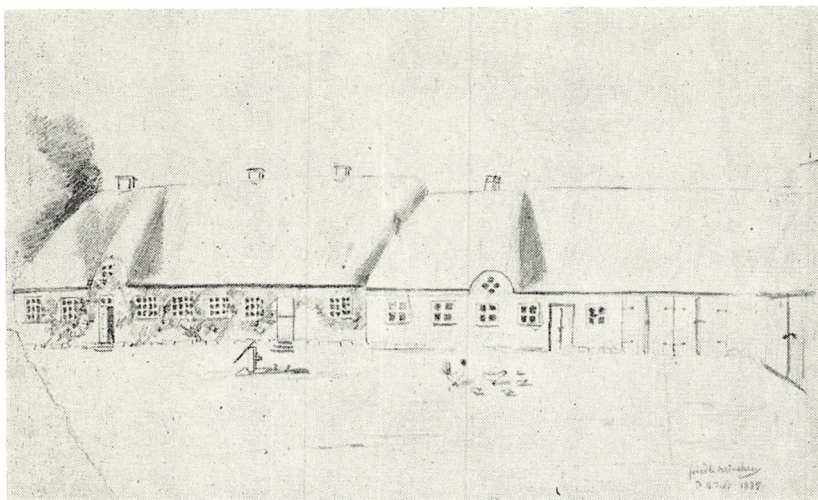
Anden søndag i advent fik præstekandidaten adgang til at prædike i sin hjembys kirke, antagelig da på dansk. Som en ny Enevold Ewald og H. A. Brorson lod han sin Johannes røst lyde

på pietismens gamle egn, hvor i mellemtiden rationalismens kolde ånde havde gjort sig gældende på prædikestolene, også i Løgumkloster.

Fra fjerde adventssøndag til den 4. 5. 1873 virkede Nielsen derefter som uordineret hjælpepræst i Kværn sogn i Angel.¹⁰⁾ Og den 19. 5. samme år kaldtes han som kapellan til Gram gods- og slotskirke i Tørninglen. Ordinationen fandt sted den 18. 7. i Slesvig domkirke ved generalsuperintendent Godt. Det højst mærkelige og betegnende er, at han efter ønske fik tilladelse til at bære dansk præstekjole og krave i stedet for tysk og at han fortsatte dermed hele sin præstetid ud, formentlig som den eneste blandt nytiltrædende tyske præster i Nordslesvig. Hvad lå der bag ved dette ønske og denne tilladelse? Hænger det sammen med, at han fik sin første ansættelse ved en dansk greves kirke, hvor greven stadig havde kaldsret? Men hvorfor fortsatte han så hermed siden i andre embeder? Som grænselandslesviger husede han hele sit liv to kulturelle strømme i sit sind, en dansk og en tysk. Den første lå dybest og gav sindet dets frodighed og skabende evne i tale og skrift, den anden dets nationalpolitiske indstilling.

Der blev i Gram stort tilløb til den nye kapellans livfulde og indtrængende prædikener. Han erstattede åbenbart fuldt den efter krigen 1870 afsatte danske pastor Grove-Rasmussen, der efter 1864 havde været kapellan i Gram og sogneprest i Fole og siden i nogle år opretholdt en fri prædikantvirksomhed i en lejet sal i Gram. Kirkeældste Jakob Holst fra Vester Lindet i Gram sogn betegner i sine dagbogsoptegnelser fra dette år¹¹⁾ Nielsen som »en dygtig præst« og »en Guds mand«, som fik kirken fyldt. Kapellanen talte også ved Holst's faders begravelse den 17. 11. 1873, dagen efter sin afskedsprædiken i Gram. Den valgte tekst var Fil. 4, 4: »Glæder eder i Herren«, og hovedvægten er sikkert blevet lagt på glæden i Himmerig efter livet her.

Nielsen havde fået en særdeles god start som præst. Han viste sig at have anlæg og kald til gerningen. I Søren Kierkegaards ånd ville han som forkynder »vække uro i retning af inderlighed.«

Præstegården i Højrup, efter tegning af Friedli Heinken juli 1885.

2. Det første sognekald i Højrup

Medlem af salmebogskommission.

Indre Missions første formand.

Det fortælles, at tre mænd i Højrup sogn havde bekostet en istandsættelse af deres gamle middelalderkirke og derfor havde fået tilladelse til at udtage kirkens nye præst.¹²⁾ De valgte den vel omtalte unge kapellan i Gram. Og den 21. 10. 1873 kaldte myndighederne ham til embedet. Nielsen siger selv: det var »Guds nåde, der førte mig til Højrup. Han vidste, hvor vidt mine kræfter strakte. O, lad mig nu også bruge dem.« I et lille digt om Højrup kirke udtrykker han det således:

Du passer godt til mig, min lille kirke,
 min evne er ej stor, min kraft kun svag,
 dog lade Gud mig i mit kald kun virke,
 så jeg står tro for ham på dommens dag.

Præsten indrettede sig med husholderske, da han ikke var gift — og heller aldrig blev det.

Kirken og præstegården lidt syd for den, dengang den gamle, ligger frit på en åben bakke med udsigt til alle sider: mod nord

til den store Gejlå slette med Ribe domkirke i nordvest, mod syd ud over store mose- og hedestrækninger omkring Lindet skov ned mod hans barndoms klosterkirke. Et særdeles passende sted for en drømmer- og digternatur. Før ham havde den kendte, af S. Kierkegaard påvirkede præst og forfatter Valdemar Thisted boet en del år i den gamle gård (1855-62) og her skrevet »Præstekald«, »Søgnedagsprædikener« og »Digte«, medens det er hans senere »Breve fra Helvede«, som har gjort hans navn kendt for eftertiden. Hans bøger var i Niensens eje.

Den unge præst tog fat med flittige besøg i sognets hjem, knyttede forbindelse til små vakte kredse, som støttedes fra Christiansfeld brødre menighed. Han gik skarpt imod drikkeri og dans i kroerne og oplevede både glæder og skuffelser på den front. Men kirkegangen øgedes. Han var jo en interessant og ildnende prædikant. Adskillige »omvendelser« fandt sted. Sig selv bebrejdede han ideligt manglende præstesind og flid overfor sit sognefolk. Men hans mange nedtegnelser herom i dagbogen virker overspændte. Uden tvivl var han i sit betroede sogn en nidkær Kristi husholder, der ikke blot holdt sine pligtige gudstjenester og embedshandlinger, men også samlede til frie »bibellæsninger« i skolerne og i præstegården.

Skemaet til denne menigheds oplevelse blev hentet nord fra fra dansk Indre Mission, hvor Vilhelm Beck efter ulykkesåret 1864 optrådte som den store vækkelsesforkynder og igangsætter. Nielsen rejste over statsgrænsen for ved selvsyn at få et indtryk af det igangværende vækkelsesarbejde i Jylland. Den 18. 11. 1879 hørte han Beck i Ribe domkirke. Den 26. 5. 1880 var han med til Esbjerg missionshus' indvielse, hvor Beck også talte. Samme sommer foretog han en større rejse op i Jylland, over østkysthyerne til Århus, hvor han også hørte Beck, videre til Viborg og hjem over vestkysten med besøg i Silkeborg, Vildbjerg, Ringkøbing, Varde og på Fanø. Han gjorde flittige historiske og kirkelige optegnelser undervejs. Rejsebeskrivelsen indledes med følgende betegnende udgydelse: »O hvor jeg følte mig lykkelig ved min frihed, fri for bekymringer og fri for arbejde i 14 dage. O hvor taknemmelig er jeg dig kjære Herre Jesus. O sådan må det være, når vi kommer i Himmelen og blive fri for al jordens

plage. O nu vil jeg også rigtig nyde tiden, jeg mener, jeg vil ikke forbitre mig tiden med min synd, men kalde mig i erindring, hvor lykkelig jeg er. O giv så Herre Jesus, at jeg får rigtig tid til at arbejde i mit sogn og så at bruge den.«

Særlig betaget var han af det indremissionske trosliv i Vildbjerg sogn, hvor den kendte Nyeborg dengang var præst. Han noterer, at præsten holder privatforsamlinger næsten hver uge, har fuld kirke, med altergang hver søndag. Kroerne er nedlagte og dans forekommer næsten ikke. Ved bryllupsgilder synger de »troende« salmer i den ene stue, mens de »vantro« spiller kort i den anden. Præsten holder husandagt og kommer ikke sammen med »vantro« præster. Der er naturligvis også modstand mod præstens virke, især fra nogle proprietærs side. Slesvigeren er særdeles tilfreds med, at den kusk, som hentede ham ved jernbanen og som viste sig at have rejst i Slesvig, straks spurgte ham — ikke som manden på Silkeborg søernes dampskib: »Hvordan går det sønderjyderne, kan de opretholde modet?« — men: »Hvordan går det med troslivet, er der troende folk dernede?«

Han mærkede sig også, »at man i Danmark 1) står op under skriftens ord både ved dåb og nadver, 2) at så mange bliver, til gudstjenesten er til ende, 3) at man ikke jasker, men synger altid hele lange salmer. Det skal vi lære.«

I september 1882 tog han igen nord på, til Esbjerg, hvor han i Jerne kirke så den gamle pragtfulde altertavle fra katolsk tid, som man satte på loftet, og som nu findes i Løgumkloster kirke. I 1886 gik rejsen syd på, til Hamborg, hvor særlig den nye Michaelis kirke fængslede ham. Rejserne i ferierne blev i det hele taget hans store lyst og forfriskning livet igennem.

Men først og sidst rejste og vandrede han dog sin hjemstavn Nordslesvig igennem på kryds og tværs, opsøgte kirker og kirkegårde og andre historiske steder og gjorde til senere brug optegnelser om kunstværker, kulturbygninger, gamle indskrifter, kendte kulturslægter og træk fra troslivet i gammel og ny tid, især blandt almuens folk.

Selvbebrejdelsen om manglende flid i sognet hænger måske sammen med Nielsens hang til »drømmerier«, hans læse- og nu også skrivelyst. Denne bibeskæftigelse tog naturligvis noget af

hans tid, uden at man kan kalde det tidsspilde, tværtimod det gav sikkert hans sognarbejde større fylde. Han holdt danske blade for at orientere sig om forholdene i kongeriget. »Fædrelandet« og »Kristelig Samler« nævnes. Også tyske blade som f. eks. »Der Nachbar« læstes og vel også tyske dagblade. Han begyndte også snart med selv at skrive digte og andre småstykker, som sendtes til danske blade og hvis optagelse afventedes med spænding. I al beskedenhed var han begyndt på en opbyggelig skribentvirksomhed på dansk og fik stigende anerkendelse for den.

Fra 1880 af redigerede han »Kristelig Folkekalender for Nord-slesvig«, som udsendtes fra Breklum missionens boghandel. 1893 afgav han dog redaktørhvervet til Breklum folkene selv, måske fordi disse ønskede mere stof syd fra med i almanakken. Men Nielsen vedblev med så godt som årligt at levere bidrag. Og de var sikkert meget velkomne og blev læste med begærlighed. I sin egen redaktørtid optog han også kristelige smådigte af danske forfattere som den nævnte Vilh. Gregersen og af Chr. Richardt. Selv skrev han en mængde ting, tildels under navneskjulet »Nemo«. — En skildring og vurdering af hans omfattende skribentvirksomhed følger i et senere kapitel.

En stor personlig sorg ramte Nielsen, da hans tante, hans »anden moder«, som lige var flyttet op til ham, i sommeren 1879 døde, 68 år gammel. Hun havde deltaget i søndagsgudstjenesten og var med til et havemøde om eftermiddagen, blev måske lidt forkølet, kom til sengs og døde den næstfølgende lørdag, inden de ret blev klare over dødens nærhed. Præsten nedskrev en lang beretning om »Tantes sidste dage«, af hvilken en del skal gengives som karakteriserende »sønnen« og præsten ved syge- og dødslejet:

»Men ak, havde jeg dog ikke været så optaget af de stakkels aviser, som jeg da læste så meget i. Havde jeg aldrig fået »Fædrelandet«. Jeg holdt det egentlig imod min samvittighed og hvad er det nu bleven til? Det sugede kraft af min sjæl. Nu angrer jeg det så meget, at jeg ikke kunde [hvile?] i Gud, da tante var hendes endeligt så nær. . . Lægen . . mente jo ikke, det var farligt. . . O jeg blinde, at jeg ikke så, hvad slags læsning hun trængte til, at jeg ikke læste med hende af Guds ord. Hvor fortryder jeg det. . . Jeg spurgte hende, om hun var vis på, Jesus vilde tage imod hende, når hun døde. — Ja, sagde hun,

jeg synes, det var synd, om jeg vilde tvivle derpå. — Ja, sagde jeg, dersom du har den Helligånds vidnesbyrd, så er det også synd, — Ja, det har jeg. — Men, sagde hun, jeg vilde jo dog så gerne til alters. — Ja, sagde jeg, min søde, så vil jeg i morgen eftermiddag tage dig til alters. Ja, ak, det var jo lørdag og jeg skulde studere. Hun har ikke villet bede mig om at gjøre det endnu samme dag. Vi holdt denne dags formiddag andagt ved hendes seng. Vor andagt var efter Pont.[oppiddans salmebog] nr. 171: O søde Gud, din kærlighed, 1.—3. vers. Så læste vi Davids Psalme 38, 12—33. . . Fra klokken 2 . . gik det mod døden. Da begyndte jeg hæftigt at græde. . . Da jeg sagde, jeg har jo ingen sjæl, der elsker mig således som du, sagde hun: Du har jo dog Vorherre. Grædende bad jeg hende forlade hvert eneste ord, jeg havde talt uvenlig til hende. Det vilde hun ikke vide af at sige. — Du har altid været så god imod mig og gjerne villet glæde mig. . . Nu må du ikke gå fra mig, sagde hun . . . og slog armene ud. Hun sagde: Nikloj. (Ak, hun havde mig så kjær.). Kl. 6,10 . . kom dødskampen. . . Jeg velsignede hende . . og bad . . Hvo som tror på mig . . To timer efter, at hun var død, kom fader.« . .

Vi kan i denne bevægende skildring ikke undgå at lægge mærke til den døende kvindes gammellutherske fromhed og den unge præsts nypietistiske tro. Tanten fik sin grav på Løgumkloster kirkegård — med indskrift på tysk.

*

Nielsens poetiske småforsøg og hans stigende anerkendelse som præst har formentlig medvirket til, at han blev udpeget til medlem af den midt i 80-erne nedsatte salmebogskommission, som skulle udarbejde forslag til en ny salmebog for de dansktalende menigheder i Slesvig. Thade Petersen har i »Sønderjyske årbøger« 1944, s. 45—91, i en efterladt afhandling skrevet om denne værdifulde salmebogs tilblivelse. Her skal kun Nielsens indsats i kommissionen belyses noget nærmere end tilfældet er hos Thade Petersen. Det sker ud fra papirerne i det salmebogsarkiv, som findes på Schackenborg, hvor kommissionsmøderne i sin tid holdtes. Nielsen var udpeget som repræsentant for Tørninglen provsti, pastor Prahl, Møgeltønder, for Tønder, grev Schack for Åbenrå, pastor Claussen, Dybbøl, for Sønderborg og gårdejer P. Skau, Bukshave, for Haderslev. Generalsuperintendenten var tilforordnet som formand, dog uden at deltage i selve arbejdet.

Biskop Godts alderdom og død 1885 sinkede arbejdet betydeligt i begyndelsen, så der siden måtte arbejdes under hårdt pres for at få forslaget færdigt til vedtagelse på fællessynoden i Rendsborg i foråret 1889. Nielsen fik overladt at bearbejde pinsesalmerne og visse afsnit under trinitatistiden, nemlig: Bod og tro, Åndelig frimodighed, fred og glæde i Gud, Årvågenhed og bøn, Åndelig kamp og sejr. Han gennemgik, hvad der fandtes til disse emner i de foreliggende salmesamlinger: Meyer og Boesen, Valentiner, Roskilde Konvent, Landstad, Fenger, Holm og andre. Han foreslog så de salmer, han fandt egnede til optagelse, og i den form, han poetisk og kristeligt anså som den bedste.

Den første behandling af Niensens forslag til pinsesalmer fandt sted på Schackenborg den 27. 5. 1886. Det blev især Grundtvigs pinsesalmer, originale som oversættelser, der gav stof til diskussionen. Forslagstilleren gik ind for dem, medens især Prahl var kritisk. Der optoges den dag 9 salmer af Grundtvig, af hvilke dog 2 originale, »Apostlene sad i Jerusalem« og »Helligånden trindt på jord«, senere blev slettede, og 1, »I al sin glans nu stråler solen«, blev henvist under afsnittet: Åndelige sange.

Efter den første behandling i kommissionsmøde blev forslaget derefter sendt i cirkulation hos medlemmerne, hvor så enhver ud fra en nærmere prøvelse kunne tilføje sine skriftlige bemærkninger. Prahl bemærker bl. a.: »I almindelighed synes jeg, at vi her have optaget vel mange af de nyere psalmer, hvoraf flere udmærker sig mere ved smukke ord end ved dybe tanker og næppe er af blivende værdi. Desuden er tankegang og udtryksmåde ikke altid let forståelig for menigmand.« Han sigter naturligvis til Grundtvig. Til »Nu bede vi den Helligånd« skriver han: »En god redaktion af den gamle psalme er nødvendig, da Grundtvigs bearbejdelse er alt for moderniseret.« og til »Kom, Gud Helligånd, kom brat«, bemærker han: »Grundtvigs omdigtning er desværre langt fra originalens skønhed og kraft, men noget bedre er nok ikke at finde.« —

Ved anden behandling i nyt kommissionsmøde begrundede Prahl atter sin kritik af Grundtvigs version af »Nu bede vi den Helligånd«, men Nielsen holder på, at den skal blive stående

uforandret efter Konventssalmebogen. »Til en virkelig oversættelse får vi den dog aldrig.« I »Talsmand, som på jorderige« går Nielsen også ind for Grundtvigs omstridte udtryk »med et kys kan alt udtrykke«, som Prahl ikke synes om og derfor i stedet foreslår »vink« eller »ord«. Nielsen går med til »ord«, som grev Schack også bifalder. I den senere slettede »Apostlene sad ..« foreslår grev Schack i stedet for »Guds venner de fløj i munden«, der efter hans mening er en misforståelse af bibelteksten: »Guds venner oplod da munden«. Men Nielsen går imod: »Tror næppe, at det er en misforståelse. Grundtvig tænker sig, de tunger af ild, der satte sig på dem, da er blevne til deres ildtunge, hvormed de har prædikeret. Grundtvig veed nok, at ildtungerne satte sig på dem«.

De af Nielsen under trinitatistiden bearbejdede afsnit sendtes på omgang i maj 1888. I dem fik han god brug for sin elskede Brorsons salmer. Kort tid derefter fik han besøg af sin ven fra skolen Vilh. Gregersen, der nu var flyttet til Stauning ved Skjern. De stod i jævnlig brevforbindelse med hinanden. Under besøget opfordrede Nielsen sin danske digterven til at oversætte tyskeren Knapps salme »Eines wünsch ich mir vor allem andern«. Gregersen gik i gang med arbejdet, og oversættelsen kom på det sidste med under passionssalmerne som »Eet jeg ønsker frem for alt hernede.«

Det er uden tvivl ikke mindst Niensens fortjeneste, at nyere dansk salmestof, specielt Grundtvigs salmer, blev så forholdsvis rigeligt repræsenteret i den nye slesvigske salmebog, til en vis grad bedre end i »Kirke og Hjem«. P. Skau, som i salmebogssagen havde regelmæssig forbindelse med pastor Topsøe i Hejls på den anden side af grænsen, støttede ham naturligvis heri. Og de øvrige kommissionsmedlemmer så også i første linje på salmernes kristelige og poetiske værdi, selv om de kom nord fra og specielt Grundtvigs »blomstersprog« og »fuglekvidder«, med andre ord: hans udpræget danske salmeform, ikke just tiltalte dem alle.

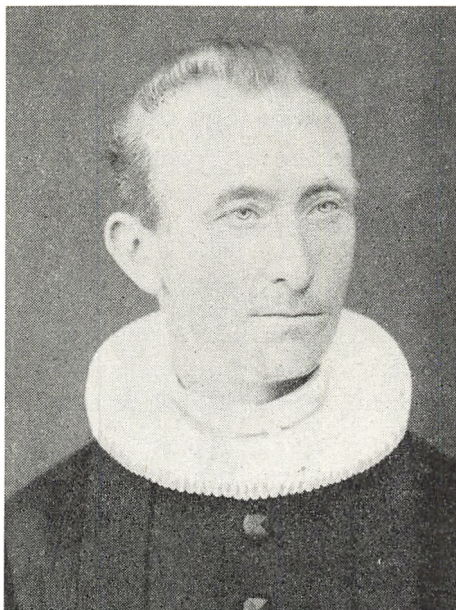
*

Blandt de nordslesvigske præster, som i 1880-erne fik sat et vækkelsesarbejde i gang i Nordslesvig, var Nielsen den, der fra begyndelsen havde mest forbindelse med Indre Mission i konge-

riget og gik ind for dens arbejdsskema: et kirkeligt samarbejde mellem præsteembedet og lægmandsforkyndelsen. Da så »Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig« blev stiftet på et møde i Vojens 1886, blev han også valgt til bestyrelsens formand, uden at han dog i de 21 år, han beklædte formandsposten, har gjort sig særlig gældende som bevægelsens leder. Han var ikke skabt til organisationsmand. Det arbejde overlod han til sekretæren, den kendte pastor H. Tonnesen, der hele tiden stod som den egentlige leder og da også 1907, et på mange måder skelsættende år i grænselandets historie, overtog formandsposten.

Men det turde være Nielsen, som gennem sit personlige bekendtskab med Vilh. Beck har formået denne til sammen med den tyske baron von Oertzen fra Hamborg, den tyske lægmandsbevægelses leder, at tale ved foreningens første årsmøde i Åbenrå juli 1887. Her var Tonnesen på det tidspunkt dansk andenpræst. Også foreningens første kolportør og lægprædikant, Lars Birk fra Give,¹⁹⁾ der forud var ansat i dansk Indre Missions tjeneste, har formentlig Nielsen ved Becks mellemkomst fået i arbejde sønden å. Han boede nu i Hvinderup ved Christiansfeld, rejste stadig og kom også til Højrup sogn. Han blev i det øjemed naturaliseret. Men hans udsendelse ved den nystartede forening fremkaldte omgående en fælles offentlig protest fra tyske præster på Sundeved. De ville ikke vide af lægprædikanters virksomhed ved siden af det beskikkede embede. Og de så naturligvis heller ikke velvilligt på en forkynder nord fra. Danske præster havde også allerede i 1870-erne fået forbud imod at holde gæstepredikener i Nordslesvig.

Tørninglens provst, Conrad Jensen i Nustrup, satte denne embedets protest mod det frie lægmandsvidnesbyrd på dagsordenen til provstisynoden i Gram 1887. Nielsen var — som altid i slige kritiske situationer — meget modløs på forhånd, men han lagde som sædvanlig sin sag i en Højeres hånd. Under forhandlingen overraskedes han af provstens og andre højkirkelige præsters venlige forståelse, selv om de iøvrigt ikke var enige med ham i hans forsvar for lægprædikantens ret. De anerkendte dog, at der fandtes »et forlangende efter lægmandsprædiken i dag« og at den »modvirker sektvæsen«. Præsterne, indrømmede man,

*Pastor Nicolai C. Nielsen
som ung præst.
Man lægger mærke til den
danske præstekjole.*

talte ofte folk over hovedet og stod magtesløse overfor sekterne. — »Tak, tak, tak, Herre«, slutter Nielsen — som så ofte — sine nedtegnelser i dagbogen om Gram mødets for ham så lykkelige forløb. Det var sikkert respekten for Højrup præstens person og gerning, som indbragte denne godvilje for sagen fra embedsbrødrenes side.

Nielsen har således sin store og afgørende andel i indremissionsbevægelsens overførelse fra kongeriget til Nordslesvig som fortsættelse af det vækkelsesarbejde omkring bladet »Elias«, der var begyndt af danske præster i Tørninglen sidst i 60-erne, men var blevet afbrudt af krigen i 1870. En god kender af hans personlighed og kirkelige virke, dr. Anna Paulsen i Slesvig, har fornylig hævdet, at det var Kierkegaards »eksistentielle kristendom«, som Nielsen repræsenterede og indførte i Nordslesvigs menigheder.¹⁴) Denne påstand er i en større åndshistorisk sammenhæng rigtig nok, men det er dog Vilh. Beck, som er hans direkte historiske forbindelse og forbillede. Og vel gik også Beck i vækkeren Kierkegaards spor, men var selv dog skåret over en

betydelig mindre læst. Nielsen nævner i dagbøgerne, så vidt jeg har set, ikke Kierkegaards navn før 1920 og har vist først på sine gamle dage beskæftiget sig med hans skrifter. Han var nu engang ikke filosofisk-teologisk anlagt, men derimod den praktiske vækkelsesforkynder og opbyggelige skribent i tidens stil. Tonnesen derimod læste Kierkegaard og citerede ham ofte i sit blad »Sædekornet«.

*

Højrup hedens stille ensomhed og skiftende trylleri øvede en stor tiltrækning på sognets unge præst og drog ham derud på alle årets tider. Hør ham selv — med henvisning til Blicher — skildre den brune hedes stemning:

»Det er efterår, Himlen er grå, og det stemmer jo godt med efterårets tungsindige karakter. Vejret er friskt og jorden har den ejendommelige kraftige lugt, som den får om efteråret, når markerne er tomme. Snart er vi ude af byen, og dér, dér er heden. . . Hvor er heden dog ikke rig i al sin fattigdom og fuld af afveksling i sin ensformighed. . . Jo, jeg elsker heden.« Og videre: »Hvor forskelligt er ikke hedens udseende i de enkelte årstider. Om sommeren, når alt er lyst, når alt er liv i naturen, så rødmer heden og ifører sig sin violette lyse sommerdragt. Men når så om vinteren himmelen bedækkes med skyer, solen sænker sin buegang lavere og lavere ned, medens livet i naturen uddøer, da vælger heden sig også en adstadigere farve, da bliver den »lyngens brune land«. Men at den ikke skal blive alt for trist, det sørger det purlede egekrat for, der er spredt hen over de mørke lyngbakker. Med sit visnende, bruntgyldne løv broderer det guld ind i hedens mørke vinterkappe.«¹⁵⁾

I Højrup var det ellers præstegårdens gamle rustne vejrføj, som fortalte den søvnløse præst »historier«, bl. a. om husets forhenværende beboere. Således to unge mænd: forfatteren til »Droslen slog i skov sin klare trille«, præsten V. Esmann (1831-1901), som var huslærer her i 50-erne, og videre om en forløben norsk handelsrejsende og kassebesviger, som også var kommet til huse her og drev sin tid med jagt på heden, men en aften ikke vendte hjem igen. Da havde han selv derude gjort ende på sit spildte liv.

I konfirmandstuen fortalte præsten de historier og oplevelser videre, som han selv havde fået og som syntes ham egnede til børnenes belæring og opdragelse i kristendom. Som grundlag for

undervisningen brugte han Balslevs danske katekisme. Og den skulle vist helst læres udenad. Men hans egne fortællinger har sikkert været de indtryk, som blev stående i konfirmandernes erindring. Nulevende af Niensens konfirmandbørn mindes ham som en stor og ildnende underviser. Han elskede disse opladte almuebørn med Kristi kærlighed og har i alle fald altid haft deres bedste for øje, om han måske også undertiden har givet dem tungere kost, end deres ungdom kunne modtage. Han havde for skik ved undervisningens afslutning at bede knælende med dem.

En tidlig morgen i marts 1887 blev »historien« i øvrigt til overraskende virkelighed for husets daværende beboere. Der lå et grædende spædbarn i en papkasse foran præstegårdens bagdør. Samvittighedsløse omrejsende forældre havde anbragt det dér. De blev siden fundne og straffede. Men præsten tog sig af hittebarnet for Jesu skyld, som forældrene vel også havde tænkt sig det. Han fik det anbragt i pleje. Det fik navnet Henriette Højrup, måske opkaldt efter præstens afdøde tante, og er siden udvandret til Amerika.

Højrup lille hedesogn fik afgjort den første kærligheds plads i præsten Niensens livshistorie. Og hans eget præstenavn vil til gengæld også sent glemmes i dette danske sogns historie. De to passede virkelig godt sammen og blev til glæde for hinanden — som en ret brudgom og brud.

3. Større vingefang i Sommersted

Nationalpolitiske forhold.

Pastor Niensens indsats i salmebogskommissionen til fordel for optagelse af nyere dansk salmestof skaffede ham personlig velvilje hos P. Skau, der stammede fra den kendte Skau slægt i Sommersted. Det skyldes hans anbefaling, at Nielsen 1888 blev valgt til præst i dette store østkystsoqn. Forgængeren, en nord-slesviger, var død i embedet, 77 år gammel. Og sognet kunne nok siges at trænge til en yngre virkekraftig afløser. Man mindedes endnu kapellan Sadolins stærke virke i sognet i 50-erne. Under Egede Glahns korte præstetid på stedet var 1858 både kirken og

præstegården blevet nybyggede. Et præstegårdsvers af Ingemann pryder fra dengang husets forstue.

Den nye præsts bøn før indsættelsen i embedet den 14. juli lød i hjertets renhed:

»O Herre, giv mig et rent hjerte. O Herre, udslet alle mine synder og lad mig med et af nåden lettet hjerte prise din nåde for andre syndere. O Herre, lad min menighed nu være min brud, lad mig elske den, give den mit hele liv, alle mine kræfter, vise den menneskelig kærlighed. Hjælp mig Gud Fader, Søn og Helligånd for Jesu skyld. Amen.« Og han føjer til: »Læreårene har jeg haft i Højrup, nu kommer virkeårene. Gud give, jeg må have lært af mine fejl i Højrup og at jeg må virke af al min kraft her. Amen i Jesu navn.«

Og så tog han da kraftigt fat på vækkelsesprædiken i kirken og flittige husbesøg i sognet. Og det lykkedes ham at samle fuld kirke med stigende altergang, også fra nabosognene. En vis modstand i begyndelsen blev snart overvundet. »Præsten har en streng Gud, jeg har en kærlig Gud«, sagde godsejer Lorenzen på Revsøgård. Men siden blev de to nære venner. Fodermesteren på gården ville ikke i kirke for at lade sig »udskjælde«. Og fruén på Slavgård, hvis mand aldrig gik i kirke, ytrede efter den første julegudstjeneste, hun overværede: »Hvilken juleprædiken! På en sådan dag vil man dog høre en rigtig køn prædiken.« Hun kom vist ikke igen. Men præstens hjertelige alvor og løste tungebånd måtte man respektere. Der var »stof« i hans prædikener og et kærligt sind bag dem. Og så fulgte man hans kalden i store skarer, gennemsnitlig ca. 240 til en gudstjeneste.

»Omvendelser« fandt sted. Bibellæsninger holdtes og samtale- og ungdomsmøder kom igang. En indremissionær og bogsælger, Peter Iver Petersen, fik i nogle år bopæl i Sommersted. En boghandel med danske religiøse skrifter oprettedes. Den blev senere flyttet til Haderslev. Større sommermøder afholdtes og missionsens årsfester blev også af og til henlagt til Sommersted. Foreningens udsendte missionærer samledes med bestyrelsen til månedlige drøftelser og yderligere dygtiggørelse.¹⁰⁾ Nielsen på sin side tog også meget udensogns til gudstjenester og møder. I Haderslev og Åbenrå talte han ved vækkelsesmøder i teater- og dansesale. Og ved missionsfesten i Christiansfeld var han jævnlig taler.

Da Carl Moe kom til Skanderup lige nord for grænsen, søgte Nielsen forbindelse med ham (1891) og fandt »så velgjørende den fromhed og naturlighed, der herskede i hans hjem« og som også ellers gjorde sig »gjældende på alle områder uden menne-skefrygt«. Fra 1891 sendte Nielsen — antagelig i samråd med pastor Meier, Ørum, siden Kerteminde — småstykker til Vilh. Becks »Illustreret Familieblad.« I 1901 og 02 fik han grev Holstein, Holsteinborg, til at tale i Sommersted kirke og i Haderslev. 1905 kom indremissionær Søren Beck over grænsen for at tale i Sommersted. Disse to var jo lægmænd og kom altså ikke ind under de tyske myndigheders forbud mod kongerigske præsters gæsteoptræden syd for Kongeåen. Sommersted præsten har vel ment, at denne indbydelse af indremissionske talere nord fra skulle være en imødekommenhed overfor danske kredse og virke forsonende. Når det gjaldt menneskers kristelige opvækkelse — og ikke nationalpolitik — skulle efter hans opfattelse grænsen ikke være nogen hindring. Men da den kendte indremissionær Anders Stubkjær 1906 krydsede grænsen og — efter en af H. P. Hanssen lagt rejseplan — opsøgte både ham og pastor Tonnesen og ledende danske lægmænd indenfor missionen, blev han og Tonnesen ængstelige og udsendte advarsler, der ganske vist forblev nytteløse. Stubkjærs rejse var efter præsternes opfattelse politik, som man måtte holde sig fra.

Straks fra sin tiltræden havde Nielsen begyndt med månedlige gudstjenester i Over Lerte skole i sognets nordspids ind mod statsgrænsen. Og 1892 fik han her bygget et kapel til disse gudstjenester, hvortil der også kom folk fra nabosognene. Som tekst til indvielsestalen brugte han Davids salme 84, der har sin faste plads både i brødremenighedens og i Grundtvigs salmesang, (»Hyggelig, rolig, Gud, er din bolig«).

Nielsen fik også af og til hjælpepræster beskikkede. De skulle vel både aflaste ham selv, men også gå i lære hos en velanskrevet sognepræst. Sidst i 90-erne har to siden kendte nordslesvigske præster, nemlig Carsten Petersen og Peder Simonsen, haft deres læretid hos præsten i Sommersted. Historikeren Petersen lå teologisk og nationalt ikke på linje med Nielsen, medens derimod Simonsen helt blev hans lærling. Om ham skriver han da også

begeistret i dagbogen (1898): »Simonsen holdt en god prædiken, langt den bedste kandidatprædiken, her er holdt. Den var original, selvstændig, og han stillede sig helt på troens stade. »Vi troende«. Smukt de blomster, der skulde blomstre frem under korset »ulastelighedens hvide lilje og frimodighedens [blå] blomst«. Mit hjærte frydede sig at høre denne ætling af den gamle Simonsenske slægt fra Vejrbølgaard prædike så godt. Herre, hav tak derfor.« — Maler R. stod ved kirkedøren og rev døren op for dem, han havde tjent sammen med Simonsens fader i krigen og ville nu se sønnen. »O Herre, velsign du Simonsen, at han må blive til velsignelse for vort land.« — Nielsen omtaler siden Simonsen som en »god nordslesviger« og gør det, fordi han med sine rige evner blev pietistisk vækkelsesprædikant og samtidig — skønt udgået fra en bevidst dansk slægt — bøjede sig loyalt for det påtvungne prøjsiske styre i hjemstavnen.

Biskop Kaftan, Niensens skolekammerat fra Flensborg, kom på visitats 1898, men dagbogen tier fuldstændig om besøgets forløb. De to så jo ret forskelligt på de kirkelige spørgsmål. Den nøgterne sognekirkelige Kaftan yndede ikke missionen og dens frie mødevirksomhed udensofns. 1904 skaffede han dog Nielsen — efter en samtale forud i Haderslev — en prøjsisk orden (»Roter Adler«). Påskønnelsen var sikkert vel fortjent, både med henblik til modtagerens betydningsfulde kirkelige indsats i grænselandet, men også til hans tysknationale holdning, som nu nærmere skal omtales.

*

Nielsen har ved lejlighed yndet at kalde sig »slesviger«, endda den »sidste« af den slags, som hverken ville være dansk eller tysk, men kun slesviger — med begge kulturstrømme i sindet. Men han kan alligevel ikke løbe fra, at han netop som slesviger i forbindelse med sin pietistiske og øvrighedstro holdning var og forblev tysk indstillet, selv om folk undertiden i betragtning af hans imødekommenhed overfor danske ønsker kunne mene, at han i grunden var dansk, som det af og til blev sagt. Til belysning af hans nationalpolitiske holdning skal der nu fra dagbøgerne fremdrages noget mere præcist kildestof herom.

I en tysk avis, »Flensburger Norddeutsche Zeitung«, angreb

en unavngiven indsender 1889 missionsfesterne i Nordslesvig som »politiske agitationsmøder« til fremme af den danske sag. Dagbladet »Dannevirke« i Haderslev, som refererede denne udtalelse, mener dog, at de var det modsatte, noterer Nielsen i dagbogen. Vi må give »Dannevirke« ret. Møderne tjente, i hvert fald på daværende tidspunkt, indirekte til at afnationalisere Nordslesvig, hvad Nielsen sikkert heller ikke havde noget imod.

En enke fra nabosognet Maugstrup besøgte 1890 Sommersted præsten og fortalte ham, at hendes søn, som tjente i Jylland, var blevet »troende« og som følge heraf ikke mere — som før — ville snige sig over grænsen for at besøge sit hjem. Han mente nu, at det var synd at handle imod øvrighedens anordning, og det mente hans husbond, Jens Holt i Tavlov, også. »Hvad jeg mente? — Jeg glædede mig over den ærlige G., der vilde følge Vor Herres befaling, også om det blev svært for ham.« — Prøjerstatens magtpolitiske anordninger stod altså for præsten foran det fjerde bud om hjemmets menneskelige og kristelige fællesskab. Romerbrevets påbud om lydighed mod den — af Gud indsatte øvrighed i landet har i det hele taget dengang spillet en meget stor rolle i præsternes egen tyske embedsforpligtelse og i deres undervisning af sognebørnene.

I marts 1893 besøgte Nielsen i Kiel en præst Michaelsen, som han antagelig har kendt i forvejen og som vel også var af nordslesvigsk afstamning. Han var med til hans gudstjeneste og på besøg i hans hjem og lægger undrende mærke til hans danske fremtoning: »dansk præstekjole — præken uden inddeling — nadverens distributionsord — gardinerne — billederne — alt dansk, alt, en trofast sjælesørger«, — men altså på tysk.^{16a})

I maj samme år fik Nielsen uventet besøg af to kendte danskere, nemlig gårdejer Mussmann, Vestergård, og Philip Møller, Jægerup. De var i samme ærinde også hos Tonnesen i Hoptrup. De anmodede de to missionspræster, hvis navne jo havde klang ud over landsdelen, om ved den forestående missionsfest i Christiansfeld »at bede for det danske sprog i Nordslesvig. Vi sagde begge nej, og det var ret, thi disse mænd søge kun det politiske. De komme jo selv aldrig til Christiansfeld til missionsmøde.« Med disse ord er linjen trukket klart op. Som tysk

embedsmand afslår man at gå imod regeringens anordninger, selvom man anser dem for uretfærdige og ukloge. Og kampen for modersmålets ret i Nordslesvig betragtes som utilstedelig politisk opposition.

Den berygtede skoleanordning af 1888, der helt fortyskede landsbyskolen, var ellers ikke helt efter præsteskabets ønske. Ikke fordi den trådte en menneskerettighed under fod (o undervisning i modersmålet), men fordi den var et politisk fejlgreb og vakte berettiget modstand fra hjemmene. Selv ønskede man en lempeligere fremgangsmåde på længere sigt, så målet: et germaniseret Nordslesvig, kunne nås ad »frivillig« vej, som det forud var sket i Sydslesvig. I en sådan mildere og klogere fremgangsmåde ville man gerne være den tyske stats særdeles villige hjælpere. Nu så man sig tvunget til at være det også under statens hårde kurs.

De på Nordslesvigs provstisynoder hvert år fremsatte andragender fra de læge danske medlemmers side om indførelse af to ugentlige danske sprogtimer til støtte for den tilståede valgfrie danske religionsundervisning bevægede da også det nordslesvigske præsteskab til at tage et vist initiativ i spørgsmålet. Og præsten i Sommersted blev een af ordførerne i sagen. Der indkaldtes — efter at redaktøren af præsternes fagblad »Kirchen- und Schulblatt« H. Wurmb havde bragt sagen frem i bladet — til et præstemøde i Flensborg den 29. 11. 1893. Pastor J. Claussen, Tyrstrup, havde udarbejdet en petition til kejseren, hvori man samtidig stærkt gav udtryk for sin tyskpatriotiske indstilling. Denne petition skulle nu drøftes og godkendes, og så med biskop Kaftans forventede ordførerskab afgives i Berlin.

Mødet var strengt fortroligt og måtte ikke refereres i bladene. Men tyske blade, som naturligvis var stærkt interesserede i dette ildesete præsteforehavende, bragte alligevel ad omveje referat. Og de danske blade — »Dannevirke« den 1. 12. — gengav det tyske referat, der bl. a. indeholdt følgende: »Nielsen, Sommersted, udtalte, at man ikke behøvede at frygte for en masseudtrædelse af statskirken, om hvilken der var tale i den danske presse. Alle de fabler, den danske presse i så henseende fortalte og som gjengaves i tyske blade, skulde kun tjene til at hidføre en lem-

pelse i regeringsanordningen af 18. december 1888 til fordel for det danske sprog.« — Der deltog godt 80 gejstlige, alle fra Nordslesvig på nær 4. 77 præster fra Nordslesvig underskrev.

Dagen før mødet, den 28. 11., var kirkekollegiet samlet i Sommersted præstegård. Vi vil nu først høre pastor Nielsens fremstilling af, hvad der skete den dag og i ugerne derpå, nedskrevet den 31. 12. 1893 under overskriften »De to Dannevirkeuger«:

»Jeg vil nu, da jeg kan det i ro og med tak til Herren, inden året afsluttes, nedlægge denne sag i min dagbog. Tirsdag d. 28de nov. havde vi et kirkekollegiumsmøde. Da vi vare færdige, kom Peter Michaelsen [fra Kastvrå] med det andragende, om jeg ikke vilde drage ned til mødet i Flensborg og tale varmt på præstemødet for sprogsagen. Det var mig ubehageligt, for det første fordi jeg på landrådens spørgsmål et par dage i forvejen havde sagt, jeg vilde ikke derned, for d. 2det fordi, idet kirkekollegiet opfordrede mig dertil, der kunde slås kapital deraf i politisk henseende. Jeg svarede, de skulde overlade det til mig, jeg vilde overveje det, jeg havde hidtil holdt mig fri fra tryk til højre og til venstre, været min fri mand og vilde vedblive at være det. Så gik de. Det havde været godt, om jeg i forvejen havde taget den beslutning at rejse derned. Men det var min dårskab. — Jeg rejste så derned, under bøn til Herren. Det var et rart møde, som jeg var glad ved at deltage i. Hvis der var nogen, som skulde være fornærmet, så tænkte jeg da, det skulde være det tyske parti. Men det kom anderledes. Tirsdag d. 5te dec., da jeg glad sidder ved middagsbordet, kommer P. . . med en »Dannevirke« til mig. Deri stod stykket: »En skuffelse« . . . Jeg forstod det hele slet ikke. Jeg syntes, jeg aldrig var bleven så lumpent behandlet i mit liv. Vel havde jeg talt om, at jeg ikke troede på masseudtrædelse, fordi pastor Clausens adresse gik ud på den fra først til sidst, og det kunde jeg ikke med god samvittighed underskrive, men dernæst havde jeg jo sagt, at det var folkets hellige ret, at forældre kunde skrive til deres børn eller omvendt, at de svagt begavede børn ved den nuværende religionsundervisning i to sprog intet lærte, at om børnene også endnu kunde læse dansk, det vilde altid blive værre. Og i det andet indlæg havde jeg sagt, at jeg tog min hat af for de tyskfødte præster, der her vilde træde ind for deres politiske modstanderes ret. Det var den bedste, for det tyske folk mest ærende patriotisme, o.s.v. — Af alt dette ikke et ord. Men kun hvad jeg havde sagt om masseudtrædelse. Jeg kunde ikke forstå det hele. . . Eskild Skau [Sommersted, broder til P. Skau] tog senere foranledning til at sige mig, at han ikke havde skrevet stykket i »Dannevirke«. Folkemunde sagde: Eskild Skau og Peder Michaelsen. Det er i hvert fald kommen fra Kastvrå. Flensborg Avis tog sig endnu varmere af mig, jeg kastede selv en tysk

stemmeseddel i valgurnen og jeg holdt andre af fra at stemme. Denne avis skal være gået fra hus til hus i Kastvrå. Ved kirkeforstanderskabets møde den 19. dec. fremstillede jeg sagen for de ældste.« . .

Jeg skal nu gengive det nævnte indlæg i »Dannevirke« den 4. 12., formentlig skrevet af Michaelsen, Kastvraa:

»Sommersted, d. 3. dec. En skuffelse. Da pastor Nielsen fra Højrup blev forflyttet her til Sommersted, blev han mødt med velvilje fra menighedens side. Man ventede at få en sjælesørger, under hvilken det kirkelige liv vilde bringes til at blomstre, eller til hvem i hvert fald menigheden kunde komme i et godt forhold. Der er nu gået nogle år, men jeg vil ikke påstå, at vor præst i alt har svaret til vore forventninger. Måske vare de for mange og for store. Der er nu f. eks. sprogspørgsmålet. Vi mente at kunne vente en god støtte på dette område fra vor præst. Han var jo een af de gejstlige, der bleve bærede med det hæderfulde hverv at samle en ny salmebog. Og det er blevet sagt om ham, at han for sit vedkommende løste denne opgave med iver og dygtighed. Det forekom os at ligge nær at antage, at han på samme måde vilde hævde bevarelsen af menighedens modersmål i religionsundervisningen og i kirken. Det var jo fornemlig til det, at den nye salmebog skal anvendes. I den senere tid ere vi dog blevne meget skuffede over vor sjælesørgers holdning og optræden overfor dette spørgsmål. Der blev for nogen tid siden afholdt et møde hos ham, hvor en af Sommerstedes repræsentanter [i kirkekollegiet] opfordrede ham til at deltage i mødet i Flensborg, fordi, som det fremhævedes, man antog, at han var mand for der at kunne tale menighedens sag. Pastor Nielsen syntes ikke at være villig til at rejse, han havde til flere meddelt, at han ikke agtede at deltage i mødet. Der blev så hentydet til muligheden af, at man på en måde nødte de dansktalende menigheder til selv at sørge for det kirkelige livs udvikling.

Dette bragte vor præst til at udtale sig i temmelig skarpe udtryk. Så kom mødet, og pastor Nielsen deltog deri. Vi have erfaret, hvilken støtte vi kunne vente os af ham med hensyn til vort sprog, og at han på en måde har givet yderligere svar på spørgsmålet om frimenigheds-sagen. Han mener, at den intet har på sig. Jeg vilde i grunden ønske, at han havde ret. Det vilde være langt heldigere for udviklingen af det kirkelige liv, om vore præster i stedet for at stille sig i et mindre venligt forhold til deres menigheder, søgte at blive og være deres talsmænd i alt, hvad der måtte være af betydning i kristelig og kirkelig henseende. Men dertil hører da først og fremmest, at de uden at vakle stille sig på menighedernes side i deres berettigede fordringer på sprogets område. I modsat fald er jeg ikke som pastor Nielsen så vis på, at det ikke alligevel ender med, at der oprettes frimenigheder. Pengene vil næppe danne en afgjørende hindring i den retning. Og

gjøres der først skridt på dette område, så vil det snart føre flere med sig. Men det kan ikke nægtes, at pastor Niensens holdning og udtalelser på mødet i Flensborg have gjort et yderst dårligt indtryk her i sognet, og at de i hvert fald ikke ville tjene til at gjenfremkalde den venlige og imødekommende stemning imod ham.« —

Nielsen blev — som allerede nævnt — meget opbragt over dette — som det dog synes — rolige og saglige indlæg og sendte den 10. 12. et »Gjenmæle« til bladet. Heri udtrykker han først sin sorg over, at et medlem af Sommersted menighed har vist ham sin »dybe uvillie«, hvad han dog må tage til efterretning. Men samtidig må han udtale, at den i bladet optagne fremstilling af hans udtalelser ved mødet i Flensborg »som helhed er falsk. . . Jeg forbavsedes. Hvad jeg havde sagt, var misvisende revet ud af sit sammenhæng, og hvad jeg ikke havde sagt var lagt mig i munden. Den danske presse har jeg i det hele slet ikke berørt, og af den hele mig i munden lagte sætning: Alle de fabler o.s.v. er ikke et eneste ord sandt.« — Men han vil ikke ind i nogen avisfejde og har hermed fremsat sin »sidste udtalelse i pressen angående denne sag.« —

Redaktionen bemærker til præstens genmæle, at dette ikke så meget beskæftiger sig med Sommersted indsenderens udtalelser, som formentlig stadig står til troende, men derimod med avisens omtale af præstemødet i Flensborg, optaget efter tysk avis. Er dette referat misvisende, kan det jo ikke være de danske blades, men kun de tyskes skyld. —

Som helhed havde den angrebne dog næppe større grund til at fare op og påstå sig »lumpent« behandlet. Hans vaklende holdning og haltende samvittighed spillede naturligvis med ind. Sagsligt stod han og hans kaldsfæller dårligt og de savnede kristent mod til at sætte noget afgørende ind for sagen.

Det turde være af historisk betydning i denne forbindelse at gøre opmærksom på, at det kendte frisindede tyske ugeblad »Die christliche Welt« allerede dengang åbent gik stærkt ind for den danske sprogsags ret i Nordslesvig overfor regeringens bureaukratiske magtpolitik. I en artikel »Politik og kirke i Nordslesvig«, gengivet i oversættelse i »Dannevirke« den 7. 12. 1893, gøres stort set de samme synspunkter gældende, som den siden meget om-

talte litterat Johannes Tiedje fra Øsby præstegård 1919 fremførte i samme blad. Hovedpunkterne fra dette indlæg fortjener at gives her:

Forfatteren begynder med at konstatere den lave kriminalitet i befolkningen og den faglige dygtighed i landbruget i Nordslesvig og anser grunden herfor at være, at »de dansktalende nordslesvigere i almindelighed ere en meget kirkelig befolkning, i hvis midte kristelig tro og gudsfrygt plejes på bevidst måde. Desværre overses ofte denne indre sammenhæng ved betragtningen af de nordslesvigske forhold, særlig af sådanne, der overhovedet aldrig have lært at forstå, hvilken betydning et rigt kirkeligt liv, som det tilstræbes af den lutherske kirke, umiddelbart har for en sund udvikling af folkelivet.«

Der nævnes videre den flittige nadversøgning, 100 % og derover, kirkelig velgørenhedsarbejde, missionsfester med store offergaver. Men i dag er der kirkelig nødstilstand i området på grund af den statspolitiske bureaukratiisme fra det grønne bord. Man tilstræber at vinde Nordslesvig gennem skolens og senere kirkens germanisering. Men det er nødvendigt her at fare med lempe. Dansk religionsundervisning og nogle danske sprogtimer er indtil videre, efter den lutherske reformations principper iøvrigt, absolut berettigede.

»På flere steder, hvor de ellers så velkomne og talrigt besøgte missionsmøder skulde afholdes, have menighederne enstemmigt erklæret, at de ikke vilde deltage deri, når ikke spørgsmålet om børnenes religionsundervisning ved den lejlighed blev bragt på bane og en resolution vedtaget mod dens ved lov anordnede form.« Det hedder således: »Når man bringer evangeliet til hedningerne i deres sprog, så have også vi en ubestridelig ret til, at Guds ord forkyndes os i vort sprog. Men denne ret indskrænkes og beklippes for os ved, at man meddeler vore børn tysk religionsundervisning og ingen lejlighed giver dem til at lære sproget i vor danske bibel. På de for kort tid siden afholdte provstisynoder have lægmedlemmerne af samme med alvor og eftertryk forfægtet samme stilling og udelukkende holdt sig til sagen uden på nogen måde at politisere.« — Som illustration omtales den pinlige scene i Åbenrå provstisynode, hvor præsterne tav til synodemedlemmet Jørgen Iversens åbne spørgsmål til dem, om børnene ikke led skade på deres sjæl ved religionsundervisningen på tysk.

Den tyske presse påstår ganske vist, fortsætter artiklen, at sprograndagerne har et politisk mål. Men det holder aldeles ikke stik og må bestemt tilbagevises. Man mener fra tysk side ved patriotiske ølfester og dansegilder at kunne indpode nordslesvigerne den manglende patriotisme, men det er en blindvej. »Ikke den grundtvigiansk-danske agitation har fremkaldt den herskende tilstand og kaldt den dybe forbitrelse til live, men den har i nøje erkjendelse af folkestem-

ningen gjort denne nyttig for sine planer og vendt det af regeringen mod den rettede spyd om.« Fejlen er: »Man vil benytte religionsundervisningen, der dog er et religiøst og kirkeligt anliggende, som middel til opnåelsen af politiske og nationale formål.« Og derfor er de alvorlige danske overvejelser om udtrædelse af statskirken forståelige. Den kirkelige tilstand i Nordslesvigs tyske bymenigheder er til gengæld sørgelig, idet socialdemokraterne her har vendt kirken ryggen. Og nu vil man altså også drive landbefolkningen samme vej.

Artiklens forfatter mener selv, at »omdannelsen af sproget ved gudstjenesterne kun er et tidsspørgsmål, men når skade skal undgås, må den ske ved menighedernes frie valg. Man skal ikke plukke frugterne før deres naturlige modenhed, der i dette tilfælde først kan indtræde efter flere generationer.« Vedbliver man på nævnte måde, »ophidser man befolkningen, fremmedgjør den for lang tid og ofrer den evangeliske kirke for politiken, hvad desværre allerede så ofte er sket. Det vilde imidlertid være en uafvættelig skam for de kirkeligt sindede kredse i hele Slesvig og Holsten, når de ellers så kirkeligt-sindede nordslesvigere som følge af regeringens skolepolitik skulde føle sig foranledigede til udtrædelse af statskirken. . . Forhåbentlig vil den evangeliske kirke i Tyskland antage sig de dansktalende nordslesvigeres sag som deres egen, thi det drejer sig her om reformationens grundsætninger, som ikke bør prigsives.« —

Denne frimodige henvendelse fra det kirkeligt og politisk frisindede blad forblev imidlertid en røst i ørkenen, som den tyske, overvejende reaktionære gejstlighed ikke ville lytte til.

I april 1894 rejste så de 77 præsters talsmand, provst Reuter, Broager, til Berlin, uden dog at blive modtaget officielt. Biskop Kaftan havde afslået at overtage ordførerskabet. Der opnåedes kun en privat samtale med kultusministeren, der senere ville give skriftligt svar. Det blev — som bekendt — et rent afslag, som provstisynoderne i sommeren 1894 tog til efterretning.¹⁰⁾

Men lige forud for synodernes afholdelse, var der i juni måned på et møde i Haderslev med 300 deltagere blevet dannet en dansk grundtvigsk frimenighed for Haderslev og omegn. Og i de samme dage var kongelige skuespillere fra København blevet udvist fra Haderslev. Nielsen noterer disse hændelser i dagbogen og bemærker til den sidste: »Hvilken brutalitet. Vort arme land. Så sønderrevet og splittet ad er befolkningen i eet land. Og hvor er retten. Synd og egenrådighed på begge sider.«

På Haderslev provstisynode i juli måned blev både frimenig-

hedsdannelsen og Berlins afslag på præsternes sproghenvendelse drøftet. Eskild Skau fra Sommersted svarede på en forespørgsel fra provsten om formålet med frimenighedsdannelsen, at man herfra ville »påvirke de folk, som statskirkens præster i virkeligheden ikke havde kunnet få indflydelse på«. Man ville »være en støtte for de præster, som ville noget og en manende røst for de mere ligegyldige«. Almindelig udtrædelse ville efter hans mening ikke finde sted. Den anså han — ligesom broderen P. Skau — for en ulykke.

Finnemann, Tårning, bragte sprogsagen på tale og fremsatte alter et andragende. Pastor Claussen, Tyrstrup, præstepetitionens forfatter, mente, at danskerne i Nordslesvig burde takke præsterne for deres initiativ i sprogsagen. Nielsen, Sommersted, støttede stadig de to danske sprogtimer som nødvendige i landsby-skolen, men ankede også over, at præsterne havde fået en dårlig tak i den danske presse. Han udtalte dernæst, at regeringen var »venlig stemt for, at det danske sprog skete fyldest«, hvad dog vist var en for optimistisk betragtning. Men i den form, andragendet havde, kunne han ikke stemme for det. »Derved vilde han skade den sag, han var trådt i skranken for i Flensborg«. — Forstå det, hvem der kan. Sund logik og kristent mod forstår det ikke. Men præsterne var svage i deres politiske bundethed. Andragendet vedtoges med 34 stemmer, alle læge synodemedlemmer. Imod stemte alle præster, undtagen hjælpepræst Otte, Starup, som lige var kommet syd fra til Nordslesvig.¹⁹⁾

Præsterne hævdede ellers, at det var deres »samvittighed«, som havde drevet dem til af rent kirkelige grunde at gå ind for de to danske sprogtimer. Som argument overfor myndighederne fremførte de, at det blomstrende kirkeliv i Nordslesvig ellers ville slås i stykker og frimenighedsbevægelsen tage til. Men det var dem til stadighed meget »pinligt«, at de hermed kom til at gå ind for et dansk anliggende, hvis politiske side de afgjort tog afstand fra. De lod for eftertiden sprogsagen helt ligge, men måtte da også se på, at udviklingen gik den modsatte vej end den, de ønskede. Først 1912 rørte de på sig igen på fællessynoden i Rendsborg med H. Prahll som ordfører. Men da var det for sent.

I september 1894 døde Eskild Skau i Sommersted. Pastor

Nielsen havde begravelsen, efter at provst Schiøth, Lejrskov, og lærer Raben, Asperup, begge venner af hjemmet, havde talt ved kisten i haven. Nielsen talte ud fra ordet i Ap. Gern. 15. 11: »Men vi tro, at vi blive frelste ved Herren Jesu nåde på samme måde som også de«, et ord, der sikkert var valgt med omhu i situationen. Efter fyldige oplysninger om slægten Skau påviste han, »at en dyb og alvorlig tro var en nødvendig betingelse for saligheden«. ²⁰⁾ Selv skriver han i dagbogen: »Herren gav mig i nåde ordet. . . Det var ellers en hel politisk forsamling, som den danske sag, Skau havde kæmpet for, samlede. Dog var de tyske her fra sognet der også«.

Nielsen holdt en månedlig tysk gudstjeneste, der var forholdsvist godt besøgt. Fra 1895 gik han — efter opfordring — også ind på at ansætte tysk gudstjeneste på kejserens fødselsdag, hvor han f. eks. kunne tage kong Salomons bøn (1. Kong. 8) til tekst.

Som lokalskoleinspektør fik Nielsen 1894 meddelelse om, at læreren ved Over Lerte skole havde forlovet sig med en pige nord fra. Han måtte siden (1896) forlade landet og flyttede så til kongeriget. Da han var rejst, savnede man skolens kejserbillede. Præsten blev meget ulykkelig over tilfældet. Men heldigvis blev billedet fundet i god behold, inden større skade var sket.

I september 1893 havde Sommersted egnen den første indkvartering af prøjsiske soldater på manøvre ved rigets nordgrænse. Det gentog sig 1898 og 1903. Staben lå i præstegården. Præsten var meget interesseret i dette private møde med tyske officerer og giver udførlige skildringer af sine samtaler med dem, deriblandt 1893 en general von Heimbürg. De fortalte ham åbent mange interessante ting om prøjsiske adels- og officersslægter, om deres gode og mindre gode bedrifter. Også kejseren kom med ind i synsfeltet. Præstens interesse var de kristne officerer, som f. eks. grev Waldersee, der turde sige kejseren imod. Han skjuler ingenlunde sin betagelse af de mænd, som skabte det andet tyske storrige.

Kejserinden, hans slesvigske landsmandinde, synes at have haft hans særlige agtelse og tillid. I 1896 skrev han flere bøn-

skrifter til hende og grevinde von Brockdorff, vel hofdamen, for en åbenbart »forulykket« adelsmand d'Aubert, der var strandet heroppe. Samme år, den 8. 4. ledsagede han grevesønnerne Otto og Christian Schack fra Schackenberg til Kolding for at se på stadsen i anledning af kong Chr. IX's fødselsdag. Til den yngre broder Erik var han gudfader. Drengene var af og til på feriebesøg i præstegården.²¹⁾

Nielsen var regelmæssig deltager i det præstekonvent, som forstanderen på Diakonisseanstalten i Flensborg, den kendte E. Wacker, tidligere i Rinkenæs, den nordslesvigske indremissions »lærefader«, fra 1893 samlede hvert forår og efterår. 1898 holdt han hovedforedraget med det for ham betegnende emne: »Hvorledes bringer vi vort folk tilbage til bibelen?« Han støttede naturligvis også stærkt Wackers diakonissesag og ligeledes Breklums ydremision, to kirkeligt betydningfulde tiltag på den tyske kulturfront i grænselandet under fremmedherredømmet.

Præstegården havde selskabelig omgang med familierne Lorenzen på den store Revsøgård og Schultz på den mindre Farrisgård. Den første var tysk, den anden dansk. Nielsen forærede 1900 godsejer Lorenzen professor Meiborgs »Slestvigske Bøndergårde« i nytårsgave og skrev foran i bogen et digt på tysk, der giver et smukt udtryk for hans slesvigske patriotisme. Det lyder:

Ja, es ist ein schoenes Land,
Das uns Gott, der Herr gegeben,
Gerne schaffen wir und streben
Hier, wo unsere Wiege stand.

Heilen, einen soll die Hand.
Und die drohende Geberde
Wandle sich, dass Frieden werde,
Wo man sonst in Waffen stand.

Es ist ein gesunder Schlag,
Der hier seine Hütten bauet,
Ueber den der Himmel blauet,
Den ich auch im Herzen trag'.

Dass nach des Apostels Wort
Wir ein ruhig Leben führen
Und des Geistes Wehen spüren,
Uns zum Heile hier und dort.

Dieses heissgeliebte Land
Wollen wir nicht mehr entzweien
Nicht den Hader der Parteien
Schüren bis zum lichten Brand.

Theures Land, das Gott uns gab.
Theures Volk, folg seinen Spuren.
Segne Er dir deine Fluren.
Grabt in ihnen einst mein Grab.

Der er efterklange af Schillers bekendte digt »Die Glocke« i disse faste og stærke vers. Lorenzen takker på tysk for gaven og for tilegnelsen, der er som talt ud af hans eget hjerte, og for

præstens venskab iøvrigt. I 1903 blev Lorenzen foreslået som tysk kandidat til rigsdagsvalget. Han rådførte sig efter en tysk gudstjeneste med Nielsen, der også havde været på tale, men afslog. Præsten stemte ved valget på Lorenzen.

På Farrisgård mødte sognepræsten dansk sang og musik. Datteren sang så yndigt »I barndommens dage« og fortalte i tilgift om Valdemar Sejers bedrifter, som hun lige havde læst om i Ingemanns romaner. »Tror De ikke, at fanen faldt ned fra himlen?« spurgte hun præsten, som svarede: »Nej, mit barn, det tror jeg ikke«. — »Ja, men jeg tror det«, sagde den danske pige. Nielsen traf her også sammen med familiens slægtninge nord fra. De var grundtvigske og venstrefolk og var ham ikke »sympatiske«, hvad man ikke undres over.

Hans sympati havde derimod i høj grad burer-generalen de Wet, der under oprøret havde kæmpet mod englænderne, men efter disses sejr anerkendte deres styre i landet og rejste rundt for at opfordre befolkningen til loyalitet mod det nye styre. »En kristen helt« kalder Nielsen ham i dagbogen (1902) og ønsker dermed, at den samme indstilling, magtens »ret«, måtte indfinde sig i Nordslesvig. Han opnoterer ligefrem navne på »gode nordslesvigere«, der gik denne vej, fra dansk nationalitet til tysk loyalitet.

*

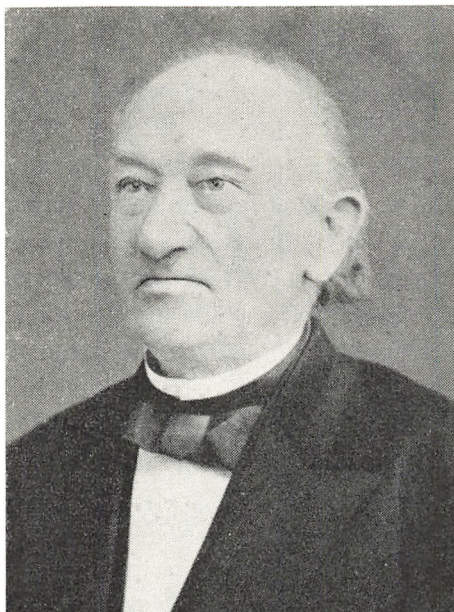
I sine familiære forhold havde Nielsen bestandig sorg af en yngre broder, der aldrig rigtig blev til noget, kom i konflikt med straffeloven og måtte udsone en straf og derefter rejste til København, hvor han en tid havde en lille butik i Helgolandsgade. Af og til besøgte han broderen og slog ham for penge. En anden broder, Fritz Nielsen, fik derimod som sparekassebestyrer, borgmester og plantningsmand en fra tysk hold meget anerkendt stilling i sin fødeby Løgumkloster. I 1884 havde Nielsen antaget en forældreløs nevø som plejesøn. Han lod ham læse til læge. Da han studerede i Strasbourg og siden lå soldat i Heidelberg, gav det anledning til, at plejefaderens årlige sommerrejser gik syd på, hvor han bl. a. besøgte byerne Hamburg, Strasbourg, Heidelberg, Berlin, Leipzig, Halle, Dresden, Eisenach (Luthers by), Herrnhut (Zinzendorfs brødrebey), Blankenburg (Modersohns

kirkelige allianceby), Mülheim (salmedigteren Tersteegens by), Münster. Han foretog på disse rejser også — ene mand — adskillige vandringer i Tysklands skønne bjergegne, som han beundrede. Og tyske kulturtraditioner, som han mødte på sin vej, berigede hans modtagelige sind og tanker. I Alsace fik han af en tysk præst fortalt, at franskmændene før 1870 havde været betydeligt mere frisindede i deres styre, end tyskerne var det nu.

I 1895, lørdag, den 14. december, døde Nielsens gamle fader i Løgumkloster. Sammen med søsteren, gift med en tysk embedsmand, Edens, i Åbenrå, var han hjemme hos sin far hele dagen og nedtegner en udførlig skildring af dødslejet. Den har interesse som illustration til Nielsens pietistiske og tyske indstilling og skal derfor gengives i hovedtrækkene:

Faderen lå i en urolig døs, talte ustandseligt skiftevis på tysk og på dansk. Husbestyrerinden havde af det sidste nummer af »Sædekornet« læst et stykke »Hvor går du hen?« for ham. Han udtalte flere gange, at han var angst for døden og fortabelsen og ikke var rede til at gå herfra. Sønnen havde derefter en meget lang sjælesørgersamtale med faderen på tysk og ville gerne tage ham til alters, men syntes ikke, han var klar nok til det. Lidt af samtalen derefter: »Sover du, kjære fader?« — »Nej, nej, æ ligger no o bejer så godt æ kan. — Skal vi no idt bej fadervor (gjorde de så) — Sollen wir nun nicht den lieben Heiland bitten, dass er mich (!) seinen heiligen Geist giebt und mich stärkt im Glauben? (gjorde jeg) — Skal vi no idt hæ Abendmahl? — Jeg frygtede, du kunde ikke samle dine tanker sammen. — Jo, æ kan nok. — Ja, så skal det ske.« — Han skriftedes på tysk ud fra ordet: »So wir unsre Sünden bekennen, ist er treu und gerecht, dass er uns die Sünden vergibt und reinigt uns von aller Untugend.« — »Erkennst und bereust du deine Sünden? — Ja, aber ich bereue sie nicht genug.« — Sakramentet rakttes ham på dansk. — Derefter kunne han ikke mere tale forståeligt, men kun sige »amen« til de skriftord, der blev nævnt. Han lå så med foldede hænder. — Sønnen velsignede sin fader på tysk, knælede selv ned og bad om, at Herren ville tage ham til sig i nåde. Under den sidste døds kamp knælede sønnen igen i bøn, til det sidste suk lød. »Nun ist es vorüber. Nun wollen wir beten.« Sønnen foldede faderens hænder, »Dem Herrn sei Dank. Er hat mich durch Alles hindurchgeholfen.«

Dødsscenen er menneskeligt gribende, ordskiftet mellem sønnen og den døende fader præget af højhed, og så er det hele alligevel så underlig forvirret, når vi bliver vidner til brydningen mellem faderens gammeldags tro og sønnens pietisme, som kræ-

*Michael Nielsen,
Nic. C. Nielsens fader,
hattemager i Løgumkloster,
1814—95.*

ver den »frelsens vished«, som den døende ikke kan præstere, og så den håbløse dansk-tyske sprogblending, som man ikke synes hører hjemme foran dødens port. Vi møder her et glimt af et grænselands tragedie midt i den rigdom, som brydningen mellem to kulturer også aflejrer i menneskesind.

Først i december 1903 blev Nielsen alvorligt syg med høj feber, åbenbart en lungehindebetændelse, så han måtte holde sengen til langt ud på foråret. Han kom sig, men havde fået et knæk for livet, men dertil også nye livserfaringer i lange søvnløse nætter.

Allerede i 1900 havde han søgt forflyttelse fra det store anstrengende kald. Han kom dengang på valg i Svenstrup på Als og regnede stærkt med at få dette lettere ø-kald. Men til sin store fortrydelse blev han ikke valgt, efter sigende fordi han ikke talte højt nok, havde noget sært ved øjnene, var ugift, havde fortalt en Spurgeon historie, der stødte tilhørerne, og var missionspræst, som man ikke var interesseret i. Han føjer i dagbogen til: »Han, som bor i himlene, ler« (Ps. 2, 4), og senere i tilbageblikket nyt-

årsaften: »En streg igjennem mine planer var jo valget i Svenstrup den 29. nov. Men det er Herren, der har gjort stregen. Og jeg forstår nok, hvorfor han har gjort den. Herre, hjælp mig at følge den lærdom, du vil give mig«. —

Efter sygdomsknækket i 1904 måtte han for alvor tænke på at komme til et for hans kræfter mere passende kald. Han fik det da ved myndighedernes velvillige bistand ordnet sådan, at han i forsommeren 1906 fik sin afsked fra Sommersted med orlov hele sommeren, og så blev direkte udnævnt til Tandstlet på Als, som i længere tid havde været ledigt, med tiltrædelse 1. nov. Sommersted menighed gav ham en meget smuk afsked med trykt, indbundet adresse og et maleri af kirken.

At Nielsen var en omtalt præstesikkertelse på egnen, viser følgende lille scene fra en gæstgiverstue i Haderslev en augustdag 1898. Han har selv nedskrevet den: Præsten og hans karl Jes var kørende til byen og inde at få en kop kaffe, inden de skulle hjem igen. I stuen sad også to bønder fra Vandling syd for fjorden og en Haderslev borger. Præsten gik i forvejen for at besøge et par ærinder. Karlen blev foreløbig og hørte da følgende replikskifte: Haderslev manden spørger: Hvem var det? — Do må idt gå møje i kirk! vinner do idt veed det. Det var pastor Nielsen fra Sommersted. — Ja, ham har a nok hør' om. A tør idt vov o høe ham. I Sommersted skal der vær' ti te tolv, der slet idt arbej'er mere. Deres himmelske fader skal forsørge dem. — Ja, sårn er et, for lidt og for møjr fordærver olting.

Marie Skau Petersen i Sommersted, den kendte leder af det grundtvigske »Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig« fra 1895 fik et godt og forstående forhold til sin sognepræst, gik regelmæssigt i kirke hos ham og kunne af og til drøfte tingene med ham. Et vidnesbyrd om Niensens favnende sind og respekt for al ægte kristendom, hvor han så end mødte den. Blot den »lede politik« ikke havde været. Den ødelagde sindets fred. Men hans nationalpolitiske indstilling var ellers klar nok: »Ingen politiske danske sympatier, øvrigheden loyalt hengiven«, som han svarede en dansker Th. i 1901. Den berygtede fru Wildenradt-Krabbe søgte at vinde ham som bidragyder til sit nye »Dan-

nevirke« og optrykte uden hans vidende et stykke fra hans »Slesvigske Fortællinger«. Men Nielsen reagerede ikke.

4. *Tre videre virkesteder*

Tandslet — Bedsted — Oksenvad.

Pastor Nielsen var nu sidst i halvtredserne. Hans manddomskraft var brugt. Men han fik endnu tre sogneembeder betroet, dog kun for kortere tid hvert sted, nemlig i Tandslet på Als 1906—1909, hvorefter han lod sig pensionere, i Bedsted 1911—14 og i Oksenvad 1916—18 som pensionist. På grund af manglende ansøgere lod han sig bevæge til at forvalte de to sidste kald kommissarisk.

Der foreligger ingen dagbogsoptegnelser fra Tandslet-tiden. Muligvis har de slet ikke fundet sted eller de er blevet tilintetgjorte. Årene på den naturskønne ø synes ikke at have været lykkelige. Alsingerne var ifølge naturel og tradition ikke skabte til pietisme, og Nielsen har som helhed heller ikke kunnet ændre deres syn i det stykke, selvom der naturligvis var enkelte familier, som helt sluttede op om hans ildnende forkyndelse i kirke og hjem. Kirkegangen var ikke stor og syntes umulig at øge. Siden hen mindes han alsingerne som lystige gildesfolk og har endda forsøgt sig med en nidvise om deres hang til dans og anden forlystelse. Han kan sige det så stærkt: »Er det ikke forbandelsen for alle syndere mod det 6te bud, der hviler over Als?« Åbenbart kørte han selv legemligt og sjæleligt træt som præst på øen og tog sin afsked før tiden. Efterfølgeren i embedet, P. Petersen, skrev året efter til Nielsen, at det »regnede med dråber til vækkelse i Tandslet«. Den gamle præst jublede, men et par måneder senere skriver den nye præst, »at han næsten forsager i Tandslet.«

I Tandslet årene foretog Nielsen en rejse til København og Nordsjælland (sept.-okt. 1907) Han studerede Københavns kirkeliv og byens kunstskatte. I den langt fra fyldte garnisonskirke hørte han søndag den 29. 9. Eilschou-Hansens prædiken om: Hvad tykkes eder om Kristus? Brugen af messehagel forekom ham smuk. På gaden mødte han den 75-årige biskop Skat Rørdam, hvis oversættelse af Nye Testamente han forøvrigt brugte.

Dagen i forvejen havde bispens suspenderet pastor Bjerre, siden redaktør af »Nationaltidende«. Slesvigeren kommer uvilkårligt til at sammenligne Sjællands biskop med Slesvigs prælat Kaftan og prenter så ordene: »Ret din ryg, Skat Rørdam«, hvad han nu ellers mener hermed, vel ikke bare den gamle og trætte biskops ydre holdning, måske manglende embedsmyndighed i den danske kirke eller også anerkendelse af bispens sidste handling.

Om eftermiddagen gik han til oplæsningsmøde hos socialdemokraterne i Rømersgade. Det oplivedehanshjerte i foredragssalen at se »mit Land« på et vægmaleri bag podiet, nemlig et landskabsmotiv fra Dybbøl banke med møllen, kirken og udsigten til Als. Fru Riegels læste på udmærket måde Ibsens »Vildanden« i udtog. Han ræsonnerer som så: »En jammer at høre sådan et stykke blandt disse stakkels vildledte socialister. . . Hvor er de dog triste disse Ibsenske stykker. Hvor afklæde de menneskene. Som denne Hjalmar Ekdal er vi alle af naturen, så jammerlige. Jeg gik bort fra oplæsningen med det stærke indtryk: Er det nu noget at sætte sit liv ind på at skrive sådanne stykker, som Ibsen har gjort det?« — Den gamle konservative præst har åbenbart fjernet sig langt fra sin ungdoms friserbjerg. —

Aftenen tilbragte han i Concertpalæets mindre sal, hvor der var vækkelsesmøde ved kammerherre Barner og pastor Kold, ligeså aftenen efter. Så tog han på fodtur til Nordsjællands kultursteder: Søborg slotsruin, Esrom kloster, Gurre, Fredensborg, Frederiksborg slot, Bækkehuset o. a. st. — Oså dansk kultur ønskede han at kende. Efter opfordring sendte han et bidrag til »Kristeligt Dagblad«s julenummer dette år.

Højest mærkeligt er det nu at erfare, at Nielsen lod sig opstille som kandidat til det tyske rigsdagsvalg i januar 1907. Hvad ville han dog opnå hermed, afspænding eller tysk fremgang? »Flensborg Avis« meddeler den 27. 1. 1907: »Den i al stilhed opstillede kandidat for Indre Mission, pastor Nielsen i Tandslet, tidligere i Sommersted, synes kun at have fået stemmer i den vestlige del af Åbenrå amt. Det er uden tvivl langt overvejende danske folk, der har afgivet disse stemmer og således svigtet folkesagen«. Nielsen fik i alt 52 stemmer, deraf 23 i Bedsted.

I øvrigt brugte han også i Tandslet årene sin pen flittigt,

f. eks. i missionsforeningens blad »Sædekornet«, »Kirkeligt Søndagsblad« o. a. st.

*

Nielsen bosatte sig nu som pensionist i sin ungdoms skoleby Flensborg og jublede: »Min bøn er hørt. Jeg er fri«. Han tænkte vel herved både på friheden fra ansvaret som embedspræst (hvad han kunne kalde en »tvangsjakke«) og fra de nationalpolitiske samvittighedskonflikter. Tiden benyttedes til litterære sysler, frie prædikerejser og vandringer i hjemstavnen. I 1910 talte han f. eks. den 12. 6. på Skærshøj i Angel og den 15. 6. på Bøghoved ved Haderslev. Både fra nord og fra syd var man ivrig efter at høre hans røst, poetisk og religiøs på een gang. I denne tale var det de tre træer: egen, bøgen og pilen, som blev hans lignelser om Guds tale til mennesket.

I det friske Klangsbøl besøgte han den kendte slesvigske kirkehistoriker, pastor dr. Michelsen. De to slesvigere »var enige om, at Slesvig var forrådt af sine egne børn«. Der tænkes naturligvis på begge nationale lejre, men det er en håbløs anakronisme, som om helstaten havde kunnet bevares gennem det 19. århundredes nationale skærpsild eller hertugdømmet kunnet fremstå som en selvstændig statsdannelse overfor Bismarks stortyske bestræbelser. Kirkeligt stemte de to næppe overens. Det er sandsynligvis også Michelsen, som udtalte overfor Nielsen: »Vi frisere er religiøse, mådeholden liberale, men ikke af Breklum støbnin-gen«, d.v.s. ikke metodister.

Bemærkelsesværdig er også en samtale med pastor Wacker på syge- og dødslejet. Denne udtalte efter Nielsens referat: (1911) »Tre ting står fast for mig, 1) at Gud er, 2) at jeg er en stor synder, 3) at Gud er nådig i Kristus. — Jeg sagde, De kunde dog tilføje som et 4de: Guds ord. — Nej, sagde han, det er Kristus. Det hele Guds ord står mig fast (med Kristus som centrum)«. Lutherdom stod for Wacker foran pietismens biblicisme.

Også Alexandra Johannsen på »Margrethesminde« får Nielsen — som oftere — en samtale med om dagens kirkelige spørgsmål, da han er på boglån på det danske bibliotek hos hende (1911). Det gælder Breklum missionens beslutning i 1911 om at oprette en ny missionsmark mod den fremtrængende Islam

i den tyske koloni Øst-Afrika. Han kunne, om han havde været ung, selv have haft lyst til at drage ud på denne missionspost, udtaler han. Sagen havde også en national baggrund, idet den tyske regering af koloniale grunde ønskede en tysk mission i sin koloni. Det metodistiske Breklum havde derfor i begyndelsen også tøvet med at imødekomme dette nationale ønske. Men betænelighederne blev åbenbart overvundne under indflydelse af den dengang propaganderede »tyske tanke i verden«. Og missionsmenigheden i Nordslesvig gik fuldt ind for opgaven og sendte to missionærer til Afrika kolonien. I »Flensburger Nachrichten« skrev Nielsen i den anledning en artikel om »Hedningemission og folkevenskab«.

*

De kirkelige myndigheder kunne i 1911 ikke skaffe nogen præst til det lille Bedsted kald. Og Nielsen lod sig da gennem den unge pastor Johannes Tonnesen, der 1910 var flyttet fra Bedsted til Hellevad-Egvad og stadig forvaltede sit første embede, overtale til at overtage Bedsted, så længe kræfterne slog til. Det blev den nu 63-åriges vist lykkeligste præstetid fra september 1911 til november 1914. Indre Mission i Nordslesvig stod på sin højde og forberedte sig på at fejre sit 25-års jubilæum i Hoptrup i november måned. Nielsen, missionens første formand, skrev indledningsstykket i »Sædekornet«s jubilæumsnummer. Han ser med taknemlighed tilbage på den rige tid, der kirkeligt har forandret landsdelens ansigt, utvivlsomt i forbindelse med at lægprædikantens vidnesbyrd var taget med ind i arbejdet til støtte for præstens forkynderembede. Han mener dog nu at kunne spore en vis religiøs overmættelse, der let fører til partisind og i hvert fald er spild af arbejds kræfter. Den synes også at skade den regelmæssige kirkegang i ens egen sognekirke. Er forkyndelsen ret i ens sognekirke, skal man først støtte den, inden man løber efter nye navne. Det er altid bedst at »samle sit sind til virkelig andagt indenfor den kendte hjemlige kirkes stille fred«. Budskabet og ikke personen, dettes altid skrøbelige bærer, er det afgørende. Men »gid alt Herrens folk var profeter« (4. Mos. 11, 29), slutter han sit tilbageblik.²²⁾

Bedsted præstegård 1913, hovedbygningen fra 1783, vestfløjen, som ses her, ældre, har stået i Nicolai Brorsons præstetid. I den havde pastor Nicolai Nielsen sit sovekammer — med udsigt til sin fødebyns klosterkirke.

Nielsen overtog nu arbejdet i Bedsted efter Tonnesen og fik rige glæder i det. »Det er virkelig«, skriver han i dagbogen, »igen en tid som Nicolai Brorsons tid. Herren være priset«. N. Brorson var i Bedsted 1716—35, altså i pietismens vartid. »Nu er jeg på min hjemegn«, skriver han videre. »Er jeg slået ud af slægten?« spørger han sig selv. — »Nej, jeg er i det, som min slægt skulde have levet i.« Han tænker herved nærmest på sin rationalistiske morbroder, som var præst i Ravsted 1847—67. »Hisset vil de være tilfredse med mig. Er det ikke dejligt, at jeg må leve i dette, virke for dette, rustet til dette igjennem så mange år.« Der er i sognet »ligeså mange troende mennesker som på Brorsons tid.« Der fremkom også i Niensens tid en vækkelse, især blandt unge.

Lad så Andreas Grau skrive i sit lille skrift »Nutidens Sønderjylland«, at dansk er sejrende, at hjemmene afbalancerer skolernes indflydelse, at frimenighederne vokser. »Dette siger Andreas Grau nu i efteråret 1911, og kan vistnok sige det med sandhed, også det sidste, i hvert fald for Sundeveds vedkommende.

Lad mig dog, Herre, alene gjøre min pligt og være dermed tilfreds: bygge dit rige, og intet andet«. —

De nationalpolitiske spændinger er taget til i styrke i grænselandet. De sprængte også året efter missionsbevægelsen i to lejre, en nord- og en sydvendt. Han selv gik med den sydvendte, hvori sognets missionssamfund fulgte ham. Men han tier ellers fuldstændigt om den bedrøvelige splittelse, der gik helt på tværs af hans egne slesvigske ønsker og smertede ham dybt. Han passer sin gerning med glæde på stedet og synes at have det »lettere her på prædikestolen end mange gange i Tandslet, Sommersted og Højrup«. Han føler sig »så glad og taknemmelig« over søndagstjenesterne, over sognet, som svarer til hans kræfter, over sin frie, ikke bundne embedsforpligtelse og endelig over, at han må »bo her i Brorsons gamle hjem, med mit sovekammer ud mod det gamle kloster, jeg gamle klosterbroder, som jeg er«, i mere end én forstand. Han havde indrettet sit studereværelse og sit sovekammer i den fra Brorsons tid bevarede vestfløj af præstegården, som står endnu. Hans bøn er, at han må løses fra det jordiske, glædes til samlingen i Himlen og blive helt fri »for alt kjødeligt i forholdet til mennesker.«

I september 1912 fandt en missionærudsendelse sted i Bedsted kirke, idet Rasmus Sørensen fra sognet drog ud på brødre-menighedens missionsmark i Afrika. Et udtryk for menighedens missionskraft.

Nielsen var — med madpakke i lommen — meget undervejs på besøg ude i sognet. Af og til tager han en tur til sin fødeby Løgumkloster og kommer hjem med friske indtryk til brug i sine fortsatte litterære sysler. I dæmringstimerne hengiver han sig til sit drømmeliv. »Der gives øjeblikke, da man er som i Himmelen«, skriver han. »Sådan var det i denne dæmringstime. Jeg så ud over mit liv. Hvor har Herren været god.« Han regner med, at hans tid ikke bliver så lang mere. Nogle agern har han fået til at spire i en urtepotte. Måske kan de komme til at »skygge over min grav« på Sommersted kirkegård, hvor han har bestemt at ville ligge. Så kan hans kiste »jo gjøre den sidste rejse gennem Slesvig, det land, jeg har elsket så meget. Men helt som

*Interiør fra
pastor Nielsens sovekammer
i Bedsted præstegård
— med bedealter.*

Herren vil«. Han rejste sig fra sin fasters gamle stol og gik op og ned ad gulvet, syngende:

»Meine Seele senket sich
hin in Gottes Herz und Hände
und erwartet ruhiglich
seiner Wege Ziel und Ende,
liegt fein stille, nackt und bloss
in des liebsten Vaters Schoss«.

Der var alle dage et mystisk drag i hans sjæl.

Lidt surt konstaterer han til gengæld, at »alle de, der bliver til noget i verden, de taber i deres kristendom«, og endvidere — på et andet verdsligt felt — at »det er kvinderne, der laver politiken«, han mener: gør deres mænd danske. Han nævner præsterne von Brincken (Spandet) og Hansen (Dybbøl) og kancelliråd Grauer, der alle kom fra hjemmetyske hjem, men fik

danske hustruer og selv blev danske. Han selv forsager nu helt politikken og bliver derfor også hjemme fra valgene. I 1913 (6. 8.) skrev den politisk aktive, men frisindede pastor J. Schmidt, Vodder, meget venligt til ham og opfordrede ham til at skrive i sit periodiske tidsskrift »Stimmen aus Nordschleswig«. Han anså Nielsen for at være »den mest kaldede« til at tale Nordslesvigs (tyske) sag. Men Nielsen afviste høfligt. Han ville ikke ind i det politiske liv. Schmidt havde i forvejen i sit blad (15. 7. 13) refereret Nielsens indlæg på provstisynoden i Åbenrå, hvor han gik ind for ophævelse af myndighedernes forbud mod at ringe med kirkeklokkerne ved frimenighedsmedlemmers begravelse. »Tysk og dansk side om side, ellers er Slesvig ikke mere«, sagde han.

Den 18. april 1914 fejredes 50-års festen for Dybbøls fald i Klovtoft stationskro. Nielsen tillader sig at nedskrive et par danske vittigheder i den anledning. C., en tysk patriot fra sognet, forresten præstens nabo, kommer kørende på vej til festen: »Skal do te begravels', C., æ tykkes do har æ sort hat å?« — »P. skuld' egentlig med, for hun er så grov tysk, men hun må no nøjes med o stå i æ gae-dør og se æ degn skye«. Degnen skød dagens festraket af om aftenen. Nielsen selv føler sig løst fra disse oprivende jordiske ting. Det hinsidige har besat pladsen i hans sind og tanker.

*

Og så slog lynet pludseligt hårdt ned fra den politiske himmel. Den første verdenskrig brød ud den 1. 8. 1914. Det turde være af historisk værdi at fastholde Nielsens beretning om krigsudbruddet og de første krigsmåneder, oplevet fra en tysk præstegårds stædet. Jeg gengiver fra hans dagbog i hovedtræk:

Den 1. 8. kl. 3,15 efterm. kom telegram fra Joachim Delbrück, den prøjsiske statsministers søn, der tidligere havde besøgt Nielsen, både i Sommersted og i Bedsted (august 1912): »Rejse på grund af krigsfare ophævet. Gud tage os alle i sin beskyttelse. Delbrück«. Kl. 7,50 kom kirketjeneren og spurgte, om der skulle ringes med kirkeklokkerne. Krigen var erklæret. Han var helt medtaget. Hans søn Jens skal med. Herre forbarm dig over os. — Derefter kom så løbesedler med »Mobil-

machungsbefehl«. Dagen derpå blev »den ejendommeligste søndag, jeg har oplevet, 2. 8. 1914«. Breklum missionæren Pohl skulle komme og holde missionsgudstjeneste kl. 9, men kom ikke. J. (kommuneforstanderen, præstesøn fra Felsted) kom og meddelte, at der skulle ringes »anhaltend« med klokkerne, gik så over i kirken til den tyske gudstjeneste, ikke så få mødte, sang et par vers af »Aus tiefer Not . . .«, bad en bøn og meddelte, at »nu blev der ringet, fordi krigen var kommen«. Der sluttedes med et vers af »Ein feste Burg . . .«. Gik på stationen for at telefonere til provsten om, hvor længe der skulle ringes. Svar: $\frac{1}{2}$ time, anordnede $\frac{3}{4}$, opsøgte nu dem, der skulle rejse i krigen om middagen og gav dem hver et Guds ord med på vejen, tog en sidste afsked med dem ved toget.

Kl. 2 var der dansk gudstjeneste, hvortil også en hel del var mødte. Der indledtes med »Jeg lever og veed, hvor længe . . .«, i liturgien brugtes stykket (til en sådan lejlighed) »Når vi i største nød mon stå«, prædikede i kordøren over dagens evangelium med tilføjelse efter dagens begivenheder, bøn for alle og lysning af velsignelsen. Der sluttedes med »Befal du dine veje«, de sidste vers. Der blev så døbt et barn. Forældrene græd. Et lig fra Rundemølle i Løjt sogn, som skulle komme og begraves dagen efter, kunne ikke blive transporteret. Præstegårdens tjenestepige fra Klovtoft havde 4 brødre og 1 svoger, som skulle med i krigen. (Nulevende Bedsted folk, som oplevede denne dag på stedet, fortæller, at præsten ganske var slået ud af begivenhederne).

I dagene derpå besøgte præsten dem, der stod foran indkaldelse, tog bl. a. afsked med en førende hjemmetysker på stedet (amtsforstanderen, lidt i familie med præsten). Han græd, som de alle gjorde det over afskeden fra hjemmet og over den uvisse fremtid. — Og så tog rygterne fat: Danskere var arresterede, de »kratzbürstige« iblandt dem lagt i lænker (en skrøne). Natten til den 5., kl. 11,15 lød brandhornet. Der var blevet signaliseret, at en bil med 3 personer, en officer i midten, skulle anholdes. De kom og skar telefonledningerne over. Vejen blev barrikaderet. Her stod så byens folk, præsten med, nogle bevæbnede. Der kom telefonbesked, at det nu var lykkedes at fange de (i disse dage meget omtalte) biler med penge fra Frankrig til Rusland, hvilket

vakte stor begejstring. E. bemærkede: »Tyskland er lige godt den stat, der har sit kram bedst i orden« (en stående replik dengang). En anden, S., sagde: »Æ tykkes, æ skuld' ha nour for o stå her« . . . Kl. 12,30 gik man hjem, idet telefonen meldte, at det nu ikke gjordes behov mere at stå vagt. — (Man spørger sig selv, om den tyske militærledelse eller andre patrioter ligefrem bevidst udsprede disse grundløse rygter, for at hidse befolkningen op til en vis national holdning).

Næste morgen kom der »ilbrev«, at der skulle holdes »bedegudstjeneste« kl. 4. Gudstjenesten bekendtgjordes ved cyklebud. J. kom med et telegram, at en bil med 3 franske damer skulle anholdes. Der gik så en vagt med ladt gevær hele formiddagen. Damerne udeblev. Kirken var fyldt til gudstjenesten om eftermiddagen, 143 i alt. Præsten læste den 3. Davids salme om »fjenderne mange« fra kordøren, talte kort i tilslutning til teksten, bad på knæ foran alteret, tog en indsamling til de indkaldtes pårørende, sagde farvel til dem, der skulle afsted, med opfordringen »Giv Herren Deres sjæl«. Som et lysglimt i dagens sorg over Englands og Belgiens krigserklæring betegnes det, at Italien ikke vil slutte sig til dem.

Præsten får fat i sin feltkikkert for at se, om han på Løgumkloster kirketårn kan få øje på den fane, som arbejderne ved den igangværende kirkerestaurering, før de forlod arbejdspladsen, »naglede til korset« med de ord: »Die soll kein Russe herunterholen«. (Var man alligevel mest bange for russerne?). Nu måtte den blive der på tårnet, til vinden havde sønderrevet den. Da Nielsen søndag den 9. 8. gik til Løgumkloster og nærmede sig byen, opdagede han den sort-rød-hvide fane vaje fra kirketårnet. Der fortaltes i byen, at tyskerne havde taget Lüttich, hvad hans broder Fritz stadfæstede. »Tak, Herre«. Dagen efter gik han over i kirken. »Jeg knælede ned på den gamle ligsten, der er fundet med korset på (i klostrets kapitelsal), og bad, at Herren vilde lade England fortryde, hvad det gjør, at Danmark måtte holde fred med os og at Tyskland måtte sejre over Rusland og Frankrig. . . Henne ved kalkmaleriet af Sct. Jørgen, hvor han hæver sværdet mod dragen, bad jeg Herren, at han vilde nedstyrte de uretfærdige.« — Hvem det så vel var? —

Løgumkloster kirke som den så ud inden restaureringen.

Den 11. 8. var Nielsen til bedemøde med tekst fra Dav. Sal. 24. Man sang »Herrens venner ingensinde«. M. kom for at sige farvel, og præsten sagde til ham: »Nu gjaldt det, at enhver gjør sin pligt«. Og der blev svaret: »Ja, det vil vi gjøre til det sidste«. — Den 12. noterer han: »Vi har igjen vundet sejr over Frankrig, nede ved Mülhausen (i Alsace), tak, Herre«. Den 17. tog han igen til Løgumkloster, til det berømmelige Bartholomæus marked, men det var usselt i år. Broderen var syg og syntes lettet, da han gik. Han tog så ud til pastor Simonsen i Løgumgård, og de to præster gik sammen op på Vognshøj og har sikkert efter samtale om begivenhederne lagt deres hjerters tanker frem for en højere trone. Han gik så tilbage til Løgumkloster, aflagde et besøg hos en bekendt, E. P., og søgte så over i sin »kjære kirke«, bad ved Sct. Jørgens billede Herren om at nedstyrte de ugudelige, og på den gamle bisps ligsten om »sejr for vore tropper . . . bad ved mine forældres grav«, gik til broderen, som ledsagede ham på vejen hjem hen mod Asset.

Krigs- og sejrusrusen tager ham mere og mere. Den 20. skriver han: »Herre, du vil noget stort ud af denne krig. Lad det blive noget stort for vort folk. Lad det blive noget stort for mig. Det er småligt bare at blive vred på den enkelte nation. Du har tilladt det. Lad os bøje os under din dom«. (Herren må altså også stå bag Englands beslutning). Japan indtræder i krigen. — Den 22. læser vi: »Og i dag kæmper måske vore soldater de afgjørende kæmpeslag mod franskmændene. Herre, hjælp dem.« Den 29. har han læst om, at »England er forberedt på en lang krig« og har til hensigt til sin tid at »diktere freden«. Natten til den 31. drømmer han om grev Schack, som er interneret. Drømmen åbenbarer, at han bebrejder sig selv at have forsømt at gøre noget for greven i den situation. Den 5. 9. er han taknemlig for det gode høstvejr, idet så mange må savnes i høstarbejdet.

Og så indløber den første melding om én fra sognet, som er faldet, (den danske gårdejer Søren Andresen), medens 6 er sårede og 1 savnet. Flere har fået jernkorset. »Tak, Herre.« Den gode P. fra sognet blev ved med at skyde, medens hans kammerater ville overgive sig, og så vandt de sejr. —

Den 8. 10. er Nielsen igen en tur i Løgumkloster for at sige farvel, måske for sidste gang, idet han nu vil forlade Bedsted. Allerede i februar måned dette år havde han søgt og fået fritagelse for tjenesten til 1. oktober. Kræfterne var udtømte, især efter de sidste to krigsmåneders sjælelige pres. Den 10., da Antwerpens fald meldes, ser han det tyske flag vaje fra stationsbygningen. »Herren være takket. Aldrig endnu har jeg set flaget vaje med et sådant velbehag. Frk. Jessen (husbestyrerinden, datter af præsten i Ravsted) måtte med ud at se det.« Søndag den 18. holdt han sidste skriftemål og altergang i Bedsted, gik derefter til Ravsted præstegård for at sige farvel til pastor Tiedje, som skulle være vikar i Bedsted. Hans kære ven, kaptajn G., som han havde haft forbindelse med siden Sommersted tiden, da denne var ung officer i Haderslev, meldes faldet. »Auf Wiedersehen bei dem Herrn«, føjer han til nedtegningen. Lørdag aften den 24. 10. kl. 7 skriver han så: »Sidste lørdag aften. Herre, tilgiv mig al min synd. Tak, om jeg nu må få en hvileaften. Herre, lad mig bruge den ret. Lad den ikke skade mig, men lad

mig tjene dig i den og modnes for evigheden. Amen.« Og så randt også den sidste søndag i Bedsted kirke. Man sang »Under dine vingers skygge«, som blev sunget hver søndag i krigstiden, og »Hør min sjæl den gode hyrdes stemme« (af salmedigteren fra Christiansfeld N. J. Holm) og den meget anvendte »Så vil vi nu sige hverandre farvel«. Kl. 3 kom de unge piger og kl. 7,30 de unge karle for at tage afsked.

Det blev en vemodig afsked fra det så velsignede virke i Bedsted. Krigsoplevelserne havde været for overvældende. I de første krigsuger syntes tyskerne jo at klare sig strålende. Nu var tilbageslaget allerede kommet. Og de nøgterne, Nielsen vel med, kunne allerede skimte krigens udgang, selvom man til det sidste regnede med en såkaldt forståelsesfred. — Mindet om Nicolai C. Nielsens opofrende menighedstjeneste i disse år op under den første verdenskrig står stadig i stor glans i Bedsted sogn og fortjener det uimodsagt.

*

Denne gang bosatte Nielsen sig i Sandvig ved Lyksborg syd for Flensborg fjord. Han havde ellers haft lejet villa i Sosti nord for fjorden, men krigens forhold var her kommet i vejen. Og måske tænkte han også på krigens udfald. Det, der nu optog ham mest, var de indkaldte landsmænd fra Nordslesvig. De bekendte, der var i Flensborg garnison, besøgte ham. »Herre, vær i nåde med de stakkels drenge.« Hjemme kan det se idyllisk ud med soldaterlivet, men så går det pludseligt »ud i krigens tummel, fare, strabadser og afsavn. Herren hjælpe dem, de stakler.« Han vidste jo selv lidt om, hvad krig var. En meget omfattende korrespondance fik han i gang med soldater, han kendte i felten og på lazaretter, tidligere konfirmander og andre. Han styrkede dem i deres gudsforhold, men også i deres soldaterpligt, sendte dem bladet »Det gamle Budskab«, hvori han selv skrev mange artikler under krigens hårde pres, gengav krigsoplevelser fra modtagne soldaterbreve og formanede til udholdenhed i tro og pligt-opfyldelse. Også rygevarer fulgte af og til med. Han selv led stærkt under det forfærdelige, hans landsmænd var ude for i disse ulykkesår. »O, krigens jammer og hadet, der fulgte med. Hvordan ville enden blive?«

Ind mod årsskiftet 1915 blev han så nervenedbrudt, at han gennem flere måneder i det nye år måtte holde sig hjemme. Først sidst i april kunne han igen optage sin prædikevirksomhed. Han var i Løjt, hvor pastor Treplin, en indvandret godsejersøn fra Meklenburg, gift med en englænderinde, gerne så ham og siden oftere havde brug for ham. Og den 4. 5. viede han med stor glæde i Nr. Løgum kirke sin kære yngre præsteven P. Simonsen til Hanne Matzen fra sognet. Hans tekst var den ofte brugte »Glæd eder i Herren«. Han besøgte familien i Løgumkloster (broderen døde året efter), så ud til fangernes kirkegård i plantagen syd for byen, sikkert med ligeså stor menneskelig medfølelse som den, han nærrede overfor sine egne landsmænd.

Italiens holdning syntes truende. »Herre, afvend det værste i nåde. Tænk på alle de faldne. Skån blodet«, sukker han. Statsminister Clemens von Delbrück, hvis hustru var død i november, var på ferie i Lyksborg og meget sammen med Nielsen, både i kirke og på ture. Han noterer kejserindens besøg ved fru Delbrücks sygeleje på hospitalet. Årene gik i smerte og sorg over de mange faldne og savnede. Hans præsteven fra de unge dage, C. Obbarius fra Hammelev, døde den 5. 2. 1916 som pensionist i Harzen. Han selv regner med snart at skulle følge efter og beder om at måtte »dø med fred og — om muligt — i glæde.« —

Og så fik han endda endnu en præstetid i Nordslesvig. Kaftan ville gerne have haft ham til Kliplev, men det blev efter eget valg Oksenvad, hvor den danske Biskop mellem krigene U. S. Boesen havde været præst 1834—46 og anlagt den smukke have med de mange frugtræer.

I foråret 1916 henvendte et par kirkeældste fra Oksenvad sig til Nielsen og bad ham om at hjælpe dem i deres præstenød. Han skulle være fuldstændig frit stillet, blot han ville komme og bo i sognets præstegård. Han gik ind herpå, men betingede sig på forhånd, at han kun ville prædike hveranden søndag. Økonomisk og rent ernæringsmæssigt var det måske ligefrem en hjælp for hans husholdning. Nabopræsten i Jels, Moritzen, hjalp stadig til, men det var Nielsen, som samlede den fyldte kirke og endnu mindes som den alvorligt milde konfirmandpræst. Han begyndte første pinsedag 1916 og gav op

i april 1918, efter i den forløbne vinter at have været »meget nervesvækket«, som han skriver i præstegårdens Liber daticus. Han udsøgte selv sin afløser, nemlig den fra Afrika hjemvendte Christiansfeld missionær J. P. Terp og giver ham følgende ord med i arbejdet: »Der Herr segne in Gnaden die Arbeit des lieben Nachfolgers an den Seelen der lieben Oxenwatter Gemeinde mit viel Frucht für die Ewigkeit«.

I søvnløse nætter kunne han i Oksenvad — sikkert efter samtale med danskindstillede folk — ligge og tumle med spørgsmålet om modersmålets ret i den kristne forkyndelse og komme til følgende pietistiske slutning med en vis brod mod det grundtvigske syn: »Sproget er tankens dragt. Men manden er dog mere end kjolen. Når man — forudsat at man kan forstå flere sprog — mener kun at kunne opbygge sig ved at høre Guds ord i sit modersmål, så vogte man sig for, at man ikke holder mere af kjolen end af manden.« —

5. Præst og digter

Opbyggelig skribentvirksomhed.

Pastor Nielsen har efterladt sig et ganske anseeligt forfatter-skab.²⁰⁾ Det tæller ikke stort i skønlitteraturen, men des mere i den kristne forkyndelse. Det tør vist med føje hævdes, at præsten i dette tilfælde ødelagde digterens chancer. Ja, tilsidst så præsten endda således på det, at denne hans kære »Isak« helt skulle ofres. Forkynderens krav har da også hele tiden været hæmningen for den fulde udfoldelse af den digteriske evne. Men betegnende er det, at Nielsen — trods sin tvesprogethed med fuld beherskelse af både det danske og det tyske sprog — i sit forfatterskab udelukkende benytter sig af sit danske modersmål.

Det synes, som om læsningen af kirkehistorikeren Fr. Hammerichs »Et levnetsløb« i 1882 har givet Nielsen et vist poetisk synspunkt. Hammerichs slægt stammede forøvrigt både på fædrene og mødrene side fra hertugdømmet og havde nær tilknytning til brødremenigheden. Nielsen citerer i dagbogen fra Hammerichs værk: »Kunstneren begynder med en stemning, hvori noget rører sig dunkelt og uklart, men det slipper ham ikke. Som stemningen nu udfolder sig, bliver det klarere, den

ene enkelthed kommer frem efter den anden, og omsider står det hele for ham lyslevende«. Nielsen var, som vi ved, selv et stemningsmenneske, men havde også kunstnerisk skabende evne til at give drømmen, synet litterær form, både i bunden og ubunden stil. Men nu var han jo efter anlæg og ønske blevet præst. Og hans litterære drift blev da fuldtud taget i forkyndelsens tjeneste. Et tysk fyndord, han havde samlet op, blev også hans kunstneriske livsmotto: »Hvad blomsten for vor have er, det kunsten er for livet.« Blomsten forkynder med sin farvepragt skaberens ære. Menneskets kunst skal gøre det samme. »Jeg har ofte overvejet det spørgsmål«, skriver han i een af sine bøger: »Kan poesien tjene religionen? Kan den kristne sandhed vinde noget som helst ved den skjønne form, i hvilken den fremføres for os? Og jeg har måttet besvare spørgsmålet med: Ja, poesien taler til følelsen. Og følelsen kan vækkes ved den kristne sandheds skjønne form eller ved syn for den livets skønhed, som kristendommen fører til. Men det er sandt: Skal kristendommen blive til liv hos os, så skal viljen stålsættes og hjertet overgives til Herren. Og det er endnu noget andet end følelse. Men håndlangertjeneste kan poesien yde religionen.«²⁴) I disse ord får vi et oplysende udtryk for Nielsens syn på litterær kunst, ikke kunsten for kunstens, men for forkyndelsens skyld. Og dermed er så også synets store begrænsning givet.

Det er allerede nævnt, at Nielsen begyndte at poetisere i sine første præsteår i Højrup. Der havde vel været forsøg forud i ungdomsårene. Han nedskriver i dagbogen (1919) selv et vers, han havde formet i krigens tid 1870.^{24a}) Han sendte nu smådigte til bladene og var spændt på deres optagelse. I 1880 begyndte han så sammen med den kendte pastor Chr. Jensen i Breklum at udgive en kristelig folkealmanak for Nordslesvig, trykt i det tyske Breklum. Man havde her trykkeri og forlag for tyske publikationer, men optog nu også danske udgivelser, for derigenem at knytte forbindelsen til det dansk-talende Nordslesvig. Stifteren og lederen af Breklums kirkelige central var den initiativrige sognepræst på stedet, friseren Chr. Jensen, der også knyttede tråden til Vilh. Becks Indre Mission i Danmark, idet han arbejdede for en lignende kristelig vækkelse i det nu tyske

Slesvig som Beck i sit land. Og skulle man have det kirkeligt vågne Nordslesvig med i det arbejde (hvad siden fuldtud lykkedes), måtte det i første omgang ske i det danske sprog. Her blev da Nielsen Jensens såre velkomne medarbejder. De var begge lutherske pietister, aktive menighedsarbejdere og opbyggelige skribenter.

Første årgang af almanakken »Christelig Folkekalender for Nordslesvig« indledes med Grundtvigs salme »Jesus er navnet mageløst«, men betegnende nok — uden forfatterangivelse. Også et digt af Grundtvigs efterfølger i Vartov C. J. Brandt er med, endvidere nogle småvers af Chr. Richardt og Hilda Aagaard. Og så er der små almanakfortællinger og beretninger: Uddrag af Hesba Stretton, stof fra Indre Missions virksomhed i Nordslesvig og ydre mission i Indien, det meste sikkert bearbejdet af Nielsen, som da også selv — beskedent, under navneskjul, bag i og med lille sats — bidrager med egne småstykker. Et lille digt om møllen og kirken på Højrup banke er karakteristisk og skal gengives som det ældste trykte digt af ham:

En banke sig tegner mod himmelens blå,
 på den monne tvende profeter ståe,
 den ene slår vældigt med armene ud,
 den anden er stille og peger mod Gud.

Den ene er møllen, den præker det sprog,
 Vorherre til text for vor stamfader tog,
 at vi skulle stræbe i ansigtets sved,
 så vil han os give det daglige brød.

Den anden er kirken, og stille den ståer,
 og tyst er derinde, om i den du går,
 så skulle vi og være stille for Gud,
 at hjertet får lov til at høre hans bud.

Det spidsede spir seer mod himmelen op,
 og bærer et kors på sin øverste top,
 det siger os: sørg for din salighed,
 og kun under korset du søge din fred.

Og hør nu du Højruper qvinde og mand,
 hvad disse to præster forkynde dig kan,
 da rinde dig dagene frydefuldt hen
 hernede, og hisset er Jesus din ven. —

En aftenstemning på Højrup bakke og en hugorme-oplevelse på heden bliver også til en prædiken. Og en sammenligning mellem Ambrosius Stubs »Rosenknoppen« og Brorsons »Den yndigste rose« falder naturligvis ud til den sidstes fordel. Nielsen havde her fundet sit felt og kunne gennem disse almanakstykker i bunden og ubunden stil få udløsning for sin digterdrift og sin forkyndervilje. År for år helt ind i 1920'erne bragtes stykker af ham, som sikkert læstes med begærlighed. Lad mig blandt meget andet nævne personer fra sønderjysk histories overdrev, han skriver om, mest præster: Søren Pedersen Schandorph i Spandet (1884), Lavaters besøg (86), Ægidius i Varnæs (86), Albert Skeel på Riberhuus (87), de tre Windekilder i Vilstrup (92), Schmidt von Eisenberg i Haderslev (93), Wøldike og hans elev Peder Hygum i Sommersted (05), Brekling i Hanved, N. J. Holm i Christiansfeld og U. S. Boesen i Fjelstrup (11), Iversen i Enge (13), Jens Dinesen Jersin i Ribe (14), Lautrup i Tyrstrup (15), Andreas Højer fra Karlum (16),²⁵ Chr. III på Haderslevhuus (23), Cistersienserermunkene i Løgumkloster (24), Anna Ovensdatter Høyer (26). Dertil kommer små beretninger om en lang række almuefolk fra vækkelsen i Nordslesvig, endvidere sjældne træers og gamle møblers fortællende prædiken, f. eks. om hans Bornholmer ur, en ægte »Green« fra Åbenrå (95). En humoreske »Montechi og Capuletti«, hvis eftertryk forbydes, giver en lokalhistorisk skildring af kendte personer i hans barndomsby Løgumkloster (06). Og som et specielt slesvigsk indlæg må det betegnes, at »Vindharpn«, fantasi over en telegrafmast ved Højrup (90), får ham til at skrive: »Og Brorsons dejlige salme (Den yndigste rose) og den gamle tyske folkesang (Es ist ein Ros' entsprungen), de danske og de tyske toner forligtes her godt i den fælles Frelzers pris«. Sine smådigte giver han selv følgende karakteristik med på vejen (82):

Min sang den er som markens blomster små,
der sig med havens ej i pragt kan måle,
ved andres må den klejn og ydmygt stå,
og kan med dem ej sammenligning tåle.

Ja, vær min sang som markens blomster små,
der os Guds skaber-herlighed afmale,
thi deri skal, min sang, din ros bestå:
du skal bevinget om Vor Herre tale.

Den sønderjyske digterinde Anna Lautrup fra Brede præstegård, hvis lille digtsamling »Markblomster« (1852) Nielsen ejede, turde her finde en værdig arvtager. En bedre almanakskriver end Nielsen fandtes vist næppe i de tider. Og skønt tanken med denne årlige folkekalender var at knytte det danske Nordslesvig nærmere mod syd, så kom dens danske sprogdragt til gengæld til at virke bevarende for det danske mål i grænselandet.

*

Da pastor Tonnesens opbyggelige blad »Sædekornet« (også udgivet fra 1880), i 1886 blev den nystiftede missionsforenings organ, skrev Nielsen som foreningens første formand også flittigt i dette blad. Her blev det mest til trykte prædikener og andre opbyggelige stykker. Men også hans specielle genre, den opbyggelige skildring fra naturens og historiens verden, kom her til sin ret, som f. eks. (1886) om den første ydre missionær fra Nordslesvig, Nicolai Dal fra Anslet (1690—1747), endvidere om »Thorshavn på Als«, »Fyret på Skjoldnæs«, »Sabelhistorier« (1911) og meget andet.

Efter splittelsen i Indre Mission 1912 blev Nielsen ved med at levere bidrag til begge lejre. Men i krigsårene skrev han kun i det tyskorienterede »Gamle Budskab« og efter 1920 til sin død i dets fortsættelse »Kom og se«, dels som medredaktør.

Også de prædiken- og andagtsbøger på dansk, som i disse år blev udgivne fra Breklum, var Nielsen selvskreven medarbejder ved, således »Ny Huspostille« (1890), »Fredens Vei, En Aargang Prædikener over frie Texter« (1898) og »I Jesu Fodspor. Et Guds Ord til hver Dag« (1906). Hans levende, anskuelige stil i et korrekt dansk vandt ham mange læsere.

Til Vilh. Becks »Illustreret Familieblad« skrev han fra 1891 gennem en årrække også småstykker, i »Gottholds Maneer«, de sædvanlige småbidrag i poesi og prosa. Han noterer i dagbogen, at han for otte bidrag i 1891 modtog et honorar på 50,45 mk., og følger til: »Det er det første større honorar, jeg har modtaget for litterære arbejder«.

Midt i 90'erne begyndte Nielsen så — halvt undselig og meget betænkelig — på sit egentlige forfatterskab: at udgive kristelige

småbøger. De blev trykte hos Milo i Odense. Forbindelsesmanden er nok pastor Meier i Kerteminde. Det blev til følgende række: »Herrens Røst i Haven«, 86 sider (1896), »Paa Rejse omkring i mit Hus«, 144 sider (1897), »Slesvigske Fortællinger«, 242 sider (1900), »Endnu en Gang paa Rejse«, 176 sider (1903), »Fra Schæfergaarden«, 146 sider (1910), den sidste udgivet i København hos Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark.

Formålet med disse bøger og indholdet i dem er det samme, som vi har mødt i almanakhistorierne og i digtene, blot i mere samlet form og med en større læserkreds for øje. Han minder i forordet til den første bog om Herrens røst i Edens og i Getsemane haver og fortsætter: »Hvem der nu har hørt begge disse Herrens røster i haven, den ene til sin skræk, den anden til sin trøst, for ham bliver al jorden en have, i hvilken han hører Herrens røst, men han frygter ikke for den, thi den taler venligt til ham. . . Hvad jeg har hørt Herrens røst tale til mig i min have, står på de efterfølgende blade«. Medens Gud taler »umiddelbart« til mennesker i sit ord, taler han »middelbart«, »på anden hånd« til os gennem naturens vælde og dejlighed og »gjennem menneskeånden, når da det, som denne tolker, er rent og elskeligt og — først og sidst — ikke imod troen.« Han undskylder sig på en måde, at han som pietist tager æstetikken til hjælp i forkyndelsen af evangeliet. — Det skulle dog — ret beset — ikke være nødvendigt. Samtiden takkede ham for det — og eftertiden med.

Jeg skal nu gengive et par stemningsbilleder fra denne første bog, der indeholder flest af sådanne lyriske naturskildringer:

»Velkommen altså, du lille vintergjæk, du den første strofe af forårets evig unge digt. Din kjortel er skåren af sneens hvide lagen, der nu rulles sammen og gjemmes hen til næste vinter-ligfærd, og den er smykket med et stænk af vårens grønt, der alt ligger under sneen og venter på forløsning. I din hvide, grønbræmmede kjole rækker vinteren og foråret hinanden hånden.« —

»Marts går til ende og vinteren med den. Vejret er mildt. Solen skinner med dæmpet lys ned fra en overtrukken himmel. Luften er fuld af fuglekvidder, og fra den højeste gren af den endnu nøgne, bladløse gamle sølvpoppe ved dammen tolker en drossel sin glæde over det frembrydende forår. Dammen har den smeltende is og sne

fyldt med vand indtil randen, og på dens blanke flade svømme de sidste tynde isflager, sagte drivende for vinden. De ere skjøre som brændt papir, der ved mindste berøring går fra hinanden. Sneen, der har bedækket jorden i et par måneder, er forsvunden på et par skidne klatter nær bag ved en vold eller et hegn. Den jomfruelige renhed har den overladt til sneklokkerne, der nu blomstre trindt omkring på plænerne.« —

»Lille Anemone, hvad vil du dog så tidligt her? Jorden er endnu bar og træerne ere nøgne, og her på det høje dige står du på et for blæsten så udsat sted. Jeg ynkes over dig, som du står der og bæver for den kolde østenvind, lig et fattigt barn, der fryser i sin tynde kjole.« —

Disse små forårsbebudere bliver for præsten billeder på hans unge konfirmander, og de anvendes da også i undervisningen af dem.

Jeg fortsætter citeringen:

»Jeg har naturligvis altid holdt meget af de små violer, thi hvem, der i det hele har sans for blomster, gjør ikke det? De har den skønne farve — hvor smuk er ikke den lille blå blomst med det mørkegrønne blad som folie og relief. — De har den yndige duft, og så skjule de sig derhos så beskedent i græsset ligesom en ægte kristen, der røber sig mere ved sine handlinger — bekjendelsen er også en handling, min læser — end ved sine ord, sin tale eller sin snak.« —

»Det er meget naturligt, at den sorte nyserod — også kaldet Jule-rose — har fået den betydning, som i den senere tid er bleven den til del. Man møder den nu hyppigere i haverne, den beskrives i prosa, besynges i vers med og uden musikalsk ledsagelse. Jule-blade og -hæfter smykke sig med dens navn, og dens nifligede blade og blege blomst slynge sig igjennem arabesker og randtegninger omkring julens illustrationer. Og denne hyldest har den beskedne blomst også ærlig fortjent. Thi den er en meget interessant og hårdfør plante, og den er et meget naturligt symbol for ham, der er verdens skjønneste rose.« —

»Hvor der dog er kjønt i haven i dag. Den nyfaldne rene sne bedækker træer og buske i brede flager. Gangene er igjen tætte og skyggefulde, som om sommeren, kun at løvet, der giver dem skygge, er blændende hvidt. Karakteristisk tegner de enkelte træers bygning sig i sneens dragt. Se asken der. Hvidtet med sne fra vindsiden strækker den som en muskelstærk mand sine knoglede lemmer i vejret, medens birken hist henne ganske sagte vugger sine fine snedækte grene som pudret hår, der støver til alle sider ved mindste vindpust.

Og hvor stille er der ikke. Kun en kanebjælde fra vejen, et glam af en enkelt gårdhund i byen og fuglenes pib, medens de flyve igjen-

nem luften, det er de eneste lyde, der høres. Jo dog, fuglene, rødkjælk, gulspurv og andre spurve bevæge sig i julenegets strå, og den sorte drossel rumsterer lidt mellem kristtjørnens piggede, raslende blade. Den søger de lokkende røde kristtjørnebær, den eneste føde, der endnu er at finde for den. Se, hvor tam den er. Den tillader, at vi dristigt kigger ind til den i dens skjul, den ved nok, at vi har ikke ondt i sinde imod den.

Ja, hvilken fred i naturen. Man kan ligesom høre stilheden.« — (Nytårsaftensdag).

»Det går som en forårsluftning igennem min sjæl, det er for mig som et pust fra mine barndoms-dage, når jeg tænker på den tid, da vi søgte fuglereder på marken, da det var som en begivenhed for os, når vi havde fundet en lærkerede i kornet eller havde opdaget en tornskaderede i busken ved vejen. Efter endt skoletid stormede de vilde drenge ud i skoven, hvor så de modigste klatrede op i bøgetræet og hentede æg ned fra rovfuglens rede i træets krone. Det var hin gyldne ungdomstid, da livet lå for os som et land, fuldt af ukjendte undere, som vi længtes efter at få at se, det var hin tid, som vi dengang længtes ud af for senere at se med længsel tilbage til den igen og at sukke med digteren: Dit paradis var kun, da du var lille.« — (Tørnskov ved Løgumkloster).

Det hændte, at en ukendt mandsperson gennem hegnet sneg sig ind i Sommersted præstegårdshave for at se på dens herlighed, det sjældne mispeltræ og filosofgangen under nøddebuskene, men han forsvandt samme vej, da præsten viste sig. Også denne tildragelse blev til en historie, og manden i den brune overfrakke efterlystes i en senere bog og blev bedt om at komme indenfor. —

I de følgende bøger tager forfatteren så »på rejse« omkring i sit hus og ud i hjemstavnen. Og husets interessante indbo og hjemstavns skiftende landskab og skæbnetunge historie bliver levende under præsteskriventens pen.

Før rejste jeg, ak, hvor gjærne,
hver sky, over himlen drev,
hver blånende skov i det fjærne
min længsel en vinge blev,
jeg længtes fra arbejd og møje,
fra pligternes daglige bud,
jeg vidste vel selv ikke nøje,
hvorefter jeg længtes, kun: ud.

Nu er mine grænser kun trange:
mit land, min kreds og min by,
min haves de løvrige gange,
det hus, der giver mig ly,
der ser jeg Guds styrende hænder,
fornemmer hans hviskende ord
og tyder med hjærte, der brænder,
den evige kjærligheds spor.

Jeg længtes mod andre lande,
 mod en mere romantisk natur,
 mod havets ombruste strande,
 mod ruinens forvitrede mur,
 jeg søgte til søens vove,
 så atter til klippen grå,
 i de dunkle, de drømmende skove,
 der vilde jeg undrende gå.

Dog er jo een rejse tilbage,
 til den spiles vingen ud,
 at flyve fra kamp og fra klage,
 fra synd og fra sorg til min Gud,
 og når denne rejse begynder,
 jeg håber til sjælenes ven,
 så har jeg trods fald og trods synder
 min lyst til at rejse igjen.

Barndomserindringer myldrer frem i digtersindet og fylder papiret, f. eks. en skildring af dagens gang i det gamle apotek i Løgumkloster²⁶⁾ og på hans slægts ejendom »Fårgård«²⁷⁾, hvor han fik sin første skolegang. Vover han sig engang imellem lidt udenfor det strengt opbyggelige, lægges skildringen i munden på »Senius Degn« fra Vejstrup, et pseudonym for degnen i Skrydstrup, en væversøn fra Arrild sogn, der havde kæmpet sig frem til en lærerstilling. Under dette mærke får vi bl. a. en rørende cirkushistorie om en mørkhåret zigøjnerpige, en 15-årig linedanserinde, der kom med teltet til landsbyen, hvor bedste-moderen så døde og blev begravet. Men pigens blev hos degnen, der selv havde mistet et hittebarn. Hun lærte nødtørftig dansk og blev konfirmeret. Men en skønne dag indfangedes hun i Haderslev påny af gøglerlivet og forsvandt med cirkus Løwenstein uden at sige farvel. Nogle år senere vendte hun imidlertid tilbage til sit plejehjem, denne gang med sin forlovede, en hjemsendt underofficer, der ville bosætte sig som snedker i Haderslev. Men forinden ville de vies i landsbykirken med plejefaderen som forlover og forsanger. Hun kunne endnu sin danske bibelhistorie. Der ligger vel en virkelig tildragelse bag fortællingen.²⁸⁾

Også en romancecyklus »Af min ven, ungkarl Oluf Bramsens papirer« må ses mere under det litterære end det religiøse synspunkt. Det er ikke uefne ting i en antagelig poetisk form. Stoffet er hentet fra en proprietærslægts historie i Haderslev østeramt. Der er fuldblods bondefærd og bondestolthed i den. Men sønnen vil trods forældrenes vilje ikke gifte sig med den rige enke og lægge gods til gods i et umage ægteskab. Han vil have sin ubemidlede Kathrine, lærerens datter, og får hende omsider efter en oplevet sorg og en kristelig vækkelse. En dag i høstens tid tager så den lykkelige familie med deres lille søn på en lang køretur

fra Haderslev Næs forbi byen med den gamle domkirke og ad den gamle hærvej helt ned til Petersborg kro i Uge sogn. Oluf vil dér hente et gammelt portrætmaleri af en Mohrenhorst, ætling af en hessisk adelsfamilie, der i tredivsårskrigens tid blev fordrevet fra gods og stavn og bosatte sig her i denne kro — med Søgård Ahlefeldternes koncession og under det nye navn Martens. Det var Kathrines forfædre, og portrættet bar hendes træk. Og dermed havde altså den tyske adelsslægt og den danske bondeæt fundet hinanden i et lykkeligt hjem på Slesvigs jord. Sådan var det også forfatterens inderste ønske, tysk kultur formælet med dansk natur. — Samtidig har han her givet os en fortrinlig skildring af det historisk berømte stykke hærvej fra Immervad bro over Toldsted til Urnehoved tingsted.²⁹⁾

Episoder af slesvigske adels- og embedsslægters historie er i det hele taget yndet stof for Nielsen. Han skriver således i novellistisk form om Søgårds og Gråstens Ahlefeldter,³⁰⁾ Gottorps gehejmeråder,³¹⁾ Haderslevhus' og Sønderborgs hertuger med kong Chr. II's fangenskab sidste sted,³²⁾ om Husums amt-mænd,³³⁾ Trøjborgs herremænd,³⁴⁾ Kobbermøllens fallerede ejer Josias Thor Straten³⁵⁾, generalsuperintendent Struensees tunge timer i Ulsnæs præstegård ved Slien den 28. 4. 1772, sønnens henrettelsesdag.³⁶⁾

Den kendte herredsfoged Nis Henriksen fra Hajstrupgård i Bylderup sogn, der måtte flygte fra det sidste landsting på Urnehoved 1523 for bøndernes vrede, men siden alligevel vendte stemningen til gunst for hertug og konge Fr. I., har Niensens særlige bevågenhed. Med andre ord: Han holder på den slesvigske linje fremfor den nationaldanske.³⁷⁾

Nielsen elskede Slesvigs åer og floder, var jo selv opvokset ved Bredeåens bredder, hvad han stadig vender tilbage til i sine skildringer. Han giver også en lokalhistorisk interessant skildring af Treenefloden efter en vandring i denne egn fra Slesvig til Husum.³⁸⁾ Også et eventyr i H. C. Andersen stil, »Brombær«, de fattiges billige frugt på ydmyghedens ranke, forsøgte han sig med.³⁹⁾ Det kan godt tåle sidestilling med nationaldigterens. Mundheld og fyndord fra den danskslesvigske dialekt sættes i æressædet og bruges som karakterisering af det slesvigske dob-

beltsind. Også en skildring af en lysbilledaften i skolestuen med de første lysbilleder fra Christiansfeldts missionsvirksomhed fortjener at nævnes.⁴⁰⁾

*

Et kapitel for sig danner Nielsens nære venskab med den slesvigske malerinde Charlotte von Krogh, født 1827 på Husum slot, amtmandens bolig, i slægt med Schack'erne og Holstein'erne. Hun levede til sin død 1913 i helstatssynspunkter, som Nielsen også stadig gik ind for, ganske vist nu med tysk fortegn. Da Nielsen var i Sommersted, var de jævnligt hinandens gæster. Også Prahl hørte til dette gæstefællesskab. Nielsen har skrevet udførligt om hendes landskabs- og interiørbilleder, som han fandt var prægede af en særlig stemning og derfor kaldte »hjemlandskunst«. En kunstmaler kan nemlig, mener han, bedst male det motiv, han fra barnsben af er fortrolig med. Al god kunst er en afglans af naturens skønhed og drager derfor også opad mod al skøn harmonis skaber. »Al god kristen kunst er i og for sig en prædiken.«⁴¹⁾ En samling breve fra Charlotte von Krogh ligger hos Nielsens papirer.

*

Nielsens helslesvigske indstilling kommer stærkt til udtryk i de hjemstavnsdigte, han tog med i sine bøger. Kendt er vist »Jeg elsker dig mit fødeland«,⁴²⁾ men mere typisk turde et andet være:

Mit elskede land, nu veed jeg, hvorfor
der strides så meget i dig,
at ej vi skal bygge os fast på jord
og glemme Guds himmerig.

Derfor dette babelske sprogblanderi,
denne kamp mellem syden og nord,
ak, hvis vi var enige, enige i?
Ja, i synden, så blev den for stor.

Vi har dig så kjær, du vort elskede land
med de støtte, de sindige mænd,
med den bølge-ombruste, den skov-klædte strand,
med den raske, lysskjæggede svend.

Med den huslige kvinde, blufærdige mø,
den bramfri, men trofaste ven,
ja, her gad vi leve og her gad vi dø,
hvor drog vi vel hellere hen?

Her læse vi fortidens åbnede bog
og kjende hver vej og hver sti,
og snaksomt fortæller for os hver krog,
hver en gård, som vi vandre forbi.

Men Gud har belagt med uenigheds band
denne skønne og elskede plet,
at ikke det himmelske fædreneland
utaknemmelig blive forgjæt.

Så skjønt er vort land, så godt vort sprog,
så gjerne leve vi her,
hvis ikke os Gud med uenighed slog,
vor hjemstavn, den blev os for kjær.⁴³⁾

Og dernæst det vist ikke af ham selv offentliggjorte digt fra
en vandring over Isted hede:

Jeg frøs på Isted hede
for østenvinden kold,
mit svage bryst sig værnede
med paraplyens skjold,
thi jeg var træt og sulten,
en sølle vandringsmand,
een varme kun jeg havde,
for folk og for mit land.

Een himmel os bedækker,
een jord har fostret os,
een fortids skønne minder
er fælles arvegods,
vi har de samme bøge,
fra vore havers bed
ses vore kvinder bringe
de samme blomster med.

Jeg frøs på Isted hede
ved tanken om det blod,
som Slesvigs egne sønner
så tidt her flyde lod
i kampen mod hinanden,
som kendtes de slet ej,
kun havde mødt hinanden
på krigens vilde vej.

Jeg frøs på Isted hede,
at vi skal altid slås,
vi stakkels Slesvigs sønner,
ak, al fornuft til trods,
men, hvad der vel er særest,
er det, at som du er,
du stakkels, gale Slesvig,
sådan har vi dig kjær. (1906)⁴⁴⁾

Vort skønne nationale digt »Slumrer sødt i Slesvigs jord«,
hvis poesi og vemodige stemning Nielsen naturligvis fuldtud for-
stod og værdsatte, har han søgt at efterligne i et religiøst digt,
som dog må siges helt at være mislykket. Det begynder: »Slum-
rer sødt I fromme sjæle, I som jer bag Jesus fjæle« (1909).

Man må vel nok i forbindelse med slesvigeren Niensens sorg
over den tragiske nationale splittelse i landet have lov til at
spørge, om det da ikke er tysken, som har bragt denne sørgelige
uenighed til huse og efter 1864 — også med forfatterens villige

bistand — endda havde i sinde helt at tage odelsretten fra landets egne børn.

*

Da Nielsen i vinteren 1903-04 lå hårdt syg hjemme, skrev han under rekonvalescensen hen på foråret en række digte i dagbogen under overskriften »Fra trængselstiden«. De giver et stærkt udtryk for en menneskesjæls Getsemane kamp under sygdomstrykket, der først syntes at skulle ende med døden (»O henter hjem mig, Herrens engle, hjem . . .«), men så vendtes til en ny lys morgen efter den mørke, søvnløse nat. Forårets »gjæslinger«, hans barndoms vårbebudere ved Brede å, bragte ham også denne gang en hilsen med nyt håb i følge:

I sølvgrå små gjæslinger i silkeagtigt skrud,
hvi ser I så higende, længtende ud?
den kastanjebrune kåbe har I alt kastet af,
I tror, den smule solskin os sommer alt gav?

I sølvgrå små gjæslinger, en gjerning I fik:
at trøste en syg med, at vinteren gik,
i den frysende verden jeg skal gå ud,
hver sorgfuld at trøste: du elskes af Gud.

Vinteren med dens kulde og tryk skal derfor heller ikke lastes, den skal opdrage mennesker til ret at skønne på livet og lyset, når de kommer igen.

Vinter, tilgiv, jeg har uret dig gjort,
hvad du mig lærer, er dog noget stort. —

Men glæden over vårens og nye kræfters komme fylder nu sindet:

Velsignede solskin, der er du igjen,
og atter ånder jeg frit
og overgi'er nu forglemmelsen
alt, hvad jeg har båret og lidt,
men aldrig glemmer jeg dig, min Gud,
den frelse, du mig har sendt,
nej, glad jeg synger i verden ud,
at du har min kummer endt. —

Som gammel mand i Flensborg nedskrev Nielsen i mindet om Brorsons svanesang en hel samling religiøse vers: »Også en svanesang«, der dog ikke blev til andet end betydningsløse rimerier.

I 1902 sendte Sommersted præsten ved grev Schacks mellemkomst en samling digte til professor Vilh. Thomsen i København til gennemlæsning og bedømmelse. Han fik dem tilbage med en »venlig omtale«, der dog ikke kendes. Den førte i hvert fald ikke til udgivelse af samlingen. Dertil var dens litterære standard vel heller ikke tilstrækkelig, især da når forfatteren som oftest ødelægger den kunstneriske helhedsvirkning med den indflettede prædiketone.

Selv skriver Nielsen i sit livs aften efter læsningen af den kendte præst i Flensborg Asschenfeldts digtsamling »Feier-Klänge« (1826): »Talent, men ikke geni, der strax overvælder, som hos Brorson og Paul Gerhardt. Hans rim er rene og upåklagelige. Gjennem hver sang eller hvert digt går en gennemført tankegang. Billederne, han bruger, er rigtige. Men en drik af det kastaliske væld er det hele ikke.« Denne karakteristik kan også anvendes på ham selv. Talent havde han, men den religiøse forkyndelses fortrinsret hos ham tillod ikke, at talentet avedes og modnedes til at skabe ting af virkelig kunstnerisk lødighed og blivende værdi. Han blev ikke slesvigsk salmedigter, stiled heller ikke derefter. I 1880 havde Chr. Richardt skrevet til ham: »Jeg ønsker Dem af hjertet, at De må få glæde og frugt af den lille sangfugl, De vist nok har fået i gave fra vor Herre.« Dette ønske gik i al beskedenhed i opfyldelse.

5. Aftensæde i Flensborg

»Mennesket spår, Gud rå'r«. Pastor Nielsen havde ud fra sin tyskslesvigske indstilling regnet med, at Nordslesvig med tiden ville falde til føje i det store tyske kejserrige. Selv da krigen kom, kunne han ikke tænke sig andet, end at Tyskland ville gå sejrrikt ud af den. Og så gik det lige modsat, og han måtte lære om på sine gamle dage. Men han tog også denne lærdom som Guds visdom. Det faldt ham ganske vist ikke let. Et helt livs arbejde fik ikke den frugt, han havde tænkt og ønsket sig. Da den danskindstillede pastor Zerlang i Gram, hvis ældste søn var faldet i krigen, efter Tysklands sammenbrud i et digt i »Nationaltidende« udtrykte sin glæde over, at »vi kommer tilbage til Danmark«,⁴⁵) kaldte Nielsen det »æselssparket til den døde løve« (1918). Dermed havde han klart tilkendegivet sin tyske

indstilling. Men til gengæld tog han også krigens udfald som Guds dom over sit eget folks gudløshed. Han kalder det et dygtigt folk, men »løsnet fra Gud, et afkristnet folk, og nu har vi set, hvad dygtigheden så er værd« (4. 2. 1919).

Da Nielsen lørdag, den 9. 11. 1918 ved sin hjemkomst hen mod aften fik at vide, at kejseren havde givet afkald på tronen, måtte han »som bedøvet« lægge sig på sofaen. »Endnu i eftermiddag«, skriver han i dagbogen, »havde jeg i skoven ved granlyren (hans valfartssted i Hanved skov) knælet ned og bedet for kejseren, at han måtte give Herren sit hjerte, at Herren vilde velsigne ham og lade ham gøre, hvad der var ret for Ham. Jeg syntes, det var så kjønt af kejseren, at han ikke vilde gå, før han blev tvunget dertil, for ikke at udlevere sit folk til ententen og bolschewickerne. Nu er han gået for at forhindre blodsudgydelse.«

Dagen derpå, »den første søndag uden kejser«, var Nielsen i kirke på Diakonisseanstalten, hvor han plejede at gå til gudstjeneste. Pastor C. Matthiesen prædikede og kom også — som sikkert ventet af kirkegængerne — ind på det skete. Kejseren havde nu ydet sit folk den sidste tjeneste ved at gå, for at forhindre blodsudgydelse, sagde han. »Har vi i løbet af krigen for vort fædreland støttet os på synlige støtter, så ligger nu det hele i skår foran os. Vi ser kun en hoben skår. Vi skammer os ikke, at vi har glædet os over rigets storhed og herlighed. Men nu, da det ligger foran os i tusind stykker, så klager vi ikke, som om alt var forbi for os. Vi har et bedre fædreland. Det gælder at tro. Tror I ikke, så bliver I ikke (Es. 7,9) dvs. positivt: Tror, så skal I blive.« —

Nielsen fortsætter (på tysk): »Da jeg kom ud på gaden og med frk. Jessen (hans tro husbestyrerinde helt fra Sommersted tiden) gik hjem, græd jeg bitterligt, . . . gik ind på kirkegården (ved Møllegade), hen til Wackers grav. Jeg véd, han vilde også have grædt. Jeg gik op og ned, så skriftordet på diakonisse Harbecks gravsten: Han vil aftørre alle tårer fra deres øjne. Gik så videre.« —

Sådan tog altså en rettænkende slesvigsk præst, der havde givet det nye Stortyskland og dets kejser sit hjerte og sit liv, på det lammende slag, krigens udfald 1918 tilføjede dem.

Nielsen havde — som vi ved — bestemt at ville have sin grav i Sommersted ved rigets daværende nordgrænse. Nu måtte han give sig tilfreds med Flensborg. Men det var også hans mest elskede by. Og her valgte han også sit aftensæde. Hans sind var nok vendt mod syd, men nu endnu mere mod det høje. »Vor Herre vil ikke, at vi skal slå os til ro i verden«, skriver han. Og kun i ovenlys får menneskelivet sin rette og fulde forklaring. I en betragtning over Mathias Claudius' kendte aftensalme om den halve måne havde han engang skrevet (1897):

»O, måtte dog, som månen glider frem bag jordens skygge, der skjuler den for os, sandheden i Kristus gå op for så mange kjære og kloge og — brave mennesker, som den nu er skjult for. — Men også vi andre, som ved Guds nåde have fået en opladt sans for sandheden, og det er altid et nådens under, når det er sket, vi se dog også kun sandheden i halvmånetilstand. Navnlig Vor Herres vise og kjærlige styrelse af vort liv, ja vi tro den, vi hengive os tillidsfuldt til den, vi tilbede den, vi takke for den, og dog er jeg overbevist om, at vi mere ane den end gennemskue den. Men som fuldmånen på en skøn høstaften glider frem på himlen i sin fulde glans og stille majestæt, således skal engang den hele fulde sandhed om Guds kjærlighed og nåde imod os stige frem for vort undrende blik, og vi skal tilbede den på vort ansigt og skal med foldede hænder sidde fortabte i dens beskuelse og sige i dybeste forstand: »Herren har gjort alle ting vel.« —

Sin alderdoms år i Flensborg tilbragte Nielsen med at foretage lange vandringer ud i hjemstavnens natur og samtidig med at samle og nedskrive af sit livs minder, f. eks. »Bilder aus Flensburg. Aus der umstrittenen Stadt. Bilder des Friedens.« De er — betegnende nok — nu skrevet på tysk. Men til udgivelse kom det ikke mere. Adskillige manuskripter og endnu flere udkast til litterære arbejder forblev i pulten, f. eks.: Fra Nicolai Brorsons præstegård — Fra trængslernes (17.) århundrede — Fra kvistkammeret og fra landevejen — Fra tre nordslesvigske præstegårdshaver — Fra artisternes verden — Fra staden, der ikke bliver, og den, der bliver —. Han havde ved krigens ragnarok og den tiltagende alderdom i nogen grad mistet sit sinds indre harmoni, var ikke i stand til at koncentrere sig om et bestemt arbejde og få det i trykken. Nu gjaldt det for ham at berede sig til den sidste store rejse, som han hele tiden følte

Pastor Nielsen som ældre, også i dansk præstekjole.

måtte være nær. »Herre, lad mig dog glemme Slesvig, poesi og alt for dig«, skriver han 1922 i dagbogen. Hvad han efter omstændighederne på det rent opbyggelige felt kunne få fra hånden, kom i det lille blad for »Gamle Budskab«s kredse i Nord-slesvig »Kom og se«. Så vidt kræfterne slog til, rejste han også til møder nord for den nye statsgrænse, således 1924 til Jels Voldsted.

Alle lidende mennesker havde Niensens fulde hjerte. Syge og fanger besøgte han så længe han kunne. Og mange var inde-sluttede i hans udholdende (organiserede) forbøn. Han levede

selv det, han forkyndte for andre: »Lev i kærlighed, gør altid din pligt, og vær i verden som den, der ikke er af verden«. —

De sidste levår var prægede af stor svaghed og døden kom den 4. 7. 1932 som en udløsning. Begravelsen fandt sted den 8. 7. på kirkegården ved Møllegade. Pastor Prahll, Haderslev, søn af Nielsens ven og arbejdsfælle livet igennem, talte ved båren og karakteriserede den afdøde som »en ganske ejendommelig personlighed, stort anlagt af Gud, en mand, der i grunden ejede en kunstnersjæl, men han anså dette som en fare for sin karakter og af fuldt hjerte fulgte han sin mester«. Pastor Simonsen, Nr. Løgum, hans fuldtro elev, kaldte ham med Jesu ord om Johannes Døber »et brændende og skinnende lys«, stor som prædikant, »endnu større som sjælesørger«. Pastor Larsen, Hellevad, hans trofaste medarbejder, foretog jordpåkastelsen og mindedes ham i en nekrolog i »Kom og se« som »et enfoldigt Guds barn — et bedende menneske — og en flittig mand«.

Den danske presse i grænselandet gav Nielsen al den hæder, der tilkom ham. »Flensborg Avis« (Noack, til hvis gudstjenester i Helligåndskirken Nielsen kom) omtaler ham som »en benådet og beåndet prædikant«, der talte et smukt dansk og havde »et fint øre for sprogets velklang«. — »Jydske Tidende« (Svensson) omtaler Nielsens forfatterskab som jævnt og fordringsløst, . . . men fuldt af stilfærdigt lune, med et åbent øje for naturen og en sjælden evne til gennem de små ting at henlede tanken på de store«.

»Hejmdal« optrykker H. P. Hanssens omtale af Nielsen i sin bog »Tilbageblik«, III, i kapitlet »Indre Missions nationalisering«. Her nævnes bl. a. Stubkjærs allerede omtalte besøgsrejse i Nordslesvig og J. Kyllings ansættelse som ungdomssekretær 1907, hvori H. P. Hanssen, som det her ses, havde sin aktive andel. Med det formål derigennem at fremme den ønskede nationalisering af Indre Mission, hvilket så også tildels lykkedes og førte til bevægelsens splittelse i 1912 på det nationale spørgsmål. Nielsen besøgte 1908 uventet H. P. Hanssen og havde en lang samtale med ham, hvis emne fremgår af det brev, han sendte H. P. Hanssen året efter. Det skal også gengives her som et smukt og ærligt udtryk for Nielsens kristelige og politiske holdning:

»P. t. Flensborg, d. 18. april 1909. Højtærede hr. Hanssen.

I disse dage for et år siden opsøgte jeg Dem. I dag har jeg også noget på hjertet. Det var mig en stor glæde i sin tid at se, hvorledes De omtalte afdøde gehejmeråd Jürgensen.⁴⁶⁾ Jeg sagde til mig selv: »Der kan man se: Den ægte slesvigske rod fornægter sig ikke. De to — De og Jürgensen — er dog to alen af ét stykke, selvom de er i forskellige politiske lejre.« Ja, det var for mig virkelig en velgørende iagttagelse. Og jeg beder Dem som ærlig slesviger: Uddyb ikke kløften mere end behov gøres. Der er noget i vor slesvigske race, som hverken jøde, friser eller holstener forstår. Lad os beholde det.

Og endnu ét. Vær ikke ond imod den Indre Mission. Jeg er jo en gammel slesvigsk pietist af brorsonsk præg. Jeg er det efter min inderste overbevisning. Før kan man rive hjertet ud af mig, før man kan få mig til at opgive den. Når jeg skal sige, hvilken konfessions afskygning og udfornming, der kommer den guddommelige sandhed i skriften nærmest, så svarer jeg: den gamle pietismes lære, som den har fået sin dogmatiske støbning i Pontoppidans katekismus og har fundet sin sanger i Brorson. Og, som jeg sagde i fjor, denne retning har ikke blot sin historiske ret i vort folk, men den har også sin hjemmel i vort folks karakter, er rodægte i Slesvigs folke-jordbund.« —

Beskæftigelsen med denne slesvigske grænsebos ædle, men spaltede liv og gerning har været en stor glæde. Hans betydelige kirkelige indsats i Nordslesvig gennem næsten hele udlændighedstiden var et arbejde for evigheden, men kom også indirekte, vel endda mod præstens ønske, vor danske befolkning til gode. Redeligt så han, at han kun kunne nå sin hjemstavns folk kristeligt på det danske mål i tale og skrift. Men derved fæstnede han også dets rodægte danskhed. Han indtager en førsteplads indenfor præsteskrabet under fremmedherredømmet, selvom han ikke i det ydre fik nogen lederstilling, hvad han heller ikke ønskede. Og det største ved ham var — som een, der har kendt ham, sagde: Han levede det, han troede på og forkyndte for andre. Han var en drømmernatur og så syner, men fremfor alt forblev han i hjertets renhed tro mod det himmelske syn, han havde set i sin ungdom. Lad ham selv få ordet til slut i et lille spinkelt vers, han engang skrev i sin almanak og optrykte 20 år efter som sin livsbekendelse:

Der er på denne jord så meget smukt,
når kun vort øje er derfor oplukt,
er jorden skjøn i somrens farvepragt,

den er det og i sneens hvide dragt,
for sjælen er det skjønneste, jeg veed:
Vor Herre Jesus i hans kjærlighed. —

Den af ham selv forfattede gravindskrift ligger på samme linje:

Omvender eder, og tror evangeliet.
Jesu Kristi, Guds søns blod renses
os fra al synd.

O, du evige kærlighed.

NOTER

¹⁾ Pastor Nic. C. Nielsens privatarkiv i Flensborghus bogsamling (ikke registreret), Dagbøger: 1876—1906, 1909—22, spredte optegnelser og adskillige læg af forskelligt indhold. Sammes privatarkiv i Landsarkivet i Åbenrå, to pakker. Nogle få spredte dagbogsoptegnelser er trykte i H. F. Petersen: I Krig og Fred, 1946, s. 94—96. Dertil kommer en del papirer i familiens eje, som jeg desværre har fået så sent kendskab til, at de ikke har kunnet udnyttes i fremstillingen. Foruden adskillige manuskripter findes her optegnelser fra en rejse til København i oktober 1908, hvor pastor Nielsen bl. a. opsogte S. Kierkegaards grav, overværede en gudstjeneste i Frederikskirken ved Karl Poulsen i anledning af grundtvigsk vennemøde og et møde i »Betesda« med foredrag af Knud Rasmussen, og besøgte operasangerinden og forfatterinden Charlotte Bournonville i Fredenborg. Endvidere notater fra en rejse i oktober 1910 til Strasbourg og Metz med besøg på de steder, hvor han havde opholdt sig som sanitetssoldat i krigen 1870. Han mindes her den sårede soldat, »hvis hjærne jeg beholdt i min hånd.« Og det værdifuldeste: et hefte med 18 ungdomsdigte på tysk, åbenbart fra studentertiden i Leipzig 1868/69, indeholder naturlyrik, mest tungsindig efterårsstemning, viser om lykkelig og ulykkelig elskov, deriblandt en oversættelse af »Det var en lørdag aften« og en »harmløs drikkevis«, endvidere barndoms minder fra Løgumkloster. Dengang legede de under aftenmånen »hund og hare« på den grønne markedsplads med fristed for haren ved flagstangen. Nu stormer tvivlen ind på troen, men fristedet er ved korsets træ. Barndommens slotte synker alle i grus. Men barnesindets ydmyge tro giver livet indhold fremfor studentens stolte viden. Den finder blomster på barndommens brune hede, som den højtravende videnskab ikke ser. Vi får også at vide, »hvordan Trøjborg blev bygget«. Og en — måske senere indlagt — sang om »Missionsbøssen« indeholder et direkte kristent vidnesbyrd. For venlig tilladelse til gennemsyn af disse papirer takker jeg lærerinde Gertrud Jensen, Flensborg.

2) J. Smith: Slesvigske Amtsforvaltere, 1954. Th. O. Achelis: Der Amtswalter Chr. F. Meyer in Lügumkloster und seine Kinder (»Nord-schleswigsche Zeitung« 5. 9. 1941).

3) Nielsen kalder A. D. Grauer »onkel« og nævner som sine kammerater på holdet i Rise: fætterten Heinrich Meyer, Seneberg, daværende sognepræst i Rise Kjærs sønner, Bøjsen, Ballegård, Jes Eskildsen, Harald Grauer, Jep Hinrichsen, Ø. Terp, senere kendt som hjemmetyk fører, og sin broder Fritz, senere sparekassebestyrer og borgmester i Løgumkloster. Nielsen ville i Rise tiden gerne på komedie i Åbenrå, når det lod sig gøre.

4) S. 72.

5) Sstds. s. 47.

6) Helene Jessen og Kirstine Wormark: Pastor Nicolaj C. Nielsen, 1934, s. 6.

7) Dansk biografisk Leksikon, II, 609.

8) »Det gamle Budskab«, 22. 7. 1917.

9) Jessen og Wormark, s. 8.

10) Nielsen foretog den 28. 4. 1916 som pensionist i Lyksborg en fodtur til Kværn, besøgte kirken og kirkegården, hvor han bl. a. dvælede ved sin daværende sognepræst Desslers grav.

11) Sønderjysk Månedsskrift, 1955, s. 72.

12) Jessen og Wormark, s. 11. Gen.sup. Godt lægger dog i brev til Nielsen af 15. 12. 1873 vægt på at fastholde, at det ikke er menigheden, men konsistoriet i Kiel, som bestemmer præsten. (Nielsens privatarkiv i landsarkivet). I de 7 breve, der foreligger fra Godt til Nielsen, viser gen.sup. forøvrigt megen velvilje og åbenhed overfor Nielsen.

13) Sønderj. Mdsskr., 1955, s. 156—57.

14) Sstds., 1952, s. 33—39, oversat efter »Almanach auf das Jahr des Herrn 1952«, Hamburg. Dr. Anna Paulsen er født 1893 i Højrup præstegård, er bibelskoleforstander i Slesvig, tidligere Berlin.

15) »Slesv. Fortæll.«, s. 14 og 17.

16) Sønderj. Mdsskr., 1955, s. 153—68 (Jens Holdt: Indremissionærer i Nordslesvig).

16a) Karl Michaelsen, 1848—1926, præst ved Heilig Geist-kirken i Kiel 1888—1919.

17) Nielsen kom i Øsby præstegård som »skriftefader« og blev siden hen Johannes Tiedjes personlige sjælesørger. Se breve fra Tiedje 1909—13 hos Nielsens papirer.

18) Præsternes syn på sprogsagen afspejler sig i talrige indlæg i deres fagblad »Kirchen- und Schulblatt« 1893—94, således af redaktøren H. Wurmb, præst i Pinneberg, siden i Flensborg, den kendte pastor Jacobsen i Skærbæk, pastor J. Weiland i Skodborg og provst Reuter i Broager.

- 19) »Dannevirke«, 26. 7. 1894.
- 20) Sstds., 8. 9. 1894.
- 21) »På rejse omkring i mit hus«, s. 118.
- 22) »Sædekornet«s jubilæumsnummer 1911. Jfr. H. Tonnesen: Nord-slesvigsk Kirkeliv, 1880—1920, hefte 1, s. 50—56.
- 23) Jfr. H. Lausten Thomsen i »Sønderjyske Årbøger« 1953, s. 17.
- 24) »På Rejse ..«, s. 39.
- 24a) Nielsen skriver den 29. 10. 1919 efter en overstået svær nervefeber i dagbogen: Süses, reiches, ach so neues Leben / Hast mir's, Gott, zum zweiten Mal geschenkt, / Was du gabst, lass mich dir's wiedergeben, / Wie das Hälmchen lass es aufwärts streben, / Bis dir's früchteschwer die Aehre senkt. — So schrieb ich den 26ten Oktob. 1870 in Au an der Sieg, auf der Heimreise aus Frankreich nach der überstandenen schrecklichen Ruhr in Gravelotte. Es war nur dichterische Redensart. Zu der rechten Uebergabe an den Herrn fehlte mir vollständig die Voraussetzung. Zwei Jahre später, im Herbst 1872, fing meine wirkliche Erweckung an und damit die Voraussetzung für die völlige Auslieferung an den Herrn.
- 25) De 3 sidste i »Indre Missions Almanak«.
- 26) »På Rejse ..«, s. 92 ff.
- 27) »Fra Schæfergården«.
- 28) »Slesv. Fortæll.«s. 201 ff.
- 29) »Endnu en gang på rejse«, s. 145 ff.
- 30) »Slesv. Fortæll.«, s. 101 ff.
- 31) »Endnu en gang ..«, s. 135 ff.
- 32) Sstds., s. 116 ff.
- 33) Sstds., s. 3 ff.
- 34) »Slesv. Fortæll.«, s. 55 ff.
- 35) »Endnu en gang ..«, s. 97 ff.
- 36) »Slesv. Fortæll.«, s. 119 ff.
- 37) Sstds., s. 4—5. Hos Nielsens papirer i familieejde findes en historisk afhandling om Nis Henriksen.
- 38) »Endnu en Gang ..«, s. 123 ff.
- 39) Sstds., s. 106 ff.
- 40) »Slesv. Fortæll.«, s. 91 ff.
- 41) »Indre Missions Almanak«, 1914, s. 73—76, med 6 reproduktioner. Jfr. også »Nordslesv. Kirkeliv«, s. 57—61.
- 42) »Slesv. Fortæll.«, s. 1.
- 43) Sstds. s. 2.
- 44) Trykt hos Jessen og Wormark, s. 35.
- 45) Se J. Zerlang: Tanker og Toner. Digte, 1926, s. 81.
- 46) Amsdommer i Husum, tysk rigsdagsmand, født i Ensted sogn.

For venlig tilladelse til at gennemse gamle årgange af bladet takker jeg »Dannevirke«s redaktion.

Den flensborgske varehandels kår i krise- årene i slutningen af 1730-rne

Af *H. V. Gregersen.*

I årene efter 1730 var det danske samfund inde i en periode, der kendetegnedes af uforholdsmæssigt lave priser på landbrugsvarer, og den slags har altid i et landbrugsland som vort formået at præge det økonomiske liv i sin helhed.

Et af de midler, regeringen greb til for at ophjælpe det hjemlige prisniveau, var en protektionistisk toldlovgivning, der dog i første række med toldloven af 1735 kom til at ramme de kongerigske egne nord for Kongeåen, mens der i det hele førtes en noget lempeligere toldpolitik i hertugdømmerne. Et højst bemærkelsesværdigt vidnesbyrd om ældre tiders vedhængen ved det traditionelle var jo toldgrænsen ved Kongeåen midt igennem det danske monarki, et forhold, der måske mere end noget andet ned igennem tiderne har sat et skarpt skel mellem nørre- og sønderjysk, mellem kongeriget og hertugdømmerne.

For en handelsby som Flensborg, der efter København, Bergen og Altona må regnes for monarkiets betydeligste, var de lave konjunkturer inden for landbruget meget følelige, og bedre blev forholdene ikke, da regeringen ud fra tidens merkantilistiske synspunkter søgte at råde bod på de elendige økonomiske tilstande ved at udstede monopoler, indførselsforbud eller høje todsatser. Den slags kunde kun føre til fordyrelser af de pågældende varer og dermed hemme den hjemlige handelsstands muligheder for konkurrence med udlandet, men var uegnet som middel til højnelse af det indenlandske prisniveau.

Gang på gang indsendte de næringsdrivende derfor klager over de foretagne regeringsindgreb, og Flensborg borgerskabs reaktioner i den anledning giver i virkeligheden et udmærket, tidstypisk billede af, hvorledes en merkantilistisk ført handels-

politik kunde medføre uheldige virkninger for et bysamfund, hvis trivsel hvilede på frie og uhindrede handelsforbindelser med udlandet.

Regeringens foranstaltninger var naturligvis tænkt til gavn for samfundet som helhed, og som et vidnesbyrd om, hvorledes den søgte at tage al skyldig hensyn til stedlige forhold, har man de redegørelser om erhvervslivets stilling i de forskellige byer og egne, som den udbad sig i 1735.¹⁾ For at besvarelserne kunde indkomme med nogenlunde ensartede oplysninger fra de forskellige dele af monarkiet, blev der afkrævet svar på bestemte, i forvejen formulerede spørgsmål.

Flensborgernes sædvanlige købmandsvarer var hør, hamp, tømmer, tjære, korn, vin og brændevin, hed det som svar på det første spørgsmål.²⁾ Bryggererhvervet hemmedes dog af, at regeringen i 1730'erne havde hittet på at udlicitere retten til forsyning af kroerne med stærke drikke. For regeringen var den faste afgift pr. kro naturligvis en udmærket indtægt, men for bryggerne i Flensborg og andre steder i hertugdømmerne betød forpagtningen blot, at de overbød hinanden for at få leverancerne, og at deres indkomster som følge heraf kun blev minimale.

Det vilde ganske vist have lignet tidens erhvervsdrivende dårligt, om de havde givet et rosenrødt billede af de økonomiske tilstande. Det vilde erfaringsmæssigt kun anspore regeringen til at øge skattetrykket, men så dystre farver, som de gode flensborgere anvendte for at skildre den økonomiske situation i byen, havde dog ikke været nødvendige, om der ikke havde været noget om snakken. »Flensborgs tidligere lyksalighed er mestendels forbi, og handelen ikke nær så betydningsfuld som før. Den indskrænkes desuden ved, at enhver, der ikke har lært sig et håndværk, søger at ernære sig som handlende.«

Handelen med fisk og tran »auf die Caldinischen Fischer-Eylanden«, d.v.s. på Barents-havets kyster, var blevet forbudt,

¹⁾ Indberetningerne fra de forskellige byer i 1735 er benyttet i Sønderrjyllands Historie III (H. Hjelholt). Indberetningen fra Aabenraa er trykt i S. mdsskr. 13. årgang, s. 161-167 (J. Hvidtfeldt).

²⁾ RA. Kommercekollegiets ekstraktprotokol A 193. Jfr. Sønderrjyllands Historie III, s. 354 (H. Hjelholdt) og Flensborg Bys Historie II, s. 58-59 (Vagn Dybdal).

fordi regeringen havde ønsket at ophjælpe de norske byer. Netop handelen på Norge havde i århundredet forud betydet så uendelig meget for Flensborg, men nu var den gået stærkt tilbage, da der i 1729 var blevet udstedt forbud mod indførsel af fisk, og rede penge havde nordmændene ingen af, når flensborgerne forsøgte at afsætte til dem. At de stadig havde lov til at tage norsk tømmer i bytte, glemte de imidlertid at gøre rede for.

En anden klage, som heller ikke udeblev ved denne lejlighed, og som går igen i de fleste klager fra første halvdel af århundredet, gælder konkurrencen fra de nordtyske hansestæder, i første række fra Lübeck. I disse byer hemmedes handelsstanden ikke af regeringens mange indgreb, og da de gerne drev handel med og fra udlandet hjembragte de samme varer, kunde de afsætte disse i kongeriget til lavere priser end flensborgerne, hvis ikke et direkte importforbud hindrede noget sådant.

En af de vigtigste returfragter ved sejlads på udlandet var salt, som var en af verdenshandelens mest efterspurgte artikler, inden brydningen af stensalt blev almindelig. Men netop derfor havde regeringerne i de fleste vesteuropæiske lande et særligt godt øje til salthandelen, som ønskedes udnyttet i beskatningsøjemed. Dette blev også tilfældet for hertugdømmernes vedkommende, da den såkaldte lüneburgske saltoktroj blev udstedt i 1712,³⁾ hvorefter forsyningen af hertugdømmerne med salt blev overladt til en kreds af interesserede imod, at regeringen fik faste årlige afgifter af omsætningen. Herefter måtte der kun finde konsumtion sted af salt fra Lüneburgs saliner. Flensborgerne havde ganske vist sammen med aabenraaerne fået ret til at fortsætte med indførsel af vesteuropæisk salt, men kun til reeksport til Østersø-havnene, og saltmonopolet følte derfor overalt i hertugdømmerne som en stor forurettelse og som en hemske for udenrigshandelen. Det blev derfor til udelt glæde, da oktrojen ophævedes i 1728.

Alligevel spekulerede regeringen stadig i salt, og 1737 udstedtes en forordning, hvorefter et nyoprettet saltværk på Christianshavn⁴⁾ skulde fremstille salt ved raffinering af billigt

³⁾ S. mdsskr. 1947, s. 85-92.

⁴⁾ Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720-1814 II, s. 443.

fransk og spansk havsalt og have eneret til al salthandel i den danske konges riger og lande. På flensborgerne, der som hertugdømmernes øvrige indbyggere lige var sluppet af med det forhadte saltmonopol, virkede forordningen som et slag i ansigtet. En lang og udførlig skrivelse til regeringen i København og til statholderskabet på Gottorp, ledsaget af en særlig kommissionsbetænkning blev omgående følgen. Alle tre skrivelser er daterede den 14. oktober 1737.⁵⁾

Ordvalget i disse er så kraftigt og så malende, som det efter datidens forhold kunde gå an. Der var for nylig blevet nedsat en kommission, hed det, og det var ikke noget, man havde gjort under indtryk af regeringens forordning, men fordi Flensborg siden begyndelsen af 1735 var blevet ramt af usædvanligt mange fallitter, og årsagen hertil havde man ønsket klarlagt. Den var det i og for sig ikke så vanskeligt at finde frem til, thi den tidligere så »florissante commerce« havde i det sidste slægtled lidt frygteligt, ikke mindst på grund af den lüneburgske saltoktroj, der havde været til megen gène («ungemein nachtheilig»). Nu havde man lige følt nogen lindring i de kummerlige tilstande, men levede påny i frygt for en langt hårdere skæbne. »Vi ser ingen midler til at komme ud af vor labyrinth og til atter at bringe vor bys handel i vejret. Den elendighed, som forestår Flensborg efter den kongelige forordning, er ikke til at beskrive med nogen pen«. Ja, det endte med, at de rent ud hævdede, at handelen nu var således »indespærret«, at de hverken kunde røre hænder eller fødder mere. Deres eneste håb var, at de styrende fra deres »høje lumière« kunde overskue følgerne. »Ikke uden gysen og med blødende hjerte kan man i ånden se største delen af købmandsstanden drage ud af Flensborgs porte for at undgå fuldstændig ruin og peublere udenlandske stæder«, hed det til slut, idet man dog ikke undlod at forelægge ønsket om at få oktrotidens ret til transithandel med engelsk salt, specielt Liverpool-salt, anerkendt.

Anledningen til ovennævnte skrivelser var som nævnt opret-

⁵⁾ Skrivelsen til regeringen: Flensborg byarkiv: A303, Fasc. 1; skrivelsen til markgreven på Gottorp og kommissionsbetænkningen: LA Gottorp: A II. 191.

telsen af saltværket på Christianshavn i 1737. Man kunde jo ikke forudse, at det så hurtigt blev en oplagt fiasko, at salthandelen allerede i 1741 måtte frigives, men forinden var der som nævnt blevet nedsat en særlig kommission i Flensborg. Den blev ledet af hofråd *A. Nottelmann*, som markgreve *Friedrich Ernst af Brandenburg-Kulmbach*, der var kgl. statholder på Gottorp, beredvilligt havde stillet til rådighed, og den havde til opgave at undersøge årsagerne til de tunge tider for byen, således at regeringen kunde få forståelsen af, at det ikke var tomt mundsvejr, når man klagede sig. Kommissionens betænkning blev derfor bilagt skrivelsen til regeringen i København, ja, som det hed, »den overgaves kongen, det faderlige hjerte, som altid har sørget for det tro Flensborgs vel!« I det følgende skal hovedtrækkene af betænkningen refereres, idet den på sin vis giver et oplysende billede af årsagerne til krisen.

Den store nordiske krig havde sin andel i kriseårene, hedder det til indledning, idet handelen havde ligget øde hen i årene fra 1710 til 1721. Ialt opgjordes byens tab som følge af krigen til 260.360 rdl. 30 sk., deraf 65.620 rdl. til den svenske brandskatning af byen. Svenske skibe havde i krigsårene kapret det ene flensborgske fartøj efter det andet i Nord- og Østersøen, mens Lübeck og de tidligere gottorpske byer Aabenraa og Eckernförde havde kunnet sejle med svenske pas og skaffe sig betydelig fordel af søhandelen.⁹⁾ På grund af farerne var det også blevet dyrere at assurere skibene i disse år, og dertil kom, at Flensborg havde mistet mange udestående fordringer i Jylland og på øerne.

Tønning-affæren i 1713 havde heller ikke været uden omkostninger for flensborgerne, og de havde også lidt tab som følge af stormflod i marskegnene i årene 1717 og 1718.

Efter krigen var søfarten på Spanien og Grønland gået dårligt, og algierske sørøvere havde o. 1735 taget to skibe, som sejlede på Frankrig. Langt værre var dog de stadig snævrere grænser, som byens handel lidt efter lidt var blevet indesluttet i. Handelen på Rusland overtog hollændere og englændere mere og mere, fordi flensborgerne hindredes af forbudslove. Andre kom således til at høste frugterne af flensborgernes anstrengel-

⁹⁾ Jvf. S. årb. 1949, s. 72.

ser. Det samme gjaldt forbudet mod handel i de små norske havnepladser Fosund, Molde og Nordmøre. Kun korn måtte der losses i Fosund, i Romsdalen og Nordmøre, og kun tømmer og tjære måtte indtages som returfragt, mens flensborgerne tidligere havde tilført disse egne udenlandske importvarer som hør, hamp, vin og fransk brændevin og taget stokfisk, sild, tran og saltede torsk i bytte.

Handelen på Sverige havde i Flensborg altid været af mindre omfang. Derfor klages der ikke i kommissionsbetænkningen over den svenske »produktplakat« af 1724, der i lighed med den engelske »navigationsakt« fra 1651 påbød, at varer fra fremmede lande kun måtte føres til Sverige af svenske skibe eller af fartøjer fra varens oprindelsesland. Men det kan dog tilføjes, at klagen over »produktplakaten« findes i så mange andre flensborgske aktstykker fra den tid.

Derimod kaldtes Københavns privilegium fra 1726 på handel med »de fire species«, d.v.s. vin, brændevin, tobak og salt, »et fatalt stød« for Flensborg, idet byen ved denne forordning var blevet trængt ud af sin hidtil betydelige handel på kongeriget. Først nu kom det for alvor til at gå op for dem, at de i handelen på de kongerigske egne blev betragtet som toldudland, og at toldgrænsen ved Kongeåen var en realitet. Forsøgte de at afsætte nogle af »de fire species« i kongerigske byer, hvad de i 1730 havde fået lov til, skulde københavnerne have $\frac{2}{3}$ af toldafgifterne, mens flensborgerne ikke alene måtte erlægge licentpengene, men også betale den såkaldte strømtold i Fredericia og endda ved reeksport til kongeriget ligesom udlændinge svare fuld told af varen. Ved disse bestemmelser var — som det hed — kongens by Flensborg langt ringere stillet end udlændinge som f. eks. lübeckerne, men regeringens svar gik blot ud på, at Flensborg og de andre byer i hertugdømmerne før i tiden havde været så begunstigede, at de næsten havde tilrevet sig al handel i kongeriget.

Det hjalp i denne forbindelse heller ikke noget, at de anførte, at lübeckerne betalte 4 sk. pr. skippund af varer som hør og hamp, mens flensborgerne måtte af med 1 rdl. pr. skpd. Ikke sært, at lübeckerne efter dette så sig i stand til at give »bedre

køb«. Dertil kom, at de var i besiddelse af rede penge, således at de kunde betale de købte varer kontant, mens flensborgerne måtte tumle med den besværlige byttehandelspraksis, f. eks. føre rug, byg og lignende varer til Norge og tage fisk, tømmer, tran, tjære, jern og lignende til gengæld.

Også den landværts gående handel havde lidt skade efter, at færgstederne over Eideren ved Süderstapel og Bergen i 1732 var blevet lukkede for at gavne byen Frederiksstad. Ved denne foranstaltning var vejen mellem Ditmarsken og Flensborg blevet tre mil længere til skade for samhandelen mellem de to parter. Det havde haft til følge, at ditmarskerne nu hentede deres varer i Hamburg eller Lübeck. Skønt Flensborg straks i 1733 havde klaget over dette forhold og påvist, at ditmarskerne ikke handlede i Frederiksstad, var der intet ændret herefter.

At grevinde *Anna Sophia Schack* til Gram havde sat en større brændevinsbrænding i gang på sit gods, ovenikøbet af opkøbt korn, følte også som et slag mod Flensborgs interesser. Gram gods forsynede allerede det østjyske kompagnis soldater og søfolk i København med brændevin. Helt grundløs har denne klage ikke været, thi regnskaberne fra Gram gods viser, at brændevinsfremstillingen fra november 1735 til februar 1737 ialt beløb sig til 8042½ tønde.⁷⁾

Et yderligere klagemål gjaldt den pengepolitik, regeringen havde fulgt siden begyndelsen af den store nordiske krig, idet der i årene efter 1710 var sket stadige forringelser af mønten, hvilket især havde været til gène for byen Hamburgs økonomi. Oprindeligt havde der nemlig været samme møntfod i det danske monarki og Hamburg, og hamburgerne var da blevet narrede med de slette danske mønter. De arbejdede derfor hen på at få oprettet en egen kurantbank, hvis mønter alene måtte være gangbare i den gamle hansestad ved Elb-mundingen.

Endnu inden den hamburgske møntordning var trådt i kraft og for at imødekomme dens virkninger, foretog den danske regering imidlertid i 1726 en yderligere reduktion af de danske møntsorter, hvorefter tolvskillingen for fremtiden skulle gælde for

⁷⁾ Caroline Emilie Andersen: Grams Historie, s. 192.

10 sk., mens 16 sk. skulle gælde lig 15 sk.⁹⁾ Disse bestemmelser, hævdede flensborgerne, havde kostet deres by nogle tusinde rdl., idet købmænd fra kongeriget, lige til forordningen udkom, havde sendt de reducerede mønter for fulde, hvad de naturligvis også havde været i deres gode ret til.

Værst ramt var Flensborg dog blevet af den lüneburgske saltoktroj. Dens forbandelse levede endnu i folkemunde, hed det med tydelig adresse til de nye planer om Christianshavns saltværk, der jo havde været den direkte foranledning til byens skrivelser. »Gud og Kongelig Majestæt være evig takket, fordi Flensborg omsider var blevet befriet for denne byrde.«

Skatter og toldudgifter, samt andre udgifter til det offentlige, tyngede selvfølgelig byens økonomi. Den månedlige kontribution var på 600 rdl., mens told og licenter årligt indbragte 8500 rdl. fra Flensborg. Disse afgifter kunde byen naturligvis ikke slippe for, de gjaldt jo landet som helhed, men skattestrykket var blevet værre og værre ved den stadige opskrivning af alle de ekstraordinære poster, byen måtte svare.

Regeringens bestemmelser om mølletvang henviste således flensborgerne til den stedlige vand- og vindmølle, som de tidligere havde haft i forpagtning for 500 rdl., men nu måtte af med 4000 rdl. for, en følge af den øgede brændevinsfabrikation.

Også krolcitationen ude på landet⁹⁾ blev ligesom i 1735 fremdraget som en af årsagerne til nedgangen i byens erhvervsliv. Inden denne var bragt på bane, havde byen befundet sig i »en ønskværdig tilstand«, hed det. Bryggerne havde da efter evne kunnet forsyne landboernes kroer med stærke drikke, mens der nu kun var ringe fortjeneste ved denne métier på grund af den stærke konkurrence, som udliciteringen medførte. Flensborgs tab herved udgjorde ca. 500 rdl., mens nabobyerne Aabenraa, Sønderborg, Husum og Bredsted ikke tilnærmelsesvis led så meget.

Indkvarteringen var ligeledes efterhånden blevet en tung byrde. På Christian V's tid havde officererne betalt for eget kvar-

⁹⁾ Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720-1814 I, s. 224-225.

⁹⁾ H. V. Gregersen: Messe og Marked, s. 60-61.

ter, og byen havde da betalt 200 rdl. om måneden i »skatning«. Nu var det meget mere.

Endelig led Flensborg direkte indtægtstab som følge af de mange håndværkere og søfolk, der bosatte sig på Slotsgrunden og på amtets jord uden for bygrænsen. Her slap de nemlig med at betale de ubetydelige »forbedelsespenge« til amtsregistret, men unddrog sig derved samtidig skattepligt til byen, og hvad værre var, drev smughandel til gæne for Flensborgs handlende. Især var dette tilfældet i Hulvejen. —

En nøje bedømmelse af de mange klagers berettigelse kan det i vor tid være vanskeligt, for ikke at sige ugørligt at give. Brugen af ordet »ruin« og truslen om bortflytning eller nedgang i skatteevnen går igen i adskillige af tidens klager og skal vel ikke tages alt for højtidelig, hvad regeringen for øvrigt heller ikke gjorde. Man ser da også tydeligt, at det først og fremmest er enkelte ulemper ved datidens handelsliv, som de gode flensborgere retter deres skyts imod, mens de går lettere hen over andre og naturligvis ganske uden om de erhvervsmæssige fordele, som situationen vel trods alt stadig bød på. Hvad man råbte højest op om, var især forhold, som man mente at have nogen udsigt til at få ændret. Angrebene på den nyligt indførte udlicitering af kroernes forsyning med stærke drikke og på brændevinsbrændingen på Gram er i så henseende typiske.

Mere talende om den økonomiske nødsituation end de mange klager er måske nok oprettelsen af et særligt kommercekollegium for byen Flensborg. Medlemmer af »Das Commercium« var i 1740 *Hans Clausen, Johan H. Prehn, Matthias Valentiner, Hans Iversen Loyt og Fridrich Jebsen*, og deres opgave bestod i at varetage byens særlige erhvervsøkonomiske spørgsmål.

Aabenraa kommunes fotoarkiv

Af K. A. Flade.

Efter at Daguerre gjorde sin opfindelse omkring 1830, blev den tid, der fulgte, en billedalder. Personer og steder, dagligdagen og store begivenheder blev forevigt i et utal af fotografier og er derved blevet reddet for eftertiden.

Fotografiet indtog fra den første tid en væsentlig plads i hjemmets udsmykning. Opsat på karton med fineste jugendstil-ornament-frise omkring og indrammet i fornem ramme har mange fotografier smykket hjemmets vægge til langt op i det 20. århundrede. I »Fortid og Nutid« skriver Hermansen, Ochsner og Paulsen¹⁾ i en artikel om gamle fotografier: »Vore oldefædre og bedsteforældre interesserede sig for billederne på en anden måde end vi gør. Fotografierne blev først og fremmest brugt som pryd i hjemmene. Væggene var tæt behængt med dem. På skriveborde, etagerer og chatoller vrimlede det med opstillinger, udover hvad der var indsat i digre albummer, som var en fast underholdning, når familierne kom sammen. Anderledes i dag. Vel blomstrer amatørfotoet som aldrig før, men fotografierne er ikke mere på mode som udsmykning af værelserne; man går kun sjældent til fotografen, udveksler ikke portrætter og samler derfor heller ikke på dem.

De gamle fotografier er dermed kommet i farezonen. Mange er allerede gået til grunde, og dag efter dag skrider tilintetgørelsen videre. Ved flytninger og oprydninger efter dødsfald kommer ganske vist mange gamle billeder for lyset, men efter at man som regel har moret sig over dem, bliver »det gamle stads« ubarmhjertigt brændt eller smidt væk.

For at hindre, at det går således, er der rundt omkring af privatpersoner, museer, kommuner m. v. oprettet billedsamlin-

¹⁾ XVII bind, hefte 4.

Billedet viser Vestergades udmunding i Storetorv omkring århundredskiftet. Personerne på billedet er formentlig den i Aabenraa kendte håndværkerfamilie Løbjer.

ger, som skal tage sig af indsamlingen af fotografier, negativer og lignende. For at skabe kontakt mellem disse interesserede er der nedsat et »Landsudvalg for Indsamling af gamle Fotografier« med rigsbibliotekar Palle Birkelund som formand.

Aabenraa kommunes fotoarkiv er egentlig begyndt som en støtte for det byplanmæssige arbejde, idet det hertil var af stor værdi at lære byens udvikling at kende. Samlingen af fotografier blev startet på ganske uvidenskabelig facon i 1948. Billederne indgår i arkivet efterhånden som de fremkommer, d. v. s. nyt og gammelt imellem hverandre, idet man dog så vidt muligt forsøger at registrere fotografierne straks ved erhvervelsen efter følgende skema.

Hvem — eller hvad -- forestiller billedet.

Hvornår og hvor er det fotograferet.

Hvem har fotograferet det.

Et billede fra 1880, der viser det hus, der tidligere har ligget der, hvor nu ejendommen Sønderport 6 ligger. Sønderport 1—3 (Schwennesens stiftelse) på den anden side af gaden, og denne i samme stilart har sikkert »klædt« hinanden ualmindelig godt. Personerne på billedet er den daværende kendte familie Schröder m. fl.

Giverens eller ejerens navn.

Selve indsamlingen af billederne har for os været det vigtigste, idet vi går ud fra, at vi senere kan få tid til at registrere billederne på en mere grundig måde, samt foretage en slags krydshenvisning mellem billeder med samme motiver, personer o. lign. Det er også hensigten senere at opdele billederne i de tre grupper, som er foreslået af landsudvalget:

T: topografiske billeder.

P: portrætter.

S: saglige og andre billeder.

Billederne i kommunens fotoarkiv opbevares på bygningsinspektørens kontor i stålskab. Billederne er med speciel fotolim »snapfix« heftet på ark af syrefri karton. Man er klar over, at denne opbevaringsmåde ikke er den mest hensigtsmæssige, men at man bør tilstræbe at få dem opbevaret i syrefri konvolutter — helst gennemsigtige, da man på denne måde beskadiger billederne mindst og desuagtet vil være i stand til at finde et be-

Billedet viser Søndertorv med »Friedenseiche«, som blev plantet efter sejren i krigen 1870/71. Egen har — uvis af hvilken grund — aldrig kunnet gro og er blevet fjernet efter den sidste krig. Billedet viser iøvrigt en typisk række købstadsarkitektur i de forskellige stilarter. Yderst til højre barok, derefter renaissance, klassicisme og det fine rokokkohus, som dr. Beyer nu bor i.

stemt billede uden at skulle undersøge indholdet af mange konvolutter.

Hvordan fremskaffer man nu gamle billeder til et sådant arkiv? Vi har i Aabenraa først og fremmest undersøgt, hvad der var at hente af gamle postkort ved boghandlerne. Det viser sig nemlig ofte, at gamle postkort er noget af det mest sejlivede der findes. Man vil sikkert endnu kunne gå ind i mange sønderjydske boglader og købe postkort fra omkring århundredskiftet eller i hvert fald fra genforeningen. I Aabenraa var vi også heldige i så henseende og fik mange interessante billeder til arkivet på denne måde. Det største »fund« af billeder fik vi imidlertid fra boghandler Wohlenberg i Aabenraa. Det viste sig, at Wohlenbergs fader — der også var boghandler og dygtig fotograf — havde efterladt sig en stor samling negativer på glasplader med billeder fra Aabenraa og omegn. Disse plader lånte vi til afkopiering og fik derved mange gode billeder fra årene 1900—1914.

Efterhånden fik aviserne interesse for sagen, og de har været meget imødekommende og nævnt sagen mange gange. Et enkelt

Billede der viser oversvømmelsen nytårsnat 1904/05. Man ser hele arealet omkring amts huset og rutebilstationen (den daværende amtsbanestation) under vand. Træbygningen ved siden af amts huset er »Turnhalles«, den blev senere flyttet ud på stadion og endte sin tilværelse som husvildebarak.

blad har endog i en længere serie bragt billeder fra arkivet, hvorved interessen blandt publikum har vist sig at være stor for sagen, og mange har afleveret deres billeder til samlingen, når de igennem aviserne har erfaret, at vi var interesseret i dem.

En anden side af samleropgaven — ikke den mindst vigtige — er så tit som muligt at fremvise billederne, f. eks. i form af lysbilleder som illustration til historiske, arkitektoniske, folkelige eller andre foredrag. Hvad dette angår har vi været meget heldige i Aabenraa. En række foredragsholdere har gjort brug af vore billeder og navnlig har overassistent H. Jacobsen, Aabenraa folkeregister — som selv er meget interesseret i billedarkivet — ved mange foredrag i studiekredse og ved almindelige underholdningsaftener anvendt billeder fra arkivet. Hr. Jacobsen har ved enhver lejlighed reklameret for arkivet, og ethvert af hans foredrag er normalt blevet efterfulgt af et kølvand af gamle billeder.

Det er jo ikke alene gamle billeder, der har interesse i forbindelse med et sådant arbejde. Man hør således altid sørge for at

holde samlingen á jour ved at gennemfotografere landskabs- og gadebilleder, huse m. v., forinden ændringer foretages, som f. eks. før opførelse af nybygninger eller — hvad der er endnu vigtigere — før nedrivninger af huse, omlægning af gader, fældning af vejtræer o.s.v. Det er i virkeligheden forbavsende så hurtigt en fysionomi ændrer sig, hvilket vi i vort knap 10 år gamle arkiv har talrige eksempler på.

Efterhånden har billedsamlingen antaget et ret anseeligt omfang, idet den omfatter ca. 1800 billeder, og hensigten er selvfølgelig, at den engang kan indgå i et virkeligt byhistorisk arkiv for Aabenraa. De første spæde skridt i så henseende kan siges at være gjort, idet vi af og til — i forbindelse med jagten efter gamle billeder — støder på interessante ting, som vi uden videre indlemmer i samlingen, men som jo egentlig hører hjemme i det byhistoriske arkiv, og som selvfølgelig også før eller senere ender der.

Jeg kan således for eksempel nævne:
En serie naverpas fra omkring 1910 og
et »medlemskort« til Apenrader Todtengilde fra 1887.

Vor mening med at samle billederne og vort ønske dermed er, at billederne må blive benyttet og derved kendt for så mange som muligt, og vi har da også haft den glæde, at man i stor udstrækning har fundet vore billeder brugbare til illustration af bøger, årsskrifter, avisartikler, jubilæumsskrifter m. v., og sidst har vi nu haft den glæde, at det kongelige bibliotek har udbedt sig lov til at kopiere de omtalte 400 glasplader fra den wohlenbergske samling.

Vi håber på fortsat forståelse for vort arbejde, således at folk vil komme til os med de billeder, som de ikke selv har brug for mere — ligegyldigt hvad billederne så end forestiller. At vi stadig kan glæde os ved, at der vises arbejdet interesse, har vi fået synligt bevis for, idet der netop i de seneste dage til kontoret er blevet indleveret en hel kasse med gamle fotografier.

Det er virkelig et misundelsesværdigt job at gå i gang med en sådan kasse fuld!

Dejn Kjærbøllings optegnelser fra treårskrigen

Ved *Tage Brummer*, Asserballe.

Den 24. januar 1832 blev Lauritz Georg Kjærbølling kaldet til lærer i Asserballeskov skole på Als; her blev han til 13. februar 1836. Grunden til, at han flyttede så hastigt, er både ligetil og gyldig nok: Han blev den 26. februar samme år i Asserballe kirke viet til Anne Marie Becker (* 17. april 1816 som datter af degn og skolelærer Ernst Becker og hustru Cathrine Hansdatter i Asserballe by). Og med degnens datter fulgte embedet, idet Kjærbøllings svigerfar var død den 20. oktober 1835, kun 55¾ år gammel som degn og skolelærer i Asserballe by.

Lauritz Georg Kjærbølling var søn af skolelærer i Dyndved skole, Egen sogn: Jørgen Kjærbølling og hustru Marie Lorentzen. Her fødtes han den 24. november 1810. Som sin far og svigerfar blev Kjærbølling en meget dygtig lærer, hvis virke og minde endnu kan spores tydeligt her i Asserballe sogn. Med forbausende sikkerhed og historisk nøjagtighed har Herman Bang tegnet hans billede i bogen om Kjærbøllings yngste datter »Tine«, hvor vi finder ham som den »gamle Bølling«. Kjærbølling havde i sit ægteskab kun de to døtre Marie Cathrine (* 11. oktober 1838; gift den 16. oktober 1857 i Asserballe kirke med skovfoged i Asserballeskov Stephan Jørgensen Schmidt) og Cathrine Marie (»Tine« * 30. januar 1847; gift den 18. november 1870 i Ketting kirke med forpagter — senere godsejer i Skåne — Christian Petersen fra Bro i Ketting sogn).

I Danevirke-romanen »Tine« tegner Herman Bang et fint, stilfærdigt billede af den gamle Skolelærer Kjærbølling som en ældet, bekymret og mærket mand, der ikke har mange kræfter og år tilbage, og lader dette være resultatet af det

sviende nederlag i krigen 1864. På dette punkt arbejder Herman Bang dog digterisk frit; for degn Kjærbølling blev i 1863 ramt af en hjerneblødning, der delvis kostede ham førligheden og arbejdsevnen, så at han i 1865 søgte og fik sin afsked. Så levede han da sammen med sin kone »på aftægt« hos datteren og svigersønnen på skovfogedstedet i Asserballeskov. Det meste af tiden lå han — delvis lammet — til sengs, men hans sanser og åndsevner fejlede intet. Her levede han så under god pleje de sidste 23 år af sit liv, indtil han døde den 30. marts 1888 og blev begravet Langfredag, 5 dage senere. Hans enke overlevede ham kun 2 år, hun døde den 2. juli 1890.

Mærkeligt nok fik datteren »Tine« samme skæbne som sin far: ramt af en hjerneblødning levede hun, lammet i højre side, i det samme åremål, 23 lange år, inden hun døde den 5. december 1921 i Hålsingborg.

Men lad én af dem, der har kendt denne prægtige og omhyggelige lærer, dette kærnedanske og karakterfulde menneske, give os det rigtige billede og den rette vurdering. Daværende pastor Nissen i Asserballe sagde i sin meget lange ligprædiken¹⁾ over Kjærbølling bl. a.:

»Omringet af mange bevægede Hjerters Deeltagelse hviler i denne Forsamlings Midte en gammel Hædersmand, udløst fra Livets Strid og Møje. — — — »Et godt Navn bliver evindeligt« siger Sirach; og dette gode Navn er Kjærbølling: iblandt — — — hans Foresatte, der altid have anerkendt og paaskjønnet hans Virksomhed; iblandt hans Embedsbrødre har hans Navn endnu ogsaa iblandt den yngre Slægt saa god en Klang og fornemmelig i denne Menighed, i hvis Midte han har virket og lidt i langt over et halvt hundrede Aar. Hans frugtbare Virksomheds Dage gjemmes i levende Minde i mange taknemlige Hjerters her og andetsteds, men ogsaa hans lange Lidelsers tunge Aar have skjænket denne Menighed Udbytte, et Exempel paa Taalmodighed og Frimodighed under Korset. Han, som allerede en

¹⁾ Bevaret i afskrift foretaget af Tines ældste søn, Fritz Petersen, Rødovre, efter en ældre afskrift af ligprædikenen, som mosteren har foretaget.

Menneskealder igjennem havde været *Lærer*, var selv påny efter Herrens vise Raad blevet *Discipel*. — — —

Men ærværdig var han midt i sin Svaghed. Og var der end Tider, da Lettelse kunde spores, da han kunde forlade Sygelejet, ja endog engang kunde komme her til Byen og i Guds Hus, saa var der dog *stadig* Svaghed og Lidelse nok — — — men han bar selv de tungeste Prøvelser, Smerter og Sorger med en Taalmodighed og Sindsstyrke, der ei blot strakte til for hans egen Deel. — — — Med levende Interesse omfattede han Alt og Alle, der stod i Forbindelse med hans tidligere Virksomhed. Det var ikke som om man kom til en Syg og Lidende, der trængte til Trøst og Opmuntring, men snarere som stod man overfor en Mand, der endnu havde den Opgave at være Andre til Vejledning og Støtte. Saa blev han da i Korsets Skole et Mønster til Efterfølgelse — — — ligesom han forhen i sine Velmagts Dage var et Mønster til Efterligning i Henseende til Benyttelsen af de af Herren betroede Pund.

Allerede på Seminariet var han et Lys iblandt dem, der sammen med ham forberedte sig til en Lærers vigtige Gjerning. Med udmærkede evner forbandt han en stræbsom Flid efter at tilegne sig alt, hvad der kunde komme hans Gjerning til Nytte. Og ligesom hans mere bekjendte Broder²⁾ naaede han da ogsaa at yde Fortrinligt i sit Fag. Som ganske ung Lærer bragte han frisk Liv og en ny Aand ind i »Skovens« Skole, og da han snart blev sin senere Svigerfaders, Degn Beckers Efterfølger i Embedet her i Byen, da udfoldede han en Virksomhed, der endnu er uforglemmt og hvoraf smukke Frugter ere at spore end den Dag i Dag. Mange blandt de Tilstedeværende ville mindes med hvilken Værdighed han her i Guds Hus udfyldte sin Plads som Præstens Medhjælper og Menighedens Forsanger. Og ligesaa klart lever Mindet om ham fra Skolen, hvor han ret var i sit Element; hvor han forstod at vinde de unge Hjerter samtidig med at han vakte dem i Tænksomhed og Lærclyst og veiledede dem til Anstand og Orden i alle Forhold. Ogsaa udenfor Kirke

²⁾ Ornitologen og grundlæggeren af Zoologisk Have, Ernst Kjærhølling.

og Skole var han søgt som kyndig Raadgiver, en anset og betroet Mand i Livets mangehaande Anliggender, og de Præster, som her i Sognet traadte i Forhold til ham, havde Anledning til at agte og elske ham for den Maade, hvorpaa han kom dem imøde og støttede deres Virksomhed i Menigheden.

En lang Række af Aar fik han Naade til at virke med Velsignelse i denne Stilling, en Menneskealder igjennem var han til Velsignelse og Støtte for saare mange, og stor var Sorgen og Savnet, da han høiet af Sygdommens Byrde maatte trække sig tilbage fra den Gjerning, der havde baaret saa rige Frugter, under almindelig Paaskjønnelse og Anerkjendelse, udmærket af sin Konge, anset og afholdt af Alle, der kjendte ham — — —

Endnu faa Dage før hans Død formaede hans Aand dog endnu at løfte sig op over Legemets svære Nød og Elendighed — — — livlig og inderlig bevæget bekjendte han sin egen Svaghed og Uværdighed overfor den trofaste Guds store Naadegaver — — — og med kraftig Røst og forklaret Blik sang han endnu engang — — — den smukke Paaskesalme: »O glade Budskab for mit Hjerte, Forløseren opstanden er«! fra først til sidst og med mange kjærlige Ord tog han Afsked med mig for dette Liv; en gribende Afskedsstund, som stedse vil forblive mig uforglemmelig!« — — — — —

På Asserballe kirkegård er der en fredet degnebegravelse. Her står to små prunkløse marmorplader:

Her hviler
Dhm. fhv. Degn og Lærer
i Atzerballig
Lauritz Georg Kjærbølling
* 24. November 1810
† 30. Marts 1888

Her hviler
Anne Marie Kjærbølling
f. Becker
* 17. April 1816
† 2. Juli 1890
Haabet opfyldtes

»Historiske Bemærkninger fra Krigsaarene 1848—51
samt de nærmest foregaaende«³⁾

Dengang Stænderinstitutionen i 1834 kaldtes ilive, bekymrede man sig her paa Øen meget lidt om det offentlige Liv; den slesvigske Presse havde ikke endnu udøvet nogen gavnlig Virksomhed i denne Retning. Stænderinstitutionen modtoges derfor ogsaa her i Sognet med Kulde og Ligegyldighed, og man hørte ikke sjældent Folk sige: »Det kommer an paa, om det ogsaa kan betale sig at have en saadan Indretning.« Hertil kom den Omstændighed, at den stænderske Valglov kun tillod meget Faa at afgive Stemme ved Valgene, hvorimod det store Flertal, omtrent $\frac{5}{6}$ af Sognets bosatte Mænd, vare udelukkede som Valgbare og Valgberettigede. Dog troede de Samme, der havde Valgret, at varetage deres Interesser bedst ved at vælge til Deputeret en Mand, der ikke stod i Afhængighedsforhold til Hertugen af *Augustenborg*, Godsherren, og ikke var en personlig Ven af denne Fyrste. Den Ømfindtlighed og Uvillie, som Hertugen saa tydeligen lagde for Dagen ved Udfaldet af det første Valg (Provst *Ebbesen* i *Svenstrup* blev valgt til Deputeret og *C. Bonefeld* i *Ulkebølle* til Suppleant), forøgede ikke lidet Interessen for Institutionen, og denne steg naturligvis, da Hertugen senere, tildeels af politiske Grunde, blandede sig saameget i Valgsagen. Men hvormeget der end directe og indirecte blev gjort fra denne Side for at indvirke paa Vælgerne, — her i Sognet valgte de dog, med Undtagelse af nogle Faa, stedse paa gode danske Mænd, og de Faa, der tildels ved Trusler, tildels ved Løfter lode sig forføre til at fornægte deres bedre Overbevisning, have bitterligen angret dette Skridt, og senere sluttet sig til Sognets øvrige Vælgere.

Under Krigen, Aar 1848, da et Folkeraad for Øen oprettedes, valgtes der efter samme indskrænkede Valglov; men da der i Slutningen af 1849 oprettedes en Repræsentantforsamling for hele Øen, der skulde styrke Folkeraadet og oplive Almenaanden, og hvortil enhver Mand i Sognet, der havde egen Disk og Dug,

³⁾ Fra Asserballe præsteembedes Copibog 1851. Kjærbølling anvender som ventelig gotisk skrift, men i egen- og stednavne latinske bogstaver. Disse er her angivet ved kursiv.

kunde vælge, mødte fra Adzerballig Sogn 115 Vælgere og afgave deres Stemme.

Det loyale danske Sind, som ved de omtalte Valg havde gjort sig gældende, fandt til forskellige Tider, og især under Krigen, Næring og Styrke i de mange Petitioner og Adresser, affattede i ægte dansk Aand, der, forsynede med talrige Underskrifter, bleve indsendt til høje Vedkommende. Meget ofte bleve Sognekæmderne anmodede af Sognets Skolelærere om at give Møde i saadanne Anliggender, og Anmodningen blev altid med Glæde efterkommet. — Det samme Sind gjorde sig gjældende, når den *augustenburgske* Sangforenings Medlemmer droge omkring i Egnen for at præsentere deres tyske Fane og afsynge tyske og slesvigholstenske Sange. Kun Faa indfandt sig ved saadanne Lejligheder, og de Samme for det Meste kun for at tilkjendegive deres Uvillie mod, og Afsky for saadanne Optog.

Ved en (maaske i 1846) afholdt Jagt her i Sognet, blev Hertugen opmærksom paa en Bondekarl, hvis Pibehoved var prydet med en Tegning af det danske Flag, og idet han forlangte at faa Piben, spurgte han med Uvillie, hvor dette Pibehoved var bleven kjøbt.

Saameget varslede om, at man havde Ondt isinde, og man hørte ofte Een og Anden sige: »Det bliver vist galt, hvis Kongen ikke passer paa itide«. — Og det gik saaledes; det Onde kom i Form af et organiseret Oprør. Da Fæstningen *Rendsborg* var tagen af Oprørerne d. 23. Marts 1848, vidste man det her 2 Dage senere, og Efterretningen herom virkede som et electrisk Slag. Budskabet kom fra Præstegaarden: den unge Pastor *Schlaikier*⁴⁾, en særdeles begavet og venlig Mand, der i den korte Tid (1 Fjerdingaar) han havde været Menighedens Præst, havde vundet megen Agtelse og Yndest, men sværmede for Tysklands Storhed, og for Slesvigs Indlemmelse i Tyskland, havde paa en

⁴⁾ Hans Peter Schlaikier, født i Egersund, hvor faderen var teglværksejer, d. 30/VI 1822. Stud. Kiel 23/IV 1842. Cand. Gott. 1847. Sognepræst i Asserballe 1847. Diakon i Haderslev 1849—50 entledigt herfra. Seminarielærer i Segeberg 1851. Seminariedirektør i Heldburgshausen 1852. Regerings- og over-skoleråd i Meiningen 1884—91. Hans søster var gift med provst Prahli i Øsby — efter 1864 i Gammel Haderslev.

Reise til *Tønningen* været i *Rendsborg*, og med egne Øjne seet Oprørernes Triumpf. Han kom hjem beruset af Glæde, og ubekjendt med den Følelse for Konge og Fædreland, der boede i hans Sognebørns Bryst; med synlig Glæde fortalte han at *Rendsborg* var falden, at den danske Konge var i Fangenskab, at de danske ikke kunde gjøre nogen Modstand o. s. v., og der øieblikkelig organiseredes en frivillig Landstorm af Unge og Gamle (selv 60 aarige Mænd gik med) troede Præsten, at burde fra Prædikestolen paa en Fasteonsdag tale derimod, og opfordrede til at »stikke Sværdet i Skeden«. Med Et var al Tillid til Præsten borte, men man lod ham i Fred; han blev d. 7de April suspenderet, og den 15de April bortført, for ikke mere at vende tilbage som Menighedens Præst.

Under den 3 aarige Krig i Aarene 1848, 1849 og 1850, viste ogsaa denne Menighed, som de andre Menigheder paa Øen, en urokket Troskab mod Konge og Fædreland, og en ligesaa stor Forbitrelse mod Oprørerne. Hvad der af de forskjellige Autoriteter forlangtes for at sikre Øen mod Overfald, eller i andre militaire Øiemed, præsteredes uden Knur, og skjøndt *Atzerballig* Sogn er lidet i Størrelse (det tæller ikke 800 Sjæle) og lidet velhavende, var det altid blandt de første til at yde frivillige Bidrag til Krigens Førelse, til Saarede og Qvæstede og Faldnes Efterladte og til de Sognebørn, der gjorde Feldttogene med, og de Summer, der således offredes paa Fædrelandets Alter, udgjorde vel over 300 Rdlr.

Spændingen under Krigen var stor; fra Skolerne meddeltes Sognebeboerne, hvad Bladene og den nære Telegraf ved *Almsted*⁵⁾ berettede om Krigens Gang. Da Efterretningen om den ulykkelige Tildragelse i *Eckernførdefjord* Skjærtorsdag 1849 naaede hertil, blev alle nedslagne, og Mange kunne ikke holde Taarerne tilbage; da *Fredericia*-slaget og *Idsted*-slaget vare vundne var der almindelig Jubel. Saavel i 1848 som 1849 laae

⁵⁾ En optisk telegraf var opstillet på højdedraget »Silhøj« ca. 1 km fra Asserballe præstegård, cf. Herman Bangs forord til førsteudgaven af *Tine*, hvor moderen netop tager afsked her med byen, markerne, skovene og fjordene. »Mor, hvorfor græder du?« »Fordi vi skal rejse, min Dreng!« »Silhøj« hører til en gård i Almsted i Notmark sogn.

en stærk Afdeling af den russiske Østersøflaade i vore Farvande, og i længere Tid havde den Station imellem *Als* og *Ærøe*. Flere Sogneboere vare da ombord paa russiske Skibe, og bleve særdeles vel modtagne. — Efter Slaget ved *Slesvig* Paaskedag 1848 og Armeens *Retraite* til *Als*, kom 11. Bataillon, der bestod af Jyder her til Sognet. Der udspandt sig snart et meget venligt Forhold mellem disse gjæve, trofaste og godmodige Folk og Sognets Beboere. Efter 5te Juni-slaget og indtil midt hen i Maaneden blev en Afdeling af Herregaardsskytterne indquarteret her; flere Adelige, deriblandt Grever og Baroner, vare med i dette Chor. I Slutningen af Decbr. havde vi 1ste Bataillon (Kulsviere). Fra Begyndelsen af 1849 til Slutningen af Marts 3^{die} Forstærknings-Bataillon, i de første Dage af April 2 Compagnier af 2^{den} Reserve-Bataillon. — Længere hen i Maaneden laae Fodgarden her i nogen Tid, i Slutningen af Aaret og i den første Halvdeel af 1850 endeel Mandskab af Reservetraindepotet og til samme Tid 3^{die} Reserve Jægerchor, til forskjellige Tider havde vi ogsaa Dragoner af 4de Regiment og Artillerister af 3 Batterier.

Forholdet mellem Militairet og Værterne var i det Hele venligt og godt, og der hørtes sjælden Klage paa nogen af Siderne. Alt blev punktligt og ret godt betalt, og det kan næppe med Grund paastaaes, at der var Tab forbunden med Indquarteringen; især Smaafolk havde i den Tid lettere ved at faae rede Penge.

For Huusmødrene var det imidlertid en meget streng Tid og Børneopdragelsen blev forsømt; det manglede paa Tid og Ro hertil. — Ogsaa Skoleundervisningen leed tidt Afbræk, dog samlede ogsaa Børnene, ved at see saameget Nyt, og leve i et saa bevæget Liv, endeel gavnlige Erfaring. Sædeligheden led tilsyneladende ikke meget ved den lange Indquartering; vi havde i Krigsaarene kun 2 uægte Fødsler at beklage. —

Af *Atzerballig* Sogn deeltog 17 i Krigen tillands og 18 Sølimiter⁶⁾ fra *Atzerballigskov* (som udgjorde et Sølomitdistrict) tilvands. —

⁶⁾ Ordet sølimit bruges dels om et distrikt ved havet, i hvilket der udskrives værnepligtige til flåden, dels om de personer, der var indskrevet i sørullen og derved forpligtet til at gøre tjeneste i marinen

Saa vel af de Første som af de Sidste vare ikke Faa Familie-fædre; de Familier, som ved Forsørgernes Fjernelse vare blevne brødløse, bleve godt understøttede fra Sognets Side. — Paa 2 nær, hvoraf den Ene døde paa *Augustenborg* Lazareth af Typhus, den Anden ved en Kanons Sprængning fandt sin Død i *Nyborg*, vendte Alle tilbage til Hjemmet. Kun 2 Soldater bleve saarede, den Ene let, den Anden mistede ved en Straifkugle Synet paa det ene Øie, og erholder som Invalid en aarlig Understøttelse. — Efter Krigens Ophør vendte tilbage til Sognet 2 fremmede Soldater, som nu begge ere gifte og bosatte⁷⁾. Bortrejst fra Sognet er een Pige, som har ægtet en Soldat, der har hjemme i *Fyen*. —

Een Soldat af 2'det Reserve-Jægerchor, som for en begaaet Forseelse fik Arrest i en Lade, skjød sig selv og ligger begravet paa Kirkegaarden. Ogsaa hændte den Ulykke, at en lille Dreng, der endnu var aldeles ubekjendt med Virkningen af et Skud, fik fat paa en ladet Pistol, og skød en anden lille Dreng, sin Legekammerat, en Kugle gennem Hovedet, der strax endte hans Liv⁸⁾. —

Krigen er lykkelig endt, og Mand og Kvinde kunne atter i Fred og Ro passe deres Gjærning. Gid vi Alle, idet vi paaskjønner dette Gode, maa vedblive at styrke og pleje i os det Borgersind, der gjerne bringer Fædrelandet ethvert Offer i Fred og i Krig!

*

Med dette varmhjertede ønske slutter degn Kjærbølling sin beretning. Hvorfor degn Kjærbølling har skrevet så lang en beretning her, og hvordan han har fået copibogen i hænde, kan man idag ikke udtale sig om med sikkerhed. Det skal dog her an-

⁷⁾ Ungkarl: Christen Jensen, f. 7/XII 1824 i Hvirring Sogn, Randers Amt, copuleret 2/V 1851 med Pigen Anna Charlotte Lassen, f. 17/IX 1818.

Ungkarl: Peter Mikkelsen, f. 21/VI 1817 i Yding Sogn, Aarhus Amt, copuleret 9/VII 1851 med Pigen Karen Schmidt, f. 26/II 1821.

⁸⁾ Jørgen Hansen, død 9/VI 1848, 8¾ Aar gammel, Søn af Inderste Niels Hansen, Atzerballigskov. Dræbt ved et Vaadskud med en Pistol, medens det beredne Jægercorps fra Øerne var indkvarteret her i Byen.

føres, at degn Kjærbølling på samme tid i samtlige kirkebøger har foretaget flere indførelser både af døbte, copulerede og døde og især i og omkring de urolige år 1848—50, hvor bestandig nye præster konstitueredes og afsattes efter det skiftende udfald af krigen, og hvor præstegaarden ofte stod tom eller brugtes som kvarter og lazaret. Under disse omstændigheder har da vel degnen som den tro, danske og pligtopfyldende mand, han var, reddet og passet embedets bøger, og inden han har afleveret disse til pastor Bang skrevet beretningen. En anden mulighed er, at det i de umiddelbart følgende år er sket i forståelse med pastor Bang eller dennes efterfølger Müller, der i 1867 måtte vige embedet, da han nægtede at aflægge troskabseden til den prøjsiske konge.